

1922. évi XIII. törvénycikk indokolása
Magyarország belépéséről az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult berni nemzetközi Unióba

Általános indokolás

A trianoni békeszerződés 222. Cikke értelmében Magyarország kötelezte magát, hogy a megszabott alakszerúségek mellett a békeszerződés életbelépésétől számított 12 hónap eltelte előtt csatlakozni fog az irodalmi és művészeti művek védelme tárgyában Bernben 1886. évi szeptember hó 9-én kötött, Berlinben 1908. évi november hó 13-án módosított és a Bernben 1914. évi március hó 20-án aláírt pótjegyzőkönyvvel kiegészített nemzetközi egyezményhez.

E csatlakozást különben az érdekelt körök nálunk már a háború előtt sürgették és a magyar kormány már a háború alatt előkészítette az erre vonatkozó törvényhozási munkálatokat. Magyarország tehát nemcsak elvállalt kötelezettsége alapján, hanem saját akaratából is hajlandó belépni az irodalmi és a művészeti művek védelmére alakult és alább ismertetendő berni nemzetközi Unióba.

1. Az Unió alakulása, és fejlődése

A Svájci Szövetség kormánya 1884-ben nemzetközi államértekezletet hívott össze az irodalmi és a művészeti művekre vonatkozó szerzői jogok nemzetközi rendezése végett. Az 1884. és 1885. évek folyamán Bernben megtartott nemzetközi államértekezletek eredményeként létrejött az 1886. évi szeptember hó 9-én kelt berni egyezmény az irodalmi és a művészeti művek védelmére szolgáló nemzetközi Unió alakítása tárgyában. Ezt, az egyezményt Belgium, Franciaország, Haiti, Libéria, Nagybritannia, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svájc és Tunisz írták alá s az egyezmény mindezekben az államokban - Libéria egyedüli kivételével, amely állam csak 1908-ban csatlakozott az Unióhoz - a 1887. évi december hó 6-án tényleg életbe is lépett.

Az 1886. évi berni egyezmény a szerzői jogok terén alapelv gyanánt a szerződő államok polgárai javára a belföldiekkel egyenlő elbánást mondotta ki, de a most említett alapelvből folyó részletes rendelkezéseken kívül bizonyos korlátolt terjedelemben egységes anyagi szerzői jogi szabályokat is létesített, így különösen a szerző kizárólagos fordítási jogát az első közzétételtől számított tíz év tartamára biztosította.

Az újonnan alakult nemzetközi államunió későbbi sikeres fejlődését az 1886. évi berni egyezménynek hét fontos rendelkezése volt hivatva előmozdítani: az egyik (17. Cikk) az Unió rendszerének tökéletesítése végett időszakonként revizionális államértekezletek tartását szabta elő, a másik (18. Cikk) pedig lehetővé tette, hogy utólagosan oly államok is csatlakozhassanak az egyezményhez, amelyek megalkotásában nem vettek részt.

Az Unió első revizionális államértekezlete 1896-ban ült össze Párizsban s ennek eredményeként jött létre:

1. az 1896. évi május hó 4-én kelt pótokmány, az 1886. évi szeptember hó 9-én kelt egyezmény 2., 3., 5., 7, 12. és 20. Cikkeinek és az ahhoz tartozó zárójegyzőkönyv 1. és 4. pontjainak módosítása tárgyában (párizsi pótokmány);

2. az 1896. évi május hó 4-én kelt nyilatkozat az 1886. évi szeptember hó 9-én kelt berni egyezmény és az 1896. évi május hó 4-én Párizsban aláírt pótokmány egyes rendelkezéseinek értelmezése tárgyában (párizsi nyilatkozat).

Az 1896. évi párizsi okmányok a hitelező szerződéses védelmet az építészeti és a fényképészeti művekre is kiterjesztették s a szerző kizárólagos fordítási jogát az első megjelenéstől számított tíz éven belül megjelent fordítások tekintetében az eredeti műre fennálló szerzői jognak egész időtartamára biztosították.

Az Unió második revizionális államértekezlete 1908-ban Berlinben folyt le s ezen jött létre a "módosított berni egyezmény az irodalmi és a művészeti művek védelmére." Ez az egyezmény tovább haladva a szerzői jogok mennél hathatósabb biztosításának terén, újabb egységes okmányba foglalta össze az Unió szabályait, de emellett lényegesen megkönnyítette az Unión kívül álló államok további csatlakozását az Unióhoz azzal a rendelkezésével, amely megengedi, hogy az Unióba újonnan belépő államok saját belföldi szerzői joguk akkori állapotához képest az 1908. évi módosított egyezmény egyes rendelkezései helyett, amelyek a szerzők jogait szélesebb körben biztosítják, egyelőre vagy az 1886. évi, vagy pedig az 1896. évi unióokmányoknak megfelelő a szerzők jogait szűkebb keretben megállapító rendelkezéseket fogadhasák el kötelezők gyanánt.

Az Unió területköre az Unió fennállásának eddigi három évtizede alatt egyre tágult s az évek folyamán több oly állam lépett be az Unióba, amelynek belső törvényhozása eredetileg jelentékeny eltéréseket mutatott az Unió szabályaitól. Így az 1886-tól 1896-ig terjedő időszakban az Unió tagjaivá lettek: Luxemburg, Monaco, Norvégország; az 1896-tól 1908-ig terjedő időben: Dánország, Japán, Libéria és Svédország; 1908 óta az Unió kötelékébe léptek: Németalföld, Portugál és Marokkónak francia védnökség alatt álló területe. 1920. évben Lengyelország, Ausztria és Görögország, az 1921. évben pedig a Cseh-Szlovák Állam Egyideig Montenegró is tagja volt az Uniónak, de utóbb abból kilépett.

2. Belépésünk az Unióba

Az Unió megalakulását előkészítő első (1884. évi) berni államértekezleten a magyar kormány is képviselve volt, de az 1886. évi berni egyezmény megalkotásában a magyar állam már nem vett részt, főleg azért nem, mert az egyezmény a szerző kizárólagos fordítási jogát szélesebb terjedelemben biztosította, mint az akkor újonnan alkotott magyar szerzői jogi törvény (1884:XVI. törvénycikk). Akkor az a felfogás jutott az érdekelt magyar körökben érvényre, hogy Magyarországnak nem áll érdekében a szerző kizárólagos fordítási jogának tágítását tartalmazó egyezményhez hozzájárulni, mert ebből csak a külföldi szerzők nyernének előnyt tekintettel arra, hogy akkor magyar szerzők művei külföldön nem igen számíthattak érvényesülésre.

Azóta azonban gyökeresen megváltoztak a szerzői jogi viszonyok. Az 1884:XVI. törvénycikkben a fordítási jogra vonatkozólag foglalt rendelkezések mintájául szolgált 1870. évi német szerzői jogi törvény álláspontját az elmélet és a gyakorlat Németországban már az 1884:XVI. törvénycikk megalkotásakor sem tartotta többé megfelelőnek. A Németbirodalomban az 1886. évi berni egyezmény elfogadása és életbeléptetése folytán az 1886-tól 1901-ig terjedő időszakban az a sajátságos jogi helyzet állott fenn, hogy a berni egyezmény alá eső külföldi szerzők a német törvénynél kedvezőbb államszerződés alapján nagyobb védelmet élveztek a fordítási jog terén, mint a belföldiek. Az 1901. évi német szerzői jogi törvény számolva a szerzői jog újabb fejlődésével teljesen elejtette az 1870. évi német törvény álláspontját s a szerző kizárólagos fordítási jogát az eredeti műre vonatkozó jog egész tartamára kiterjesztette.

Időközben a magyar irodalmi és művészeti termékek nemzetközi érvényesülésének viszonyaiban gyökeres változások állottak be. A XX. század eleje óta egyre öröndetesebb mértékben szaporodott azoknak a hazai írói műveknek, zeneműveknek és képzőművészeti alkotásoknak száma, amelyek különféle külföldi országokban figyelemben részesültek és sikert arattak, úgy hogy az utóbbi idők folyamán már a hazai érdek is amellet szólt, hogy a magyar állam mennél több kulturállamban biztosítsa magyar művek javára a szerzői jogi védelmet.

Mind sűrűbben és nyomatékosabban hangzott fel az összes érdekelt magyar irodalmi és művészeti körökben az az óhaj, hogy a magyar állam is lépjen be a berni nemzetközi szerzői jogi Unióba, amely Európának irodalom és művészet szempontjából minden számottevő államát magában foglalja.

A magyar kormányok részéről ismételtlen történtek is nyilatkozatok oly értelemben, hogy a magyar államnak a berni nemzetközi szerzői jogi Unióba való belépése előkészítés alatt áll; a hazai írói és művészi érdekképviseletek teljes egyhangúsággal és közhelyeslés mellett utaltak arra, hogy a világháború fejleményei nemcsak, nem csökkentették, hanem inkább jelentékenyen megerősítették annak szükségességét, hogy a magyar állam a lehető legsürgősebben csatlakozzék a berni nemzetközi szerzői jogi Unióhoz.

A háború előtt ugyanis csakis Ausztriával, Franciaországgal, Nagybritanniával, a Németbirodalommal és Olaszországgal, továbbá az Amerikai Egyesült Államokkal kötöttünk a szerzői jogokat biztosító nemzetközi egyezményeket, ellenben más európai európai semleges államokban, nevezetesen: Svédországban, Norvégországban, Dániában, Németalföldön, Spanyolországban és Svájcban, amelyek pedig mind tagjai a berni nemzetközi szerzői jogi Uniónak, ez idő szerint a magyar állampolgárok a szerzői jogok terén államszerződés hiányában teljesen védtelenül álltak, holott a most említett államokban hazai szerzőink művei az utolsó években egyre növekvő elterjedtségre tettek szert. Ezen a visszás állapoton, amely számos hazai szerzőt szellemi munkájának megérdemelt gyümölcsétől méltatlanul foszt meg, a berni nemzetközi szerzői jogi Unióba való haladéktalan belépésünkkel lehet segíteni, mert a belépés minden további tárgyalás szüksége nélkül automatikusan fogja biztosítani a magyar szerzők műveinek hathatós védelmét az említett országok mindegyikében.

A jelen törvényjavaslat azokat a törvényhozási intézkedéseket tartalmazza, amelyek Magyarországnak a berni nemzetközi szerzői jogi Unióba az 1908. évi módosított berni egyezmény rendelkezéseinek megfelelő belépéséhez szükségesek; az egyidejűleg beadott másik törvényjavaslat pedig a szerzői jogról szóló 1884:XVI. törvénycikk egyes rendelkezéseinek a fentiekhez képest már most szükséges módosítását és kiegészítését kívánja megvalósítani.

3. Az 1908. évi módosított berni egyezmény és viszonya az 1884:XVI. törvénycikkhez

Az 1908. évi módosított berni egyezménynek rendelkezéseit és ezeknek viszonyát a szerzői jogról szóló 1884:XVI. törvénycikkhez a következőkben van szerencsém részletesen ismertetni.

Az 1908. évi módosított berni egyezmény 1. Cikke az Unió célját jelöli meg.

A 2. Cikk a védelemben részesülő művek körét szabja meg. A 2. Cikk 1. és 2. bekezdésében felsorolt műveket a szerződő államoknak feltétlenül védelemben kell részesíteniök.

Az itt felsorolt művek közül ki kell emelnem "azokat a koreográfiai műveket és némajátékokat, amelyek színrehozásának módja írásban vagy másként van megörökítve" és az "építészet alkotásait".

A koreográfiai művek (aminők pl. a ballettek, táncjelenetek stb.) és némajátékok az 1884:XVI. törvénycikkben nincsenek ugyan kifejezetten megemlítve, de kizárva sincsenek a védelemből. Lényegükben színművek s így védelmük nem jelent újítást.

Más szempont alá esnek az építészeti alkotások, amelyeket az 1884:XVI. tc. 66. §-a a mintául szolgált 1870. évi német szerzői jogi törvény nyomán a védelemből kizárt. Az újabb törvényalkotások kivétel nélkül szakítottak ezzel az állásponttal s abból indulva ki, hogy az építőművész alkotása éppen olyan védelmet érdemel, mint a szobrászó s hogy az építészeti rajzok és ábrák védelme magának a végrehajtott építészeti műnek védelmét nem helyettesítheti, az építőművészeti művekre is kiterjesztették a szerzői jogi védelmet. "Építészeti alkotások" alatt természetesen csak azokat kell érteni, amelyek eredeti és művészeti alkotások.

A 2. Cikk szerint az iparművészeti alkotások csak annyiban részesülnek védelemben, amennyiben minden egyes ország belső törvényei megengedik; de a védelem ezeknél is független attól, vajjon származásuk országában védetnek-e vagy sem (4. Cikk, 2 bek.).

A 3. Cikk a fényképezési műveknek és a fényképezéshez hasonló eljárásokkal előállított műveknek védelmét teszi kötelezővé. Az 1884:XVI. törvénycikk VI. fejezete (69-75. §-ok) a

fényképészeti műveket kifejezetten védelemben részesíti. A fényképezéshez hasonló eljárásokkal előállított művek külön megemlítését a legutóbbi idők folyamán feltalált új technikai eljárások tették szükségessé, amelyeknek védelemben részesítése épen olyan indokolt, mint a fényképészeti műveké.

A 4-7. Cikk tartalmazza a védelemben részesülő szerzőknek, továbbá a védelem természetének és terjedelmének megjelölését.

A 4. Cikk 1. bekezdése az egyezményvel nyújtott jogoknak terjedelmét állapítja meg. Ez a bekezdés a szerződő országok kötelékébe tartozó szerzők részére még meg nem jelent művekre feltétlenül, megjelent művekre pedig az alatt a feltétel alatt, hogy e művek először az Unió valamelyik országában jelentek meg, a következő jogokat biztosítja:

1., azokat a jogokat, amelyeket a vonatkozó törvények most vagy ezután a belföldieknek megadnak (belföldiekkel egyenlő elbánás);

2., azonkívül még az egyezmény által külön megadott anyagi jogokat, amelyeknek alkalmazása a belföldi törvény tartalmától teljesen független; ilyenek a fordítási jogra (8. Cikk), az újságcikkekre (9. Cikk), a színművek, zenés színművek és zeneművek nyilvános előadására (11. Cikk), a meg nem engedett közvetett felhasználásokra (12. Cikk), a zeneművek mechanikai előadására (13. Cikk) és a mozgófényképekre (14. Cikk) vonatkozó jogok, amelyek tekintetében az egyezmény egységes, anyagi szerzői jogi szabályokat állapított meg.

A 4. Cikk 2. bekezdése az egyezmény alapján igénybevehető jogok élvezését és gyakorlását függetleníti mindennemű alakszerűségtől és attól, vajjon a mű élvez-e védelmet származásának országában. Eszerint a mű a származásának országán kívül eső többi országban az egyezménynek megfelelő védelmet igényelheti anélkül, hogy ez utóbbi országokban bármilyen alakszerűség követése szükséges lenne és élvezi a védelmet az említett országokban akkor is, ha a származásának országában megszabott formaságokat ugyane származási országban nem is teljesítették.

Az egyezmény tehát a mű származása országának nem tiltja meg, hogy a pusztán a belföldi törvényhozás védelme alá eső művek védelmét bizonyos formaságok vagy feltételek betöltésétől tegye függővé, de ezeknek a formaságoknak vagy feltételeknek betöltése vagy be nem töltése nem lehet befolyással a mű védelmére a származás országán kívül eső többi országban. Ennélfogva a szerzői jogi védelem terjedelme és a szerző jogainak érvényesítésére biztosított védelmi eszközök tekintetében általában annak az országnak törvényeit kell szem előtt tartani, ahol a védelmet igénylik, de emellett figyelembe kell venni az egyezményben - nevezetesen az alább tárgyalandó 7. Cikkben - foglalt rendelkezéseket is.

A 4. Cikk 2. bekezdésében foglalt rendelkezések annyiban mutatnak eltérést az 1884:XVI. törvénycikk álláspontjától, hogy ez utóbbi törvénycikk 7. §-a a fordítási jog tekintetében, 51. §-a a zeneművek előadási joga tekintetében, 69. §-a pedig a fényképek tekintetében bizonyos alakszerűségek betöltését kívánja meg, amelyek az egyezmény életbelépése után nem hazai művekre nézve többé figyelembe nem jöhetnek.

A 4. Cikk 3. bekezdése a származás országának fogalmát állapítja meg oly elvek szerint, amelyek hazai jogunkkal és eddigi szerzői jogi egyezményeink álláspontjával összhangzásban vannak.

A 4. Cikk 4. bekezdése a megjelenés fogalmát írja körül.

Az 5. Cikk arra az esetre nézve tartalmaz rendelkezést, amikor az Unió valamelyik országának kötelékébe tartozó szerző nem a saját hazájában, hanem az Unióhoz tartozó valamelyik másik országban jelenteti meg először művét. Az ilyen mű az első megjelenés országában természetesen csak azokat a jogokat veheti igénybe, amelyek a belföldieket megilletik, ellenben ugyanebben az országban (az első megjelenés országában), mint a 4. Cikk 3. bekezdése értelmében származási

országban, nem követelheti azokat az esetleges továbbmenő jogokat is, amelyek a külföldi szerzőket a mű származásának országán kívül eső országokban az egyezmény 4. Cikkének 1. bekezdése értelmében szintén megillettek. Pl. ha Magyarországnak az Unióba belépése után valamely magyar szerző a saját művét először a szintén az Unióhoz tartozó Spanyolországban jelentené meg, ez a mű Spanyolországban, ahol belföldi művek részére beiktatási kényszer van, csak úgy részesülne védelemben, ha a spanyol szerzői jogi lajstromba bevezetnék, holott, ha ugyanaz a mű először az Unióhoz tartozó más országban (pl: Magyarországon vagy Dánországon) jelent volna meg, a védelem Spanyolországban (mint a mű származásának országán kívül eső országban) független lett volna minden alakszerűségtől (egyezmény 4. Cikkének 2. bekezdése).

A 6. Cikk olyan szerzők javára is biztosít jogokat, akik az Unió egyik országának sem tartoznak kötelékébe, feltéve persze, hogy az illető művet először az Unió valamelyik országában jelentetik meg. Az ilyen mű az 5. Cikkbe foglalt rendelkezés szellemének megfelelően a származási országban a belföldiekkel egyenlő elbánást, az Unió többi országaiban pedig az egyezményből folyó jogokat fogja élvezni.

A 6. Cikkkel kapcsolatban említettem meg, hogy az 1914. évi március hó 20-án Bernben kelt, az egyezményhez tartozó pótjegyzőkönyv az Unió egyes országai részére - minden kötelezettség nélkül - lehetővé teszi, hogy az Unión kívül eső oly országok kötelékébe tartozó szerzőkkel szemben, amelyeknek törvény az Unió kötelékébe tartozó országok, kötelékébe tartozó szerzők részére nem nyújt kielégítő szerzői jogi védelmet, visszaható erő nélkül megszorító intézkedéseket léptessenek életbe, feltéve, hogy olyan szerzőről van szó, akinek tényleges lakóhelye az Unió országainak területén kívül esik. Ez a pótjegyzőkönyv az egyezmény 6. Cikkéből származható visszásságok elkerülése végett Nagybritannia kívánságára jött létre. Nagybritannia ugyanis a pótjegyzőkönyvben megengedett megszorításokat elsősorban az Amerikai Egyesült Államokkal szemben óhajtotta volna a nem belföldön (pl. Nagybritanniában) többszörözött angol nyelvű írói művek tekintetében irányadó amerikai jogállapot megtorlásaként életbeléptetni. Ez ideig a jelen törvényjavaslat 2. §-ába iktatott kérdéses pótjegyzőkönyvben nyert engedélyt az Unióhoz tartozó országok egyike sem vette igénybe.

A 7. Cikk 1. bekezdése az Unió területére nézve elvben egységes szerzői jogi védelmi időtartamot állapít meg, amely a szerző életére és a szerző halála után ötven évre terjed ki; de a 2. bekezdés addig is, míg az Unió valamennyi országa abban a helyzetben lesz, hogy az 1. bekezdésben említett védelmi időtartamot magáévá tehesse, megengedi, hogy az egyes szerződő országok a védelmi idő tekintetében továbbra is fenntarthassák eddigi törvényeiket, amelyek rövidebb védelmet biztosítanak. Az ilyen országok azonban természetesen az Unió többi országaiban nem követelhetnek hosszabb védelmet műveik részére, mint aminőt saját törvényhozásuk megállapít, vagyis az ilyen országokkal szemben a szerzői jogi védelem időtartama függőben marad a származás országának védelmi időtartamával s ez utóbbit nem haladhatja túl.

Az 1884:XI. tc. 11. §-a, amelynek szövege a képviselőházi tárgyalás során a kormányjavaslatban foglalt harminc éves védelem kiterjesztésére irányuló és Jókai Mór felszólalásának hatása alatt elfogadott indítvány értelmében vált törvényt, a szerzői jogi védelem időtartamát már szintén "a szerző egész életére és annak a halála után még ötven esztendőre" állapította meg. Egészben a kezdeményezés dicsősége Szemere Bertalant illeti meg, aki 1844-ben készített szerzői jogi törvényjavaslatában, amelyből, bár az országgyűlés mindkét táblája elfogadta, sohasem lett törvény már szintén az ötven éves védelem álláspontjára helyezkedett.

Az Unióhoz tartozó országok közül a szerző halála után ötven évig terjedő védelmi időtartamot eddigelé a következő országok fogadták el:

Belgium, Dánorszá, Franciaország, Luxemburg, Marokkónak francia védnökség alatt álló területe, Monaco, Nagybritannia, Németalföld, Norvégorszá, Portugál, Svédorszá (a képzőművészeti alkotások kivételével, amelyek a szerző halála után csak tíz évig részesülnek védelemben) és Tunisz.

Ötven évesnél hosszabb védelmet az Uniónak csak egyetlen országa ismer: Spanyolorszá, ahol a szerzői jog a szerző halála után nyolcvan évig tart.

A berni módosított egyezmény 7. Cikkének 1. bekezdésében megjelölt időtartamnál rövidebb ideig védik a műveket ezidőszerint még az Unió következő orszáai és pedig:

a szerző halála után harminc évig: Japán, Németorszá és Svájc;

a szerző halála után husz évig: Libéria;

a szerző halála után husz évig (leszármazók javára) vagy tíz évig (egyéb örökösök javára): Haiti;

a szerző életében, de legalább negyven évig teljes mértékben s további negyven évig a díjtalan utánnyomás ellen: Olaszorszá.

Míg a 7. Cikk 1. és 2. bekezdéseiben foglalt rendelkezések szerint a szerzői jog tekintetében általában egységes védelmi időtartam van, ha nem is kötelezően, de legalább is óhaj alakjában megszabva, addig a 7. Cikk 3. bekezdése a fényképészeti és hasonló művekre, a hátrahagyott (posthumus) művekre, a névtelen vagy álnevű művekre elvben sem óhajtott egységes védelmi időtartamot megállapítani, mert ezekben a vonatkozásokban, amelyek különben sem elsőrangú fontosságúak, az Unió egyes orszáainak törvényei olyan tarkaságot tüntetnek fel, amelynek megszüntetése egyezmény útján nem volt remélhető. Ezekben a vonatkozásokban a védelem orszáának törvénye lesz irányadó azzal a korlátozással, hogy a védelem időtartama nem lehet hosszabb a származás orszáában megállapított időtartamnál.

A 8. Cikk a szerző kizárólagos fordítási jogát az eredeti műre fennálló jogának egész időtartamára biztosítja.

Mint hogy arra, hogy a magyar állam a berni nemzetközi szerzői jogi Unióba sem annak megalkotásakor, sem később be nem lépett, annak idején első sorban az Uniónak a fordítási jogra vonatkozó szabályai szolgáltattak okot, szükségesnek tartom, hogy a fordítási jogot illető rendelkezésekkel részletesebben foglalkozzam.

Az 1870. évi német szerzői jogi törvény, amelynek a fordítási jogra vonatkozó szűkkörű rendelkezéseit az 1881:XVI. törvénycikk változatlanul átvette, abból az akkor még elég általános elterjedt nézetből indult ki, hogy az eredeti mű szerzőjének nem elsőrendű érdeke az, hogy saját művének fordítási jogát minél hosszabb ideig a maga javára biztosítsa s hogy másrészt a közérdek azt kívánja, hogy az idegen nyelven írott művek a hazai kultúra gazdagítása végett mennél könnyebben és gyorsabban terjedhessenek el, ami a szerző kizárólagos fordítási jogának lehetőleg rövid időre korlátozása teszi indokolttá.

Ez a felfogás az 1884:VI. törvénycikk megalkotása idejében a Nyugaton már erős ostromoknak volt kitéve. Azzal a jogi konstrukcióval szemben, amely a fordításnak mint önálló szellemi műnek az eredeti mű szerzőjét megillető jogoktól való függetlenségét vitatta, mindinkább jobban hódított az a nézet, amely szerint a fordítás nem egyéb, mint a mű terjesztésének egyik legfontosabb módja, amely magának a műnek lényegét nem változtatja meg s ezért oly szabályozás, amelynek értelmében a szerző rövid idő múlva nélkülözni kénytelen a kizárólagos fordítási jogosultságot, a szerzőt szerzői jogának gyakorlatilag éppen legfontosabb részétől igazságtalanul fosztja meg.

A szerző kizárólagos fordítási jogának kiterjesztésére irányuló törekvések az Unió első egyezményének, az 1886. évi berni egyezménynek 5. Cikkében annyiban érvényesültek, hogy ez a cikk az Unió valamelyik országának kötelékébe tartozó szerzők vagy jogutódaik részére az eredeti mű kizárólagos fordítási jogát az eredeti műnek az Unió valamelyik országában történt megjelenésétől számított tíz év elteltéig biztosította. Az említett tíz év alatt a kizárólagos fordítási jog gyakorlása független volt minden alakszerségtől vagy föltételtől, de viszont a tíz év elteltével a kizárólagos fordítási jog teljesen megszűnt.

Már az 1886. évi berni egyezményt előkészítő 1884. évi berni államértekezlet elfogadta azt az óhajt, hogy: "Helyén való lenne, amennyire csak lehet, előmozdítani azt az irányzatot, amely a fordítási jognak az általános többszörösítési joggal való teljes egyenlővételét célozza." A szerző fordítási joga csakugyan ily irányban nyert újabb szabályozást az Unió 1896. évi párizsi pótokmányának 1. Cikkében (III. pont), amely általános szabályként kimondotta, hogy "az Unió valamelyik országának kötelékébe tartozó szerzők vagy jogutódaik az Unió többi országában az eredeti műre fennálló jogok egész időtartama alatt kizárólagos jogot élveznek arra nézve, hogy műveiket lefordítsák vagy műveik fordítását másoknak megengedjék", de egyúttal egyelőre még megszorította ezt a szabályt azzal a kijelentéssel, hogy "a kizárólagos fordítási jog megszűnik, ha a szerző az eredeti mű első megjelenésétől számított tíz éven belül e jogát nem érvényesítette azzal, hogy az Unió valamelyik országában megjelentetett fordítást oly nyelven, aminő nyelven a védelmet igénylenék." E megoldás szerint tehát a tíz év elteltével bárki lefordíthatta a művet olyan nyelvre, aminő nyelven a lefolyt tíz éven belül fordítás még nem jelent meg.

De ez a megoldás nem elégítette ki az érdekelt köröket s maga az 1896. évi párizsi értekezlet is ezt a megoldást csak ideiglenesnek tekintette, aminek az értekezleten kidolgozott javaslat előadója a most ismertett rendelkezésekre vonatkozó jelentésében kifejezést is adott e szavakkal: "Eszerint az első mondatban világosan ki van fejezve az elv, hogy a fordítás a többszörösítéssel ugyanegy tekintet alá esik és utódainknak nem lesz egyéb dolguk, mint mindazt, ami e mondat után következik, kihagyni."

Az 1896. évi közbenső szabályozás ellen elméleti szempontból azt lehetett felhozni, hogy ez a megoldás következtlen volt, mert bár elvben elismerte, hogy a fordítási jog tartama ugyanaz mint általában a szerzői jogé, mégis gyakori lehetőséget nyújtott arra, hogy valamely mű a többszörösítés ellen még meg legyen védve akkor, amikor fordítása már szabaddá vált, másrészt pedig az is előfordulhatott, hogy egy meghatározott időpontban valamely műnek fordítása az egyik nyelven már szabaddá vált, holott egy másik nyelvre való fordítás ellen a védelem még fennállott.

Még nyomósabban érvényesültek a fordítási jognak 1896. évi szabályozása ellen a gyakorlati természetű ellenvetések. Ezek szerint a jelzett megoldás a szerzőre nézve nem volt előnyös, mert a tíz évi időtartam, amely alatt a szerzőnek módjában állott a kizárólagos fordítási jogot igénybe venni - főleg tudományos munkáknál - nagyon rövidnek bizonyult. Emellett a szerzőtől távol álló fordítónak nem állott módjában föltétlen bizonyossággal megállapítani, vajjon a kérdéses tíz éven belül a mű valamely meghatározott nyelven akár könyv alakjában, akár valamely időszakos folyóiratban nem jelent-e meg, hacsak nem akart magához a szerzőhöz fordulni útbaigazításért, amely esetben a szerző hozzájárulását is érdekében állott kikérnie.

Ennélfogva mind általánosabbá vált az a felfogás, hogy a fordítási jog tilalmát az általános többszörösítési tilalommal teljesen egyenlő elbánás alá kell venni. Ez a megoldás - fejtették ki annak hívei - egyrészt a legigazságosabb, mert lehetővé teszi a szerzőnek, hogy a műve bármely nyelvű alakját ellenőrizhesse s arra nézve anyagi és erkölcsi jogait érvényesíthesse, másrészt pedig ez a szabályozás a közérdek szempontjából is a legelőnyösebb, mert lehetetlenné teszi a hanyag, kontár vagy hiányos fordításokat, amelyeknek nagy száma gyakran a belföldi szerzők

eredeti műveinek forgalmát szorítja háttérbe. Ez a megoldás az értékes munkák megbízható fordítását mozdtja elő, mert a kiadók, miután a jogosulatlan fordítások okozta versenytől nem kell tartaniok, inkább hajlandók a mű kiadását nagyobb gonddal végezni. Az új felfogás érvényesülése a szerzett tapasztalatok szerint a fordított művek árát sem érinti lényegesen, mert a szerző saját érdekében méltányos tiszteletdíjjal elégszik meg, amelyek összege a könyv előállítási árának különben is csekély részét teszi. Ha olvasó közönség és közvetve a közművelődés szintén nyer az újítással, mert lényegileg ugyanazért az árért megbízhatóbb és ezért hasznosabb fordításokat kap.

A módosított berni egyezményt előkészítő 1908. évi berlini konferencia elé a németbirodalmi kormány terjesztette azt az indítványt, hogy az Unió fogadja el "azt az egyaránt méltányos és következetes szabályt", amely a fordítási jogot a többszörösítési joggal teljesen egyenlő elbánásban részesíti. A német kormány emlékiratában kifejtette, hogy: "1896 óta törvényes és egyezményes rendelkezések a fordítást teljesen azonos elbánásban részesítették a többszörösítéssel. Ez a reform az érdekelt országokban sem tiltakozásokra, sem nehézségekre nem szolgáltatott okot és azokban az országokban, amelyek megelőzőleg ezt a rendszert elfogadták, sohasem kívánták, hogy ezt a rendszert el kell hagyni s vissza kell térni a korlátozások útjára".

Az 1908. évi berlini konferencián dr. Osterrieth berlini egyetemi tanár, kiváló szerzői jogi szakteknitély, mint a német kormány egyik képviselője, a következő szavakkal ajánlotta a német indítványt elfogadásra:

"Jelentékeny haladást jelentene a védelem terjedelmére vonatkozó indítványok elfogadása; ezek közül az a legfontosabb, amely a fordításnak a többi többszörösítési móddal azonosítását célozza."

"Az 1870. évi német törvény, amely harminc éven keresztül volt hatályban, a fordítási jogot nagyon szűkre szabta, úgy hogy a német kormány az 1886. évi egyezményeknek és később a párizsi pótokmánynak elfogadásával a külföldi szerzőknek sokkal szélesebb védelmet nyújtott, mint aminőt a hazai szerzők élveztek. A német kormányt, amikor az Unió országainak kötelékébe tartozó szerzők javára ezt a kiváltságos helyzetet biztosította, már akkor ugyanaz az eszme vezérelte, amely később arra határozta el ugyanezt a kormányt, hogy az 1901. évi törvényben a teljes egyenlővétel elvét fogadja el. Az azóta Németországban szerzett tapasztalatok, amelyeket egyébiránt több más ország tapasztalata is megerősít, azt igazolják, hogy ez a rendszer nemcsak a fordításra alkalmas művek szerzői részére jelent előnyt, hanem az egész irodalomra, sőt az általános nemzeti érdekekre is. Mert a védelem a szerzőt, aki rendes körülmények között nagyon is örvend annak, hogy művét idegen nyelvekre lefordítják, abba a helyzetbe juttatja, hogy a legjobb fordítót választhassa ki és olyan kiadót találhasson, aki hajlandó magára vállalni méltányos áron forgalomba bocsátandó gondos kiadás költségeit, holott a fordításnak és a versenynek korlátlan szabadsága egyetlen igazán jó fordítás helyett számos fordítás keletkezésére vezet, amelyek nagyon gyakran rossz, csonka és gondtalanul kiállított fordítások."

"Ezeknél az okoknál fogva indítványozza önöknek a német kormány, hogy adjanak a szerzőnek oly kizárólagos fordítási jogot, amely semmiféle föltételhez nincs kötve és amely ugyanaddig tart, amíg a szerzői jog általában."

Ez indítvány tárgyalásánál kiemelték, hogy a szerző a legilletékesebb bírāja annak: szükséges-e művét lefordítani és ki a leghivatottabb a fordítást elkészíteni; ily módon van csak a szerző abban a helyzetben, hogy gondolatainak elferdítését megakadályozhassa.

A norvég kormány kiküldöttje Klaus Hoel ugyanez alkalommal kifejtette, hogy Norvégország, bár az 1884. és az 1886. évi berni konferenciákon képviselve volt, éppen a fordítási jogra vonatkozó rendelkezések miatt nem fogadta el eredetileg az 1886. évi berni egyezményt, mert

azok az akkori norvég szerzői joggal ellentétben állottak. Miután azonban az 1893. évi norvég szerzői jogi törvény a szerző részére tíz évig tartó kizárólagos fordítási jogot állapított meg, Norvégország részére megnyílt a lehetőség, hogy az 1886. évi berni egyezményhez csatlakozzék és minthogy a szerzett tapasztalatok azt bizonyították, hogy a szerző fordítási jogának kiterjesztése üdvös eredményekre vezetett s hogy a szerzők fordítási joguk átengedéseért sohasem támasztottak méltánytalan követeléseket, most már Norvégország is hajlandó a fordítási jognak a többszörösítési joggal teljes egyenlővételét elfogadni.

Annak eldöntésénél, hogy Magyarországnak az Unióba belépése alkalmával a szerző fordítási joga tekintetében az 1908. évi módosított berni egyezmény 8. Cikkében foglalt megoldást kell választani, a kormány részére az a körülmény volt irányadó, hogy ez a megoldás védi meg leghathatósabbban az eredeti mű szerzőjének jogait s hogy az érdekelt hazai szakkörök kivétel nélkül ennek a megoldásnak elfogadását kérelmezték.

Áttérve az 1908. év módosított berni egyezmény 9. Cikkére, ez a cikk, amely az újságcikkekre vonatkozik, a következő értelemben rendelkezik:

1. A szerző beleegyezése nélkül feltétlenül tilos a hírlapokban vagy folyóiratokban megjelent tárcaregényeknek és elbeszéléseknek utánnyomása és a hírlapokban vagy folyóiratokban megjelent bármily tárgyú, akár irodalmi, akár tudományos, akár művészeti jellegű minden egyéb műnek utánnyomása.

2. Hírlapokban (nem pedig folyóiratokban) megjelent oly cikkek, amelyek nem tárcaregények és nem elbeszélések s amelyeknek utánnyomását kifejezetten meg nem tiltották, a forrás megjelölésének kötelezettsége mellett más hírlapban utánnyomhatók.

3. Napihírek és vegyes apróságok, amelyek egyszerű közléseket tartalmaznak, utánnyomhatók.

Ezek a rendelkezések az újságcikkek részére az újabbkori jogfejlődéssel összhangban az 1884:XVI. tc. 9. §-ának 2. pontjában foglalt rendelkezéseknél sok tekintetben hathatósabb védelmet nyújtanak s emellett ezek a rendelkezések az 1884:XVI. tc. 6. §-ának 7. pontjában a hazai nyomatos napi sajtó termékei javára megállapított különös védelemnek további fenntartását nem akadályozzák.

A 10. Cikk az oktatás céljára vagy tudományos célokra szolgáló idézetek és szemelvények megengedhetőségét az Unió országainak törvényei vagy külön megállapodások részére tartja fenn, tehát az 1884:XVI. törvénycikkben foglalt szabályozást nem érinti.

A 11. Cikk 1. bekezdése általában kimondja, hogy az egyezmény szerű védelem kiterjed színművek, zenés színművek és zeneművek nyilvános előadására, akár megjelentek ezek a művek, akár nem; ebben az 1884:XVI. törvénycikk szempontjából nincs semmi újítás.

A 11. Cikk 2. bekezdése szerint színművek vagy zenés színművek szerzői az eredeti műre vonatkozó joguknak egész időtartama alatt élvezik műveik fordításának nem engedélyezett nyilvános előadása ellen a védelmet. Ezzel a rendelkezéssel összhangban volt az 1884:XVI. tc. 49. és 53. §-a alapján eddig kifejlődött magyar bírói joggyakorlat.

A 11. Cikk 3. bekezdése kimondja, hogy színművek, zenés színművek és zeneművek nyilvános előadásának védelme nem tehető függővé attól, hogy a szerző kifejezetten tiltsa még a nyilvános előadást; a zeneművek tekintetében ez az 1884:XVI. tc. 51. §-ában foglalt szabályozástól, amely a védelemhez a szerző kifejezett fenntartását kívánja meg, az újabbkori jogfejlődésnek megfelelő eltérést jelent.

A 12. Cikknek az a célja, hogy a közönséges utánnyomástól különböző közvetett felhasználások megengedhetőségének határait egyrészt az eredeti mű szerzője érdekeinek, másrészt pedig az átalakító érdekeinek megóvása mellett pontosan körülírja. Tartalma általában összhangban van az 1884:XVI. törvénycikk szellemével, amely törvénycikknek 46. §-a a zeneművek meg nem engedett átdolgozásaira nézve kifejezett rendelkezést is tartalmaz.

A 13. Cikk 1. bekezdése zeneművek szerzőinek kizárólagos jogot biztosít arra, hogy megengedjék: 1. a zeneműveknek átvitelét mechanikai előadásukra szolgáló készülékekre (grammofonlemezekre, fonografhengerekre, pianolatekercsekre stb.); 2. az említett művek nyilvános előadását ilyen készülékekkel. Az 1884:VI. törvénycikk e tárgyban kifejezett rendelkezést nem tartalmaz, de a magyar bírói joggyakorlat az egyezmény értelmében foglalt állást.

A 13. Cikk 2. bekezdése megengedi, hogy az Unióhoz tartozó egyes országok a zeneművek mechanikai előadására vonatkozó szerzői jog tekintetében saját területükre szorítkozva, fenntartásokat és feltételeket szabhassanak meg. Ily fenntartásoknak és feltételeknek szüksége főleg oly országokban merül fel, amelyeknek joga a módosított berni egyezmény elfogadása előtt a zeneművek mechanikai előadására szolgáló készülékek útján elkövetett szerzői jogi bitorlások ellen nem nyújtottak védelmet vagy amelyekben attól lehet tartani, hogy egyes tőkegazdag iparvállalatok kizárólag a maguk számára fogják lefoglalni a népszerű zeneművek mechanikai előadásának jogát, lehetetlenné téve ezáltal a létező kisebb hasonló vállalatok fejlődését.

A magyar államban a zeneművek átvitele mechanikai előadásukra szolgáló készülékekre a szerző beleegyezése nélkül eddig sem volt megengedve s minthogy hazánkban attól sem kell tartani, hogy a szerző korlátlan jogának, további fenntartása ipari vagy közművelődési érdekeket veszélyeztetne, nálunk a kérdéses 2. bekezdés szerint lehetséges fenntartások vagy feltételek megállapítására nem lesz szükség.

A 13. Cikk 3. bekezdése olyan országok érdekében, amelyekre nézve az 1. bekezdésben foglaltak újítást jelentenek, kimondja, hogy az 1. bekezdés rendelkezésének nincs visszaható ereje.

A 13. Cikk 4. bekezdése oly országok javára, amelyek a zeneművek mechanikai előadására vonatkozó szerzői jognak kérdéses korlátozását nem ismerik, azt a jogot állapítja meg, hogy a saját területükre az érdekelt felek engedélye nélkül behozott s saját jogszabályaikba ütköző ilyen műveket zárlat alá vehetik.

A 14. Cikk egyrészt az utóbbi időben nagymértékű fejlődésnek indult mozgófényképezés közvetítésével elkövetett szerzői jogi bitorlások ellen nyújt megfelelő védelmet, másrészt pedig az egyéni és eredeti jellegű mozgófényképészeti termékeket szerzői jogi védelem alá helyezi. E cikk tartalma oly új anyagot visz be hazai tételes szerzői jogunkba, amelynek nagy gyakorlati jelentősége van.

A 15. Cikk a szerzői jogi bitorlások megtorlását célzó eljárás megindításának megkönnyítése végett, a 16. Cikk a bitorolt példányok zárlat alá vétele tárgyában és a 17. Cikk az egyes szerződő országok sajtórendészeti jogkörének érintetlen fenntartása tárgyában tartalmazzanak eddigi szerzői jogi egyezményeinkkel, valamint az 1884:XVI. tc. 28. §-ával összhangzó rendelkezéseket.

A 18. Cikk az egyezmény rendelkezéseinek időbeli hatályára vonatkozó rendelkezéseket foglalja magában.

A 18. Cikk 1. bekezdése főszabályként kimondja, hogy az egyezmény azokra a művekre is alkalmazást nyer, amelyek az egyezmény életbelépésének időpontja előtt keletkeztek, föltéve, hogy az egyezmény életbelépésének időpontjában származásuk országában meg nem áltak a védelmi időtartam lejárta miatt szabadokká. Eszerint védelmet nyernek olyan művek is, amelyek azelőtt nem a védelmi időtartam lejárta miatt, hanem más okokból, pl. alakszerűségek elmulasztása, föltételek nem teljesítése vagy a mű minősége miatt nélkülözték a védelmet. Ez a szabály áll a fordítási jogra is. Ha tehát valamely műre nézve az egyezmény életbelépésének időpontjában az előbbi jog szerint a szerző kizárólagos fordítási jogára nézve megszabott védelmi idő még le nem járt, a szerző kizárólagos fordítási jogát azontúl az egyezmény értelmében kell megítélni. Ha ellenben a fordítási jogra az előbbi jog szerint megszabott védelmi idő az illető mű

tekintetében már lejárt, az egyezménynek rendelkezései alapján az egyszer már megszűnt kizárólagos fordítási jog feléledése nem követelhető.

A 18. Cikk 2. bekezdése az 1. bekezdésben nem szabályozott arra az esetre nézve állapít meg szabályt, amikor a mű származásának országában az előbbi jog szerint még védelmet élvezett, de abban az országban, ahol a védelmet most igénybevenni óhajtják, az erre a műre nézve megelőzőleg irányadó védelmi időtartam lejárt miatt már szabaddá vált. Ebben az esetben a mű az utóbb említett országban újból nem nyerhet védelmet.

A 18. Cikk 3. bekezdése fenntartja a lehetőséget, hogy az Unió egyes országai az 1. és 2. bekezdésben foglalt rendelkezések alkalmazására nézve külön egyezményekben állapodjanak meg. Ily egyezmények hiányában az Unió egyes országai maguk szabályozhatják önmagukra nézve az alkalmazás módozatait. A magyar államot illetően a jelen törvényjavaslat 1. §-ának 3. bekezdésében a minisztérium nyer felhatalmazást a kérdéses átmeneti rendelkezések megtételére.

A 18. Cikk 4. bekezdése kifejezetten is megállapítja, hogy az 1-3. bekezdések rendelkezései akkor is alkalmazást nyernek, ha valamely ország újonnan csatlakozik az Unióhoz és akkor is, ha olyan ország, amely eddig a szerző halála után ötven évre terjedő védelmi időtartamot nem ismerte, az egyezmény 7. Cikkének 1. bekezdése értelmében ezt a védelmi időtartamot fogadja el.

A 19. Cikk olyan esetben, amikor az Unió valamelyik országának saját törvénye értelmében a külföldi szerző műve kedvezőbb elbánásban részesülne, mint az egyezmény szerint, fenntartja a szerzőre nézve kedvezőbb rendelkezésnek alkalmazását. Ez a rendelkezés természetes folyománya az unióegyezmények azon alapvető gondolatának, hogy az Unió szabályai csak az minimumot tartalmazzák, amelyen túlmenni és a szerzők javára még szélesebb körű védelmet biztosítani minden egyes szerződő országnak szabadságában áll.

A 20. Cikk szerint az Unió egyes országai között külön megállapodások is lehetségesek, feltéve, hogy ezek a megállapodások a szerzők javára élesebb körű jogokat nyújtanak, mint aminőket az Unió ad vagy hogy egyéb olyan kikötéseket tartalmaznak, amelyek az egyezménnyel nincsenek ellentétben. Azok az egyezmények, amelyek a magyar állam és az Unió egyes országai között azelőtt létrejöttek, aminő pl. a Németbirodalommal 1899. évi december hó 30-án kötött s az 1901:VI. törvénycikkbe iktatott szerzői jogi egyezmény is, általában szűkebb körben biztosítanak szerzői jogi védelmet, mint az Uniónak szabályai s így ezek a régebbi egyezmények a magyar államnak az Unióba lépésével jelentőségüket túlnyomó részben el fogják veszíteni.

A módosított berni egyezmény 21-23. Cikke az Unió 1887 óta fennálló Nemzetközi Irodájának további fenntartására, ügykörére és az Iroda költségeinek fedezésére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. Az Unió Irodájának kitűnő működése mindenkor kiváló mértékben mozdította elő az Unió érdekeit és fejlődését. A 22. Cikkben említett francia nyelvű folyóirat "Le Droit d' Auteur" címen ezidőszent is havonként Bernben jelenik meg s az Unió hivatalos közleményein kívül a nemzetközi szerzői jog minden ágára kiterjedő értekezéseket, nem hivatalos közleményeket és összeállításokat tartalmaz. A 23. Cikk értelmében a Nemzetközi Iroda költségei újabb határozatig évenként hatvanezer franknyi összeget túl nem haladhatnak. A költségek viselése szempontjából az Unió egyes országai az egyezményben felsorolt különféle osztályokhoz tartoznak. Mindegyik ország maga választja meg azt az osztályt, amelyikhez tartozni kíván. Minthogy a Nemzetközi Iroda összes évi költségei legfeljebb 60.000 franknyi összeget tehetnek, az egyes szerződő államra eső járulék, tekintve a szerződő államok jelentékeny számát, aránylag csekély összegre rug, úgy, hogy az Unióba lépés a magyar államra nézve nem fog számbavehető anyagi megterheléssel járn.

A 24. Cikk a jövőre nézve is fenntartja az Unióhoz tartozó országok időnkint tartandó államértekezleteit, amelyeken az Unió rendszerének tökéletesítésére alkalmas javítások és az Unió fejlődését más szempontból érintő kérdések tárgyalatnak. Az ilyen értekezletek határozatai

természetesen csak akkor válhatnak hatályosakká, ha azokhoz az Unióba tartozó országok egyhangulag hozzájárultak. Az ily értekezletek tanácskozásaiban az eddig követett gyakorlatnak megfelelően - természetesen szavazati jog nélkül - oly államok is résztvehetnek, amelyek még nem tartoznak az Unió kötelékébe.

A 25. Cikkben foglalt rendelkezések nyújtják a magyar állam részére a lehetőséget, hogy az Unióba beléphessen. A módosított berni egyezmény létesítése óta 1911-ben Portugál, 1912-ben Németalföld, 1917-ben Marokkónak francia védnökség alatt álló területe, 1920. évben Lengyelország, Ausztria és Görögország, 1921. évben pedig a Cseh-Szlovák állam csatlakozott újonnan az Unióhoz. Az utólagos csatlakozást írásban kell bejelenteni a svájci kormánynál s ez közli azt az Unióhoz tartozó valamennyi ország kormányaival.

A 26. Cikk szerint az egyezmény nem terjed ki ipso jure a szerződő országok gyarmataira vagy külbirtokaira, de a szerződő országoknak mindig jogukban áll megfelelő írásbeli nyilatkozattal összes vagy egyes gyarmataik vagy külbirtokaik tekintetében a csatlakozást bejelenteni.

A 27. Cikk kimondja, hogy az 1908. évi módosított berni egyezmény az Unióra nézve addig irányadó valamennyi okmányt van hivatva helyettesíteni, de ezek a megelőző egyezményes okmányok továbbra is hatályban maradnak azokkal az országokkal szemben, amelyek az 1908. évi módosított berni egyezményt nem erősítik meg. Emellett ez a Cikk az egyezményt aláíró államok részére még azt is lehetővé tette, hogy egyik vagy másik vonatkozásban továbbra is az 1886. évi berni egyezménynek vagy az 1896. évi unióokmányoknak általuk eddig is elfogadott rendelkezéseit tartsák fenn magukra nézve. De míg az Unióhoz újonnan csatlakozó államok a 25. Cikk 3. bekezdése értelmében szabadon választhatnak egyes pontok tekintetében vagy az 1886. évi vagy az 1896. évi vagy az 1908. évi unióokmányok megfelelő rendelkezései közül, addig oly államok, amelyek már megelőzőleg is az Unióhoz tartoztak, annyiban kötve vannak, hogy ha megelőzőleg már az 1896. évi szabályozást magukévá tették, többé nem térhetnek vissza az 1886. évi rendezéshez, hanem legfeljebb továbbra is az 1896. évi unióokmányok egyes rendelkezéseit tarthatják fenn az 1908. évi módosított egyezmény megfelelő rendelkezései helyett.

Minthogy a fentiek szerint az 1908. évi módosított berni egyezmény 25. és 27. Cikke általában lehetőséget nyújt arra, hogy egyes szerződő államoknak viszonyában az összes többi szerződő államokhoz ezentúl is vagy az 1886. évi vagy az 1896. évi unióokmányok bármelyik rendelkezése nyerhessen alkalmazást, ennél fogva szükségesnek látszott, hogy a jelen törvényjavaslat 2. §-a az Uniónak ne csak azokat a szabályait foglalja magában, amelyekhez a magyar törvényhozás az 1. § értelmében minden fenntartás nélkül hozzájárul, hanem általában mindazokat az unióokmányokat is, amelyek alkalmazásának lehetősége a magyar állam részéről oly unióállamokkal szemben, amelyek fenntartásokat tettek vagy az 1908. évi módosított berni egyezményt még nem fogadták el, kétségtelenül fennforog. Ezért iktatja törvénybe a jelen törvényjavaslat 2. §-a az 1908. évi módosított berni egyezmény és a hozzátartozó póttjegyzőkönyv szövegén kívül az 1886. évi berni egyezménynek, a hozzá tartozó pótcikknek és záró jegyzőkönyvnek, továbbá az 1896. évi párizsi pótokmányának és nyilatkozatnak teljes szövegét is.

Ezidőszerint az Unióhoz tartozó egyes országokban az Unió hivatalos lapjában megjelent közlések szerint az Unió következő okmányai vannak hatályban:

I. Az 1908. évi november hó 13-án kelt módosított berni egyezmény van hatályban:

1. Fenntartás nélkül:

Ausztriában,

Belgiumban,

Cseh-Szlovák államban,

Görögországban,

Haitiban,
 Lengyelországban,
 Libériában,
 Luxemburgban,
 Marokkónak francia védnökség alatt álló területén,
 Monacóban,
 Németországban,
 Portugálban,
 Spanyolországban és
 Svájcban.

2. Fenntartásokkal:

Dánországban:

hirlapi és folyóirati cikkek tekintetében fenntartásával az 1886. évi berni egyezmény 7. Cikkének az 1896. évi párizsi pótokmány szövegezésében.

Franciaországban és Tuniszban:

iparművészeti művekre nézve a megelőző unióegyezmények rendelkezéseinek fenntartásával.

Japánban:

a) a kizárólagos fordítási jog tekintetében fenntartásával az 1886. évi berni egyezmény 6. Cikkének az 1896. évi párizsi pótokmány szövegezésében;

b) zeneművek nyilvános előadása tekintetében az 1886. évi berni egyezmény 9. Cikke 3. bekezdésének fenntartásával.

Nagybritanniában:

a visszaható erő tekintetében fenntartásával az 1886. évi berni egyezmény 14. Cikkének és az egyezmény zárójegyzőkönyve 4. pontjának, még pedig ez utóbbinak az 1896. évi párizsi pótokmány szövegezésében.

Németalföldön:

a) a kizárólagos fordítási jog tekintetében fenntartásával az 1886. évi berni egyezmény 6. Cikkének az 1896. évi párizsi pótokmány szövegezésében;

b) hirlapi és folyóirati Cikkek tekintetében fenntartásával az 1886. évi berni egyezmény 7. Cikkének a 1896. évi párizsi pótokmány szövegezésében;

c) fordított színművek és zenés színművek előadási joga tekintetében az 1886. évi berni egyezmény 9. Cikke 2. bekezdésének fenntartásával.

Norvégországban:

a) építészeti művek tekintetében az 1886. évi berni egyezmény 4. Cikkének fenntartásával;

b) hirlapi és folyóirati Cikkek tekintetében az 1886. évi berni egyezmény 7. Cikkének fenntartásával.

c) a visszaható erő tekintetében az 1886. évi berni egyezmény 14. Cikkének fenntartásával.

Olaszországban:

a) a kizárólagos fordítási jog tekintetében fenntartásával az 1886. évi berni egyezmény 5. Cikkének az 1896. évi párizsi pótokmány szövegezésében;

b) fordított színművek és zenés színművek előadási joga tekintetében az 1886. évi berni egyezmény 9. Cikke 2. bekezdésének fenntartásával.

II. Az 1886. évi berni egyezmény és az 1896. évi párizsi értelmező nyilatkozat van hatályban:

Svédországban.

Áttérve az 1908. évi módosított berni egyezmény utolsó három Cikkére, ezek közül a 28. és a 29. Cikk az egyezmény megerősítésére, a megerősítő okiratok kicserélésére, az egyezmény életbelépésére és felmondására nézve, a 30. Cikk pedig a 7. Cikk 1. bekezdésében megszabott

ötven éves védelmi időtartam utólagos elfogadása esetében és a 25., 26. és 27. Cikk értelmében tett fenntartások elejtése esetében szükséges írásbeli nyilatkozatokra nézve tartalmaz megfelelő rendelkezéseket.

Az 1908. évi módosított berni egyezményhez tartozó pótjegyzőkönyv jelentőségéről az egyezmény 6. Cikkével kapcsolatban már megemlékeztem.

Az 1908. évi módosított berni egyezmény szövegében a szerzők mellett ezek jogutódai sehol sincsenek megemlítve, holott az 1886. évi és az 1896. évi unióokmányok rendszeren a jogutódokat is felsorolják az egyes rendelkezéseknél. Ennek a változtatásnak az volt a kifejezett oka, hogy a jogutódok külön megemlézése fölösleges, mert a szerzői jog természeténél fogva nem kizárólag személyesen gyakorolható, hanem átruházható jog; amellett a jogutódok felsorolása az illető rendelkezések szerkezetét nehézkessé teszi és kétségekre is adhat okot, ha egyik-másik rendelkezésnél a jogutódok megemlézése véletlenül elmaradt.

Az a bizottság, amely az Uniónak 1908. évi berlini államértekezletén az új egyezmény tervezetének szövegezését végezte, az egyezménytervezetet, amelynek szövege teljesen azonos az 1908. évi módosított berni egyezménnyel, a bizottság elnökének tollából eredő kimerítő jelentés kapcsán terjesztette az értekezletnek 1908. évi november hó 13-án tartott teljes ülése elé. Ez a bizottsági jelentés, amely a módosított berni egyezmény teljes anyagát részletesen ismerteti és egyes rendelkezéseit kimerítően indokolja, az egyezmény értelmezésénél nagyon becses forrásmunka.

1922. évi XIX. törvénycikk indokolása **nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről** *Általános indokolás*

Nemzeti nagy közgyűjteményeink úgymint a m. kir. Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum közös címébe foglalt 6 gyűjtemény: az országos Széchenyi-könyvtár, az érem- és régiség-tár, az állattár, a növény-tár, az ásvány- és őslény-tár és a néprajziak tára, továbbá az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem könyvtára nemcsak azért bírnak különös jelentőséggel, mert gyűjteményeik és táraik nagy művelődési értékeket őriznek, hanem azért is, mert tisztviselőik sorában a magyar tudományosság számos kimagasló tagja foglal helyet. Társadalmunk szegénysége, a magán tudománypártolás majdnem teljes hiánya s a tudományos magánegyesületeknek ebből folyó pangása mellett az egyetemeken kívül az ez intézményeknél szervezett állások úgyszólván az egyedüli tudományos állások hazánkban. Ezért ez intézményeknek és alkalmazottaik személyi ügyeinek valóban szakszerű igazgatásáról való gondoskodás tudománypolitikánk egyik jelentős feladata.

E cél elérése két különféle rendszer alkalmazásával kísérelhető meg. Vagy az egyeshivatalnoki elv alapján egy intendáns, egy főigazgató kinevezésével, mint ahogy az az állami színházaknál szokásos és mint ahogy azt a poroszok a berlini múzeumoknál tették; vagy az önkormányzati elv alkalmazásával, a gyűjtemények tudományos vezetőiből és az intézetek keretén kívül álló szakemberekből és műértő mecénásokból alakítva meg a különleges tudományos igazgatást ellátni hivatott kollégiumot. Az organizálásnak egyik főelve, hogy minden szervezetnek az intézésére váró ügyek természetéhez kell alkalmazkodnia. Így a gyors mozgást és határozott cselekvést igénylő színház csak az igazgatói rendszer alkalmazásával vezethető célszerűen. A tudományos gyűjteményeknek nagyobb elmélyedésre és szélesebbkörű tanulmányozásra szoruló dolgai ellenben inkább szaktanácsokban intézhetők alkalmasan. Közgyűjteményeink heterogén természete mellett egyetlen intendáns nem is bírhatna azokkal a szakismeretekkel, melyek a

sikeres működésnek nélkülözhetetlen előfeltételei. De mindettől eltekintve, az állam pénzügyeinek mai helyzetében újabb hivatal szervezése kizártnak látszik. Az önkormányzati elv alapjára helyeztem tehát törvényjavaslatomat, mely az intézeteket a felállítandó Könyvtári, Levéltári és Muzeumi Tanács fennhatósága alatt egy az államtól különálló jogi személyiségben foglalja össze s az így létesülő egységes szervezetnek szakügyekben megfelelő autonómiát biztosít. Nagy nemzeti kulturális intézményeink javasolt új szervezete sok tekintetben hasonlít egyetemeink autonómiájához, mely rendszer tudományos intézetek igazgatására tapasztalás szerint sokkal alkalmasabb, mint a tisztán bürokratikus, miniszteriális adminisztráció s ezen felül kellő védelmet nyújt főleg az ellen, hogy politikai befolyás vagy protekció férközzék hozzá a tisztán tudományos szempontok szerint összeválogatandó személyzet kinevezéséhez. Általában az államosítás és a vele járó bürokratikus adminisztráció az utolsó félszázadban minálunk határozottan túltengett az önkormányzati eszme rovására, ami az egyéni kezdeményezésre az egész vonalon bénítólag hatott és különösen a finomabb kezelést igénylő szellemi és közművelődési ügyeknél kétszeresen károsnak bizonyult. Törvénnyel természetesen csak önkormányzati szervezetet lehet létesíteni, az önkormányzati szellemet azoknak a férfiaknak kell magukkal hozniok, akikből az új intézményt vezetni hivatott kollégium alakul. És az önkormányzati élethez szükséges erkölcsi és szellemi képességeket kiknél tételezhetjük fel inkább, mint azoknál, akiket méltóknak találtunk arra, hogy nagy közgyűjteményeink élére állítsuk és azoknál a professoroknál, akik az egyetemi autonómia keretében már egyébként is bele vannak gyakorolva az ügyeknek önkormányzati intézésébe. Bizton remélhető, hogy a közgyűjteményeink autonómiájának megalapozására hivatott szakemberek és műértő mecénások nemcsak önkormányzati képességet hoznak majd az új szervezetbe, hanem a törvény által létesített tág keretbe nagy szaktudást, kiváló műízlést, eszméket és koncepciókat visznek be s a gyűjtemények igaz szeretetét.

Művelődési politikánk égető feladata lenne továbbá a Nemzeti Múzeum természettudományi és néprajzi gyűjteményeinek, meg régiségtárának önállósítása s az így létesülő külön múzeumok számára egy-egy külön palota emelése. Ez a megoldás azzal az előnnyel is járna, hogy az egészen más gondolkörbe tartozó természettudományi rész a többi gyűjteménytől elválna s így a jövőben egészen heterogén anyag és szakszemélyzet nem állna egységes közvetlen igazgatás alatt. A jelzett megoldás esetén Pollák szép múzeum-körúti palotája kizárólag nemzeti könyvtár céljaira szolgálhatna. De állami pénzügyeink mai helyzete és az építkezés drágasága következtében erre egyelőre nem gondolhatunk. Már az is igen örvendetes, hogy az Országos Levéltárnak a háború következtében befejezetlenül maradt palotáját ez év őszén végre használatba vehetjük. E részben megnyugtatónkra szolgálhat, hogy a világháború következtében külföldön sincsenek sokkal kedvezőbb viszonyok. Amint a porosz kultuszminiszternek a berlini múzeumok külső alakulásáról folyó évi január hó 30-án a porosz országgyűlés elé terjesztett emlékiratából kitűnik, a veszített háború következtében a II. Vilmos császár uralkodása alatt felállított hatalmas múzeumépítési programot kénytelenek voltak szűkebbre vonni. A berlini múzeumi szigeten épülő új palota méreteit redukálják, a berlin-dahlemi néprajzi múzeumtelep kiépítését pedig egészen elejtik, az ott félig-meddig elkészült ázsiai múzeumot raktári célokra akarják felhasználni. De a múzeumok külső fejlesztésében beálló fennakadásnak nem szabad bennünket elcsüggeszteni. Nagy egyoldalúság lenne, ha csak építkezésekben és vásárlásokban látnók nagy intézeteink fejlődését. Igaz ugyan, hogy a könyvtárak számára okvetlenül meg kell szerezniünk a legszámottevőbb új könyveket és folyóiratokat, mert különben élő könyvtárból holt könyvmúzeummá száradnak össze. De levéltárainknál és múzeumainknál építkezések és vásárlások nélkül is óriási tér nyílik a szakképzett és lelkiismeretes levéltárnok és múzeumi tisztviselő számára. A gyűjtemények

anyagának minél teljesebb átdolgozása, rendezése, felállítása, katalogizálása, az egyes tárgyak tudományos meghatározása, részben publikálása, nagy intézeteink anyagának a népművelés szempontjából való értékesítése mind megannyi olyan munka, mely a múzeumok szintjét, kulturális belértékét sokkal inkább emeli, mint a külterjes múzeális politika. A gyűjtemények anyagának az utóbbi időben divatossá vált talán túlzott hangsúlyozásával szemben az eleven a személyi erőket kívánja a javaslat hatékonyabbá tenni s főképpen e célt szolgálják alábbi részletes rendelkezései.

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

Az intézetek keretén kívül álló szakemberek, sőt szabad társadalmi elem is bevonhatók lettek volna a gyűjtemények tudományos igazgatásába akkor is, ha nemzeti nagy közgyűjteményeinket a jövőben is mint merőben állami intézményeket akarnánk kezelni. De erőteljes, pezsgő önkormányzati élettapasztalás szerint csak külön jogi személyiség keretében fejlődik ki. Ezenkívül a társadalmi áldozatkészség is sokkal nehezebben mozdul meg állami intézetek érdekében, mert az államkincstárba senki sem adakozik szívesen, az adóhivatal nem alkalmas persely az intézmények javára szolgáló adományok számára. Az általános indokolásban felhozott okokon kívül főleg e két okból ruházza fel a javaslat nemzeti nagy közgyűjteményeinket az államtól különálló jogi személyiséggel.

A törvényjavaslat megtervezésénél beható megfontolás tárgya volt, hogy az öt nagy közgyűjteménynek külön-külön adjunk-e jogi személyiséget vagy az öt intézetet egyetlen önkormányzati test kötelékében egyesítsük-e. A javaslat a második módoszat alapján van fölépítve, mert az egyes közgyűjtemények külön-külön nagyon keskeny alapot képeztek volna ahhoz, hogy azon életképes és tartalmas autonómia fölépíthető lett volna. A rendszer törpe testületek létesítéséhez, az erők elforgácsolásához vezetett volna. A javasolt megoldás mellett ellenben a tervezett önkormányzati testben a magyar tudományosság legszámottevőbb elemei, szakembereink színe-java egyesítve lesz úgy, hogy ha egy ilyen testület szavát fölemeli, akkor közvetítésével úgyszólván maga a magyar tudományosság beszél s így annak meglesz a kellő tekintélye, súlya és nyomatéka a hivatalos világ és a nagyközönség előtt egyaránt. Ennek a súlynak fokozása végett és abból a célból, hogy a Tanács szavát a törvényhozásban is fölemelhesse, nagy gyűjteményeink érdekeit a törvényhozás terén is érvényesíthesse, a felsőházi készült törvénytervezetbe a kormány oly rendelkezést vett be, mely szerint a Magyar Tudományos Akadémia és egyetemeink mellett a Tanács is képviselőt küld a felsőházba. Természetes, hogy az öt nagy közgyűjteménynek egyetlen jogi személyiségben való egyesítése dacára is épségben kell hagyni az egyes intézetek belső életének függetlenségét, amely gondolatot szolgálja a 3. § 8. pontjának az a rendelkezése is, mely szerint minden egyes nagy intézetnek meglesz a maga külön alapja, melybe a gyűjteményeik gyarapítására szolgáló állami javadalmazásokon felül rendeltetésszerű fölhasználás végett befolynának az illető intézetnek juttatott adományok és hagyományok.

A jogi személyiség nem a javaslat 2. és 3. §-ával szervezendő kollégiumot: a Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Tanácsot illetné, hanem a nagy gyűjtemények összeségét s a Tanács az így létesülő önkormányzati testnek csak egyik szervét képezné.

Dacára annak, hogy az élükön a Tanácscsal egyesített intézetek egy az államtól különálló jogi személyiséget alkotnának, az intézetek alkalmazottjai mégis továbbra is minden tekintetben állami alkalmazottak maradnának. Csak abban az esetben, ha nagyobb adományok és hagyományok a létesítendő Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Országos Alapot nagyobb mértékben megduzzasztanák, akkor gondolhatnánk a most létesített szervezet korporatív

jellegének teljesebb kifejlesztésére és ennek során az intézeti alkalmazottak számára különleges jogállás biztosítására is.

A 2. §-hoz

Közművelődési ügyekben nálunk a multakban alakított tanácsoknak általában az volt a hibájuk, hogy nagyszámú tagból állottak s a társadalmi és a közélet kiválóságait, az irodalom és a tudomány neveseit hívták meg azokba, akik ha egy-egy ülésre el is mentek, a dolog természeténél fogva állandó érdeklődést és aktív közreműködést az illető ügynek nem szentelhettek. A törvényjavaslat az elnökkel együtt 27 tagból álló olyan kisebb tanácsot akar a tervezett önkormányzati test élére állítani, amelynek tagjairól joggal feltehető, hogy az elébük kerülő könyvtári, levéltári és múzeális kérdésekkel majd behatóan foglalkoznak.

Ebből az alapgondolatból kiindulva a javaslat a Tanácsot háromféle elemből konstruálja meg.

Tagjai lennének az intézetek első tisztviselői és ezenkívül még a Nemzeti Múzeum osztályainak vezetői, mert ennek az intézetnek egyes osztályai voltaképpen megannyi külön múzeumot alkotnak. Ez a 11 fő tisztviselő képviselné a Tanácsban a könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeális tisztviselői gyakorlatot és azt a különleges szaktudást, melyet csak könyvtárban, levéltárban vagy múzeumban teljesített hosszú szolgálat alatt lehet elsajátítani.

Tagja lenne a Tanácsnak 10 egyetemi tanár, kit a vallás- és közoktatásügyi miniszter öt évre hívna meg elsősorban a legközelebről érdekelt egyetemi bölcsészeti kar, továbbá a hittudományi, a jogi és államtudományi kar, nemkülönben az orvosi kar és a Műegyetem elméleti tanárai közül. A tanárok elméleti tudásukat hoznák a Tanácsba.

A szabad társadalmi elemet az az 5 műértő képviselné, akit a vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyancsak öt évre hívna meg lehetőleg olyan tekintélyes egyének sorából, akik az intézeteknek, főleg a múzeumoknak pénzben, könyvekben, levéltári vagy múzeális anyagban számottevő adományt tettek. Különösen a múzeumok fejlődésének fog a műértő szabad társadalmi elemnek az intézeti adminisztrációba való bevonása javára válni. Általában pedig a társadalmi elem szükséges kiegészítője lesz úgy az intézeti tudományos tisztviselő, mint az elméleti tudós által képviselt szigorú szakszerűségnek.

A szervezési munkák idején a vallás- és közoktatásügyi miniszter lenne a tanács elnöke, mert neki hivatalánál fogva rendelkezésére állanak az a hatalom és azok az eszközök, amelyek egy ilyen nagyszabású önkormányzati testnek kulturális igazgatásunk egészébe való szerves beillesztéséhez megkívántatnak. Később azonban a miniszter az állandó közreműködést igénylő elnökséget nem láthatja el, hanem szintén öt évről öt évre elnököt nevezne ki. Különösen hangsúlyozni kívánom, hogy nincs szó újabb állás szervezéséről s hogy az elnök rendszeres illetményeket nem élvezne.

A folyó ügymenet ellátása az ügyvezető alelnökre nehezednék. Mivel egyfelől az állam mai pénzügyi helyzetében új hivatal szervezése ki van zárva, másfelől rendszeres ügymenet hivatal nélkül nem biztosítható, azért a javaslat azt a rendelkezést tartalmazza, hogy, az alelnöki tiszte a tanácsban képviselt intézetek első tisztviselői rangjuk sorrendjében két évenként váltakozva töltik be. Az első tisztviselők a miniszter által melléjük kirendelt titkárra és saját intézetük személyzetére támaszkodva a folyó ügyeket könnyű szerrel el fogják látni.

A Tanács szervezetének megállapítását lényegesen megnehezíti, hogy fennhatósága alatt igen különböző irányú gyűjtemények és személyzet lesz egyesítve. Ez a nehézség azonban már adva van legnagyobb intézetünknek: a Nemzeti Múzeumnak belső szervezetében, amely a könyvtár mellett művészeti gyűjteményt (a régiségárt), természettudományi gyűjteményeket és néprajzi múzeumot, tehát egészen heterogén anyagot foglal magában. A közönséges önkormányzati schémával, egységesen összeállított változatlan összetételű kollégiummal a szervezeti kérdést megoldani nem lehetne s a Tanácsnak több esetben szaktanácsá kell differenciálódnia, kisebb

tanácsokká mintegy feloldódnia. A javaslatban tervezett tanácsnak sajátossága éppen abban állana, hogy 27 tagú teljes ülésben csak igen csekély szám esetben járna el. Csupán akkor, mikor saját elnökét és tagjait jelölné, a jövőben képviselőjét a felsőházba megválasztaná és midőn egészen általános természetű könyvtári, levéltári és múzeális kérdésekben kellene állást foglalni. A valódi munka azonban részben szaktanácsokban, részben igazgatótanácsban folyna. A javaslat az egységes bizottsági rendszer helyett az ügyek és intézetek szerint váltakozó tanácsok rendszerére van fölépítve. Az intézetek nincsenek ugyan izolálva, de egymással csak rokonirányú témaik és rokontermészetű tennivalókat kifejtő tisztviselőik révén fonódnak össze.

A szaktanácsok 5-5 tagból állnának és az elnökön kívül 2 intézeti tudományos főtisztviselőből és 2 más tagból alakulnának. A javaslat minden egyes gyűjtemény részére irányának, természetének megfelelő szaktanácsot állít össze és heterogén ügyeknek és szakembereknek összekapcsolását gondosan kerüli. A Nemzeti Múzeum természettudományi gyűjteményei és a Szépművészeti Múzeum között belső kapcsolat nincs és éppen ezért a szaktanácsokban ilyen heterogén irányú gyűjtemények és szakmák képviselői együttműködni nem fognak. De az Országos Levéltár és a Nemzeti Múzeum kéziratára, az Egyetemi Könyvtár és a Nemzeti Múzeum könyvtára, az Iparművészeti Múzeum és a Nemzeti Múzeum érem- és régiségtára egymáshoz természetükben fogva igen közel álló gyűjtemények, melyeknek szakszemélyzete egymást a szaktanácsokban sikeresen támogathatja. Ezért a javaslat szerint a szaktanács tagja az érdekelt intézet első tisztviselője, továbbá ha a Nemzeti Múzeumot érdeklő ügyről van szó, akkor az intézet érdekelt osztályának vezetője, ha pedig más intézetről van szó, akkor a rokon legközelebbi, intézet első tisztviselője lenne. Amint már érintve volt, az ötös szaktanácsok 2-2 intézeti főtisztviselőn kívül még 2-2 más tagból állnának. A művészeti gyűjteményeknél, úgymint a Szépművészeti Múzeumnál, az Iparművészeti Múzeumnál és a Nemzeti Múzeum régiségtáránál nagyon kívánatos, hogy a szakembereken kívül a szaktanácsban 1-1 finom izlésű nem hivatalnok műértő is bevonassék. Tagja lenne továbbá a művészeti gyűjtemények szaktanácsának 1-1 egyetemi tanár, pl. a művészettörténelem, illetve a művelődéstörténelem professzora. A többi gyűjteményeknél pedig, így a könyvtáraknál, levéltáraknál és természettáraknál az illető szaktanácsokban a 2-2 szakmájánál fogva legközelebbiről érdekelt professzor foglalhatna, helyet. A vázolt rendszer alkalmazása mellett minden könyvtári, levéltári és múzeális ügy a természetének megfelelő szakférfiak döntése elé kerülne.

Az inkább adminisztratív természetű ügyek pedig ugyancsak a Tanács kebelében szervezett igazgatótanács hatáskörébe utaltatnának, mely 11 tagból állna és a Tanácselnökön kívül az öt intézet első tisztviselőjéből és ugyancsak öt más tagból alakulna. Látnivaló, hogy az igazgatótanácsban a súlypont a gyűjtemény első tisztviselőire esnék, kiknek hosszabb adminisztratív praxisa az ügyek megfelelő ellátását garantálná. Tagjai lennének továbbá az igazgatótanácsnak tanárok és műértők is úgy, hogy a tanárok száma a műértőkét legalább eggyel meghaladja.

A törvény a szervezetnek csak alapvonásait tartalmazhatja, a további részletek: minden egyes gyűjtemény különleges szaktanácsának egybeállítására, a tanácskozás és határozathozatal módja stb. a tanács szervezeti szabályzatában lesznek rendezendők.

A 3. §-hoz

Az önkormányzati testek csak akkor válnak életképes alakulattá, ha érdemleges hatáskörük van. Ha ellenben csak harmadrendű jelentőségű kérdéseket utalunk eléjük és csak véleményadás jogával ruházzuk, fel azokat, a határozathozatal jogával pedig nem, akkor a résztvevők hamarosan elkedvetlenednek, munkájukat feleslegesnek látják s az egész alakulat szétesik. E szempont szemelől tévesztése volt az oka annak, hogy számos félénk önkormányzati kísérletünk előbb-utóbb zátonyra jutott. E tanulságokon okulva a javaslat a Tanácsnak érdemleges hatáskört

biztosítja e szakasz 12. pontja megnyitja a lehetőségét annak, hogy hatásköre a megalkotandó szervezeti szabályzatban még kiterjesztessék. Mindjárt szervezéskor a hatáskörnek tágabb megvonásától a javaslat azért tartózkodik, mert időt kíván biztosítani az egyes nagy közgyűjteményeknek arra, hogy az önkormányzati élet előnyeit tapasztalván, önmagától oszoljon el az az aggodalom, mely a Tanácstól az egyes intézetek különállását félti.

A Tanács önállóságát lesz hívatva erősíteni az a rendelkezés, hogy maga jelöli saját elnökét és miniszteri meghívás alá eső tagjait vagyis a Tanácsba bevonandó professzorokat és műértő mecénásokat.

A Tanács legérdemlegesebb joga, hogy jelöli az intézetek tudományos és közigazgatási tisztviselőit és a tudományos segédszemélyzet tagjait, úgy a kezdőállások betöltésénél, mint a magasabb állásra való kinevezésnél. A jelölésre és a kinevezésre vonatkozó részletes rendelkezéseket a javaslat 5. §-a tartalmazza, amely szerint a Tanács jelölésével szemben a vallás- és közoktatásügyi minisztert csak a visszautasítás joga illeti meg. Ezek szerint nagy közgyűjteményeinket a kandidálásnak ugyanaz a joga illetné meg, amellyel egyetemeink bírnak.

A Tanács megállapíthatja az intézetek alkalmazottaira nézve a meddőséget és a férhetlenséget. A meddőség és a férhetlenség fogalmát a 7. § írja közelebről körül és szabályozza a megállapításánál követendő eljárást is.

Hivatása lesz, hogy szabatosan megvonja az egyes intézetek gyűjtési körét. E gyűjtési kör bizonytalanságából és határozatlanságából kifolyólag a multakban könnyen megeshetett, hogy egymástól különálló intézeteink vetélykedjenek egyes eladásra kerülő műtárgyak vagy ereklyék megszerzésében s kölcsönös ajánlataikkal felveszék az árát természetesen az államkincstár kárára, melyből mind a két vetélykedő intézet táplálkozott. Megadja a javaslat a Tanácsnak azt a nagyjelentőségű jogot is, hogy az egyes intézetek gyűjtési körének megvonása után és annak alapján a miniszter közbejötté nélkül saját hatáskörében intézkedhetik bizonyos iratoknak, könyveknek, műtárgyaknak, ereklyéknek, készülékeknek stb. egyik intézetből a másikba való áthelyezése iránt, mert úgy a kutatást, mint a katalogizálást, a múzeális felállítást, a csoportosítást és a szemléltetést egyaránt megnehezíti, hogyha összetartozó anyag különböző intézetek között egészen ötletszerűen szét van tépve. Ilyen találkozási felületek a következő intézetek között vannak: a Nemzeti Múzeum régiségtára és az Iparművészeti Múzeum között, ugyancsak a Nemzeti Múzeum régiségtára és a Szépművészeti Múzeum között, a Nemzeti Múzeum kéziratára és az Országos Levéltár között, a Nemzeti Múzeum könyvtára és az Egyetemi Könyvtár között. Állandó bizonytalanságot, sőt nyugtalanságot vinne be azonban az egyes intézetek életébe és gyűjtő munkájába, ha a gyűjtési kör határát és bizonyos tárgyaknak egyik gyűjteményből a másikba való áthelyezését mindig újból és újból lehetne felvetni és időnként esetleg ellenkező értelemben eldönteni. Ennek elkerülése végett kimondja a javaslat, hogy az ilyen határozatokat a meghozataluktól számított 10 éven belül csak mindkét érdekelt intézet első tisztviselőjének együttes kívánságára lehet újra tárgyalás alá venni.

Túl nagy a felelősség, mely az intézetek anyagának eladás, aukció és csere útján való elidegenítésekor az egyes intézet vezetőségére nehezedik. Mivel e téren tévedések az intézetnek helyrehozhatatlan művészeti, tudományos, erkölcsi és anyagi kárt is okozhatnak, indokolt, hogy e kérdések szakemberekből álló tanács által felülvizsgáltassanak. Ha a Tanács úgy találná, hogy az intézet által javaslatba hozott elidegenítés mellőzendő, akkor a kérdést tiltakozó felirattal végleges eldöntés céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjesztheti.

Az ásatási ügynek felelős gazdája, tervszerű központi irányítója minálunk mindezt nem volt. Ami történt, Henszelmann Imrének és a Nemzeti Múzeum elismerésre méltó kezdeményezésének volt köszönhető. A lefolytatott magánátadások aggályosak voltak nemcsak azért, mert a leletek magánkézbe és nem egyszer külföldre kerültek, néha elkallódtak, hanem

azért is, mert a kellő szakértelem és gondosság híjával végzett ásatások műtárgyakat rombolhatnak szét és különösen az épületek alapfalait szerte vetve, még az alaprajzok későbbi rekonstrukcióját is lehetetlenné tehetik. Ma, midőn mű- és egyéb múzeális tárgyak vásárlása pénzünk elértéktelenedése folytán egyelőre úgyszólván lehetetlenné vált, múzeumaink anyagának gyarapítására is magán adományokon kívül jóformán csakis ásatások útján gondoskodhatunk. A római telepek rendszeres feltárása esetleg lehetővé teheti számunkra egy pannoniai múzeum létesítését, mely munkálatokkal bekapcsolódhatnánk a nemzetközi archaeologiai kutatásokba. Szép eredménnyel kecsegtet az őskori és népvándorlási, különösen a bennünket legközelebről érdeklő honfoglalás korabeli lelhelyek felkutatása, valamint a balesetek és nemzeti szerencsétlenségeink következtében elpusztult középkor- és újkorbeli műemlékeink romjainak feltárása is. Különös gondot kell majd fordítani az őskori és a népvándorlás korabeli ásatásokra azért is, mert a remélhető leleteknek nagy a jelentőségük a nemzetközi tudományosság szempontjából is. Hiszen ez a két kor az, melyre vonatkozólag általános középeurópai történelmi és kultúrproblemaik innen, a mi anyagunk alapján oldhatók csak meg. Ezen a téren is rendszeres munkára van szükség. Meg kell állapítani azokat a helyeket, történelmi és műemlékeket, melyek még feltárássra várnak. A munka, fontosságának és sürgősségének szempontjából meg kell határozni a munkálatok egymásutánját. Remélem, hogy ha a tanács előkészítő munkálatai a nagyközönség érdeklődését az ásatások ügye iránt újból fölkeltszik s tapasztalni fogják, hogy terv- és szakszerű munka van készülöben, akkor bizonyára akadni fognak adakozók is, akik a program végrehajtásának anyagi előfeltételeit megteremtik. A középkor- és újkorbeli emlékek feltárásnál a Tanácsnak majd keresni kell az együttműködést a Műemlékek Országos Bizottságával. A természettudományi és néprajzi gyűjtésekbe is nagyobb rendszerességet kell bevinnünk s e téren is az a hivatás vár a Tanácsra hogy a munkálatoknak összefüggő nagyobb tervezetét dolgozza ki.

A jövőben az egyes intézetek költségvetése zárószámadása és működéséről szerkesztett évi jelentés nem kerül közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé, hanem előzetesen és előkészítésképen a Tanács mindezt tárgyalja s véleményes jelentéssel terjeszti majd a miniszter elé. Így nemcsak a szükséges igazgatási egységesség lenne biztosítható az intézetek kezelésében, hanem az egyik intézetenél szerzett tapasztalatok, tett kezdeményezések, meghonosított javítások útmutatóul szolgálhatnak a többi intézeteknek is s azoknál hasznosíthatók lesznek. Az állami javadalmazáson felül az újonnan létesülő önkormányzati test (1. §) és a kötelekébe tartozó egyes közgyűjtemények remélhetőleg adományokban és hagyományokban fognak részesülni. E bevételek fölött a Tanács saját hatáskörében határozná s e részben a vallás- és közoktatásügyi minisztert csak az a felügyeleti jog illetné, mellyel a felügyeleti hatóságok az önkormányzati testek saját belügyei felett is bírnak.

A nagy közgyűjteménye összességét, mint önkormányzati testet a Tanács képviselné s ez lenne hivatva a jogi személyiség nevében jogügyleteket kötni.

A javaslat megadja a Tanácsnak az engedelmet arra, hogy az intézetek érdekében közvetlenül fordulhasson hazai nagyközönséghez s akciót fejthessen ki a nemzeti áldozatkészség, a nemzeti adakozó, adományozó és hagyományt tevő kedv felkeltésére. Nagy segítségére lesz a Tanácsnak hivatása e részének betöltésénél, hogy képviselője helyet foglalna a felsőházban, ahol alkalma nyílnék nemcsak a törvényhozásban résztvenni, hanem a felsőházból az egész nemzeti társadalomhoz szólni. Főleg az így befolyt összegekből alakulna a Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Országos Alap, melynek kezeléséről és tervszerű felhasználásáról való gondoskodás a Tanács feladata lenne. Miként az 1. § indokolása már kiemelte, az Országos Alap mellett külön alapja lehet minden egyes nagy közgyűjteménynek. A javaslat felhatalmazást kíván adni arra is hogy az egyes intézetek anyagának gyarapítására szolgáló állami javadalmazások az intézeteknek

ezekbe a külön alapjaiba beutalhatók legyenek. Gyakran megesisik ugyanis, hogy valamely számottevő darab csupán több év állami javadalmazásának egyesítésével, sőt még magán adományoknak is hozzáöntésével vásárolható csak meg; ez pedig másként, mint ilyen külön alapok létesítése útján meg nem oldható.

A nemzetközi tudományos érintkezést legkönnyebben a külföldi tudományos összeköttetéssel bíró szakférfiak kezdeményezhetik és az ebből kifejlődő könyvcserét is legcélszerűbben az egyes intézetek maguk bonyolíthatják le. A nemzetközi könyvcserének ilyen széttagoltsága mellett azonban kétszeresen ügyelni kell arra, hogy az akcióban azért meglegyen a kívánatos egység és tervszerűség, minek biztosítása szintén a Tanács feladatát képezné.

A Tanács véleményező szerve is lenne a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az összes könyvtári, levéltári és múzeális ügyekben.

Gondosan kerüli azonban a javaslat, hogy a Tanácsnak oly hatáskört adjon, mely az egyes intézetek vezetőségét a kezdeményezésben, gyűjteményeinek kezelésében, rendezésében gyarapításában, fejlesztésében feshélyezné vagy éppen megbénítaná. Azért a könyvtári, levéltári és múzeális munkáért, mely az egyes intézetekben folyik, első sorban az intézet vezetősége, másod sorban szakszemélyzete a felelős és ezért nem is korlátozható ily természetű munkásságának szabadságában. Viszont az a körülmény, hogy a nagy közgyűjtemények évi jelentéseikben kötelesek lesznek beszámolni a tudományos személyzet minden egyes tagja által kifejtett könyvtári, levéltári és múzeális szakmunkáról s arról az előrehaladásról, melyet ezen munkálatok következtében az egyes gyűjtemények és táruk anyagának rendezése, felállítása, katalógizálása, szemléltetése, ismertetése stb. tett, - lényegesen hozzá fog járulni az intézeti tevékenység megelevenedéséhez s ott, ahol netán lanyhaság mutatkoznék, a Tanácsnak lesz hivatása az évi jelentés tárgyalása alkalmával a szükséges intézkedéseket kezdeményezni.

A 4. §-hoz

Nemzeti nagy közgyűjteményeink személyzetét az állami szolgálatban felállított csoportokba beleszorítani nem lehet s éppen ezért a javaslat három különleges csoportot tervez.

Az elsőt a tudományos tisztviselői kar alkotná, melybe rendszerint csak teljes főiskolai végzettséggel bíró egyének kerülnének be s mely végezné az intézetekben a könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeális tudományos természetű szakmunkát. Ilyen tudományos szakmunka a levéltárban az anyagnak rendezése, rendszeres tanulmányozása, ismertetése, kiadása és a kutatóknak útbaigazításokkal való ellátása; a könyvtárban a bel- és külföldi irodalom legkiválóbb termékeinek, könyveknek és folyóiratoknak vételre illetve előfizetésre való kiszemelése, a műveknek tudományszakokba való beosztása, katalógizálása és az olvasóközönségnek felvilágosítással, tanáccsal való ellátása; múzeumokban az anyag gyarapítása és e révén a gyűjtemény tervszerű kiépítése, az egyes tárgyak tudományos meghatározása, ismertetése és publikálása, felállítása, tanulságos és ízléses szemléltetése, múzeumi katalógusok készítése és a gyűjtemény anyagából időszakos kiállítások rendezése. Mindmeggannyi oly munka, mely az intézet anyagával kapcsolatban áll. Ezzel szemben, az intézet anyagával összefüggésben nem lévő tudományos munkásságnak a hivatalos idő tartama alatt és éppen azért a hivatalos tennivalók rovására való végzése nem helyeselhető s rendszerint az illető hivatalnokra bízott gyűjteményrész elhanyagolására, huzamosabb időn át visszafejlődésére vezet. A felsorolt tennivalók tudományos természetéből következik, hogy e csoport tisztviselőitől tudományos minősítést kell megkövetelnünk, melyet a mi felsőbb oktatási rendszerünkben a doktorátus képvisel. Az intézeteknek első sorban olyan szakértők kellene, akik a bölcsészeti karon a szellemi vagy a természettudományokból szereztek doktorátust, de ezen kívül az Országos Levéltárnak a jog- és államtudományi doktorokra, a Nemzeti Múzeum természettárainak esetleg mérnökre és orvosra, a könyvtáraknak pedig a tudományok legkülönbözőbb ágában járatos

egyénekre van szükségük. Mindezt kimondja a javaslat, hogy a tudományos tisztviselői karba való felvételre minősít a tudományegyetem bármelyik doktorátusa és a műegyetem bármelyik mérnöki oklevele. A tudományos minősítésnek ilyen szigorú megszabására azért van szükség, hogy nagy közgyűjteményeinket, a magyar tudományos munka e fő műhelyeit dilettáns elemek el ne árasszák. Némi kivételt kellett tennünk e szabály alól művészeti gyűjteményeinkre való tekintettel; melyeknél műérzékkel és finom ízléssel bíró egyének alkalmazására feltétlenül szükség van, akik nem rendelkeznek mindig a fenti tudományos minősítéssel. A dilettáns elem betörésének azonban gátat szab a javaslatnak az a rendelkezése, hogy az egész tudományos tisztviselői karban mindössze legfeljebb tíz állásra alkalmazhatók csak a megkívánt általános elméleti minősítéssel nem bíró egyének. Ezenkívül kell, hogy az illetők hivatottságukat kiváló irodalmi vagy gyakorlati működéssel már beigazolták. Jelölésükhöz pedig az öt tagból álló szaktanácsban egyhangúság vagy legalább négy szavazat kívántatik meg. A javaslat így biztosítani igyekszik, hogy a személyzet e csoportjának túlnyomó többsége szigorúan tudományos képzettségű egyénekből alakuljon ugyan, de egyes elismert kiválóságok pusztán az elméleti minősítés hiánya miatt közgyűjteményeinkből mereven ki ne rekesztessenek.

Az alkalmazottak második csoportját a tudományos és műszaki segédszemélyzet alkotná, melybe a közgyűjteményeknek azon alkalmazottait kell sorolni, akik az egyes intézeteknél szükséges különleges technikai szakismerettel bírnak; mint a restaurátor, a gipszmintázó, a konzervátor, a fényképész, a mechanikus stb. A személyzet e csoportja számára egységes minősítést megállapítani nem lehet, ellenkezőleg a kidolgozandó részletes szervezeti szabályzatokban kell majd minden egyes intézet minden egyes ilyen szolgálati ágára nézve a megfelelő minősítést előírni.

A nagy közgyűjtemények alkalmazottainak harmadik csoportját a közigazgatási személyzet alkotná, amely az e részben általánosan érvényes szabályok szerint tisztviselőkre, szerelőkre és altisztokra oszlik. E személyzet minősítésére nézve az állami alkalmazottakra érvényes közönséges szabályok lesznek irányadók.

Eddig intézeteink személyzete egyenként csekély számú külön létszámokat alkotott s ennek következtében az előmeneteli viszonyok egészen kiszámíthatatlanok voltak. Ha csekély létszám mellett gyors egymásutánban magasabb tisztviselők nyugállományba mentek, egészen jogosulatlan gyors előmeneteleknek voltunk tanui. Néha pedig évek hosszú során, sőt évtizedeken át nem volt üresedés s akkor a személyzet valósággal megmerevedett. Kis létszámnak egyenesen jellemrontó a befolyása, mert az alkalmazott előmenetelt csupán föllebbvalóinak halálától, nyugdíjba menetelétől vagy fegyelmi eltávolításától remélhet, mi a gyöngébbeket egészségtelen gondolatokra, intrikákra, személyeskedő irodalmi polémiákra vezetheti rá. Ha azonban nagy tudományos intézeteink személyzetét összlétszámban egyesítjük, akkor ezáltal a rendszeres előmenetelt biztosítjuk s ezenkívül módot nyújtunk arra is, hogy a személyzet egyes tagjai egyik intézménytől a másikhoz áthelyezhetők legyenek, mi a szolgálatnak nem egy esetben szintén fontos érdeke. Az egész személyzet természetesen nem önthető egységes létszámba, hanem a felállított három csoporthoz képest egy összesített létszámot alkotnának valamennyi közgyűjtemény tudományos tisztviselői, egy másodikat valamennyi közgyűjtemény tudományos és műszaki segéderői, egy harmadikat pedig ugyancsak valamennyi közgyűjtemény közigazgatási alkalmazottai.

A személyzetnek az egyes intézetek között való fel-, illetve elosztása a Tanács rendszeres előterjesztésére történék. Ugyancsak a Tanácsnak lenne hivatása gondoskodni arról is, hogy a személyzetnek bizonyos hányada kül- és belföldi tudományos kiküldetésekből látókerét tágíthassa és ismereteit kiegészíthesse és különféle tudományos faktorok által szervezett nagyobb kutatási vállalkozásokban közreműködhessek. Így pl. az Országos Levéltárnak ezidőszert két

tisztviselője működik a Magyar Történelmi Társulat bécsi történeti intézetének keretében a volt császári és királyi házi, udvari és állami levéltár nagyfontosságú forrásanyagának kutatásában.

Az 5. §-hoz

A javaslatnak egyik alapvető rendelkezése a tudományos személyzet megfelelő kiválasztásának, a szelekciónak intézményes biztosítása. Már az előző szakaszban ismertetett magas elméleti minősítés kikötése is szigorú szelekciós szabály. De ezen túlmenően a törvényjavaslat a tudományos és közigazgatási tisztviselői karra továbbá a tudományos és műszaki segédszemélyzetre nézve a jelölést és a kinevezést akként rendezi, hogy hivatott egyének szeligálása biztosítottassék.

Általánosan bevált gyakorlat, hogy kezdő állások betöltésénél pályázatot írnak ki.

A jelölés előadmány alapján történék. Az előadói tisztet az érdekelt intézet első tisztviselője, kezdő állások betöltésénél kivülről még a szakmájánál fogva legközelebről érdekelt tanár látná el. Az intézeti főtisztviselő kezdő állások betöltésénél első sorban azt a szempontot lenne hivatva képviselni, hogy az illető intézetnek egy meghatározott ügykörre milyen szakképzettségű és irányú új erőre lenne szüksége. A másik parallel előadó a megfelelő szakos szemináriumi professzor lenne, aki a tudósnevelés érdekeit képviselné és felvilágosítást adhatna a tekintetben, hogy az egyetemet végző növendékek közül kiknek vannak kifejezetten tudományos hajlamaik s ezért kik lennének olyan tudományos környezetbe helyezendők, hogy képességeiket a legkedvezőbb miliőben legteljesebben kifejleszthessék. A szemináriumos professzornak is megnyugvására szolgál, ha tudja, hogy kifejezetten tudományos irányt vett növendéke nem lesz kénytelen kedvezőtlen életviszonyok kényszere következtében a tudományos munkával felhagyni, hanem ellenkezőleg magának a professzornak a tanácsban elfoglalt állásánál fogva módjában lesz igazán kiváló növendékeit egyenesen szemináriumának dolgozó asztalától nagy kulturális intézményeink tudományos légkörébe átvezetni. Csak ha ilyen elhelyezést biztosítva lát, a lelkiismeretes professzor csupán ily esetben terelhet egy-egy kifejezetten tudományos hajlamú ifjút tudományos pályára. Egyfelől az intézetek által képviselt tudományos szükségletnek, másfelől a tudós termelésnek ilyen tervszerű és intézményes egymásmellé állítása kétségtelenül nagy mértékben javára fog válni az intézeti kinevezéseknek és valósággal organizálni fogja a szelekciót. Magasabb állásokra való kinevezésnél egyetemi tanárnak, mint második referensnek közreműködésére már nincsen szükség, mert saját intézetének alkalmazottját a főnök kötelelességszerűen ismerni tartozik s így az előadásra is egyedül ő a hivatott.

Maga a jelölés rendszerint ötös szaktanácsban történék, amely mint az a 3. § indokolásánál bővebben ki volt fejtve, mindig az illető szak embereiből alakulna meg, pl. a Nemzeti Múzeum természettárainál az elnökön és a Nemzeti Múzeum főigazgatóján kívül az állat-, növény-, vagy ásvány- és őslénytár vezetőjéből, továbbá a tudományegyetem vagy a műegyetem illető természettudományi szakos 2 tanárából, vagy az Országos Levéltárnál az elnökön és a főigazgatóon kívül a Nemzeti Múzeum vagy az Egyetemi Könyvtár első tisztviselőjéből és 2 történelmi szakos professzorból. Kivételt e szabály alól csak az intézetek első tisztviselőinek és a Nemzeti Múzeum osztályai vezetőinek jelölése képezne, kikre nézve e jog az igazgatótanácsot illetné. A vezető főtisztviselő kiszemelésénél ugyanis már nemcsak a szaktudás, hanem a különös egyéni kiválóság követelménye és az adminisztratív rátermettség is tekintetbe jön s ennek a mérlegelésére leginkább a társintézeteknek hasonló hatáskört betöltő vezetői a hivatottak, akik az igazgatótanácsban fognak domináló pozíciót elfoglalni.

A kinevezés, illetve a kinevezésre az államfőnek való előterjesztés joga a vallás- és közoktatásügyi minisztert illetné, aki azonban csak a Tanács által jelölt egyént nevezhetné ki vagy hozhatná kinevezésre javaslatba, egyébként csak a visszautasítás joga illetné meg. E

rendelkezés révén a nagy közgyűjteményeinkből alakuló új önkormányzati test ismét egy olyan önkormányzati jogosítványt nyer, amely egyetemeinknek egyik legsarkalatosabb autonóm joga. Az intézet első tisztviselőjét személyi kérdésekben a jelölő szaktanácsnak saját intézetére vonatkozó kandidálói határozatával szemben vétőjog illetné meg. Megeshetnék tehát, hogyha a szaktanács jelöltjének személyéhez, az első tisztviselő pedig vétőjához következetesen ragaszkodnék, jelölés nem pedig jöhetne létre. Azért a javaslat azt a kiegészítő rendelkezést tartalmazza, hogy a vétőnek másodízben történt alkalmazása esetén az illető állásra nézve a kinevezés, illetve az előterjesztés teljes joga szoros kivételképpen a vallás- és közoktatásügyi miniszterre háramlanék át.

Az intézetek tudományos élete szempontjából a közigazgatási kezelők és altisztek már alárendeltebb jelentőséggel bírnak s éppen azért ennél az alcsoporthoz a bonyolultabb jelölési eljárás nem nyerne alkalmazást, hanem a kinevezés az intézet első tisztviselőjének előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe esnék.

A 6. §-hoz

A 4. § csupán az elméleti minősítést rendezi, de a könyvtárnoknak, levéltárnoknak és múzeumi tudományos tisztviselőnek a rendszeres és biztos elméleti alapon felül még szüksége van a specifikus szakismeretek egész sorára, melyel csak szűkebb értelemben vett szakemberek által tartott egészen különleges előadások, útbaigazítások és praktikumokrendjén sajátíthatók el. Franciaországban a levéltárnokok és könyvtárnokok képzésére szervezték az École des Chartes-ot, a múzeumi tisztviselők szakképzésére pedig az École du Louvre-t. Minthogy Országos Levéltárunk, Egyetemi Könyvtárunk és Múzeumaink kellő számban rendelkeznek olyan szakérőkkel, akik hasonló előadások és praktikumok tartására képesek s ebbe a munkába az intézetek keretén kívül álló szakérők is bevonhatók, azért számottevő költség és újabb külön szervezkedés nélkül egy ilyen levéltárnoki, könyvtárnoki és múzeumi tudományos tisztviselői szaktanfolyam könnyű szerrel meg lesz szervezhető, melynek sikeres elvégzéséről záróvizsga letételével kellene bizonyosságot tenni. Ez a vizsga adná meg a különleges levéltárnoki, könyvtárnoki és múzeumi tudományos tisztviselői gyakorlati minősítést.

Amint a tudományos és műszaki segédszemélyzet elméleti minősítését nem lehet általánosan szabályozni, éppúgy azokat a gyakorlati készségeket sem, amelyekre hivatásuk betöltésénél szükségük van. Oly részletek ezek, melyek nem törvénybe, hanem a részletes szervezeti szabályokba valók.

A 7. §-hoz

Éppen mivel a javaslat következő 8. §-a a tudományos tisztviselői karnak állásában nagyobb biztosságot és függetlenséget nyújt és a törvényjavaslat általánosan a miniszter hatáskörét nagy közgyűjteményeinkkel szemben lényegesen korlátozza, azért kell gondoskodni arról, hogy az időelőtt meddővé vált vagy férhetetlennek bizonyult ilyen tisztviselők az intézetekből önkormányzati úton eltávolíthatók legyenek.

A meddőség fogalmát a javaslat akként állapítja meg, hogy aki a gondjaira bízott gyűjtemény anyagának könyvtári, levéltári, illetve múzeális és tudományos feldolgozása terén huzamosabb időn át nem fejt ki eredményes tevékenységet, azt meddőnek kell tekinteni.

Megférhetetlen pedig a javaslat szerint az, aki valamely intézet belbékéjét olyan mértékben bontja meg, hogy a társaival való eredményes együttműködést ezzel lehetetlenné teszi.

A meddő tisztviselő a csekély számú tudományos állások közül egyet lefoglalván, lehetséges, hogy pusztán ottlétével egy egész tudomány ágat bénít meg. A férhetetlen természetű intézeti alkalmazott pedig nemcsak tisztviselőtársaink életét keseríti meg, hanem vizsalyt szítva, valósággal megbonthatja az illető intézmény belső életét. A fegyelmi eljárás ilyen egyének eltávolítására tapasztalás szerint a legkritikább esetben alkalmas. Az eltávolítás a miniszter

diskréciójára sem bízható. A javaslat azonban megadja a jogot a magasállású egyénekből alakuló ötös szaktanácsnak, melyről a teljes pártatlanságot feltételezni lehet, hogy a meddőséget, illetve a megtérhetetlenséget megállapítsa s ez alapon az illetőnek szabályszerű elbánás alá vonása iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek előterjesztést tehessen.

A 8. §-hoz

Nemzeti nagy közgyűjteményeink tisztviselőkarában országos tudósaink mellett sok komoly szakember foglal helyet úgy, hogy e kiváló férfiak egyéni súlyuknál fogva is méltán különleges elbánásra tarthatnak igényt. Hogyha pedig a szelekció a jövőben a javasolt módon fog történni, az intézetek személyzetének szintje számottevőleg növekedni fog. Mindezért a tudományos tisztviselők elmozdítására nézve a bíróságainknál érvényben levő szabályokkal sok tekintetben analog rendelkezést kívánok meghonosítani. A tudományos tisztviselők hivatalból rendszerint csakis 70-ik életévük betöltésével lesznek nyugdíjazhatók. E kedvezményen felül jogában fog állani a miniszternek, hogy a tanács előterjesztésére a magyar tudományosság kimagasló alakjait 70-ik életévük betöltése után is állásukban megtarthassa. Nehogy azonban az ilyen érdemes férfiakat a maradásban feszélyezze az a tudat, hogy ezáltal fiatalabb kartársaik előmenetelét lassítják, a törvényjavaslat azt a rendelkezést tartalmazza, hogy az ekként marasztott tudományos tisztviselő számfelettivé válnék és állása betölthető. E rendszer van a német egyetemeken a kiérdemesült tanárookra nézve érvényben.

A 9. §-hoz

Az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló törvényjavaslat 31. §-a szerint az Országos Levéltár a belügyminisztérium hatásköréből a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe utaltatik át. A levéltár főhatóságában bekövetkező ez a változás is kifejezésre hozza, hogy ez intézet természetében is bizonyos átalakulás áll be. Eddig a szakasz 3. pontjában felsorolt nemesi ügyek intézése vette igénybe az Országos Levéltár munkaerejének mintegy 90%-át. A jövőben a súlypont áthelyeződik az 1. pontban felsorolt tennivalókra vagyis a levéltári anyag szakszerű őrzésére, gondozására, rendezésére és gyarapítására, rendszeres tanulmányozására, tudományos ismertetésére és kiadására, a tudományos kutatást végző feleknek erre az engedély megadására és szakszerű útbaigazításokkal való ellátására. Hogy a levéltár e hivatásának minél teljesebben megfelelhessen, tudományos negyedévi folyóirat kiadására megfelelő összeget bocsátottam az intézet rendelkezésére. Újkori történelmünk legfőbb emlékeit a Habsburgok bécsi házi, udvari és állami levéltára mellett Országos Levéltárunk őrzi. E megbecsülhetetlen anyagnak szakképzett személyzet által való intenzív levéltári átdolgozása éppen újabbkori történetírásunknak remélhetőleg újabb lendületet fog adni. Hogy a levéltár és tudományos személyzete főhivatásának visszaadható legyen, azért gátat kell vetni annak is, hogy egyes kérdések történeti megvilágítására a levéltár tudományos közreműködését az egyes hatóságok és hivatalok túlkönnyen igénybevehessék. A multakban megesett, hogy az Országos Levéltár hosszas kutatások alapján terjedelmes munkálatokat dolgozott ki anélkül, hogy ekkora munka végeztetésére komoly ok lett volna s az így keletkezett értékes elaborátumok a hivatalokban utóbb egyszerűen irattárba helyeztetek. A közoktatásügyi miniszternek lesz majd hivatása őrködni a felett, hogy a levéltár, mint a magyar állam tudományos tanácsadója csak valóban nagy horderejű állami ügyekben vétessék igénybe s felesleges munkálatok végeztetésével voltaképen hivatásától el ne vonassék. Hasonlóképpen kötelessége lesz, hogy a levéltárat megvédje a nemesi ügyekkel való elárasztástól, mert demokratikus korunkban egy lényegében tudományos intézetnek ilyen mellékvágányra terelése egyenesen megengedhetetlen. Visszaélés az Országos Levéltár értékes munkaerejével az is, hogy magánosoknak régi oklevelekből aránytalanul olcsó áron másolatokat készít. Mindezen visszásságokkal szemben csak megfelelő magasabb díjszabás

felállítása által lehet a levéltárt megvédeni, mi egyfelől sok embert vissza fog tartani attól, hogy nemesi ügyekben égető szükség nélkül kutattasson vagy régebbi iratokról az intézeti személyzet igénybevételével hiteles másolatokat készíttessen; másfelől olyan külön bevételekhez juttatja majd az intézetet, melyet tudományos céljaira fordíthat.

Gondoskodni kell továbbá arról is, hogy az 1867. óta eltelt korszak hivatalos iratai, amennyiben folyó ügyek intézéséhez mint előiratok már nem szükségesek, az Országos Levéltárnak megőrzés végett átadassanak, mely alkalommal az iratok szakzerű selejtezéséről is gondoskodás történhetnék. Magának az 1867-iki kiegyezési műnek, de az Ausztriával 10 évenként megújított közgazdasági kiegyezéseknek iratai is ma már történeti-kútfői értékkel bírnak és az elkallódástól megóvándók. A nagy bűnperek iratai kor- és erkölcstörténeti jelentőségűek stb. A 32 éves iratokra a folyó ügyintézésnek már csak igen kivételesen van szüksége s így a főbb hatóságok irataikat 1890-től visszamenőleg az Országos Levéltárba bízvást áttehetik. Az átadásnak és a szükségessé váló selejtezésnek módozatait az Országos Levéltár meghallgatása után a minisztérium külön rendelettel szabályozná.

A 10. §-hoz

Az Egyetemi Könyvtár a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem egyik intézete s a javaslat az egyetem jogait a könyvtárhoz kifejezetten fenntartja. De úgy magának az intézetnek, mint különösen személyzetének jelentős érdeke, hogy a javasolt szervezkedés keretéből ki ne maradjon. Csekély létszáma mellett ugyanis normális előmeneteli viszonyokról ott szó sem lehet s ez a baj csak a személyzetnek az összlétszámba való felvételével orvosolható.

Az egyetem szempontjából a központi könyvtár az újabb idők fejlődése következtében egyébként is sokat veszített jelentőségéből, mert az egyetem az egyes tanszékek mellett szervezett szemináriumok és intézetek szakkönyvtárainak kifejlesztésére fekteti a fősúlyt, melyek úgy magának a tanárnak olvasmányai, mint a szemináriumok és intézetek keretében fejlődő ifjúság szempontjából döntő jelentőséggel bírnak. A főiskolai tanulóifjúság tömeg igényeinek kielégítéséről meg főleg tankönyvtár létesítése útján történhetnék megfelelőbben gondoskodás. Mivel továbbá a Nemzeti Múzeum könyvtárának elsősorban a magyar és a magyar vonatkozású irodalom gyűjtése a fő hivatása, azért mellette szükség van olyan nagy könyvtárra, mely az egyetemes irodalom színét-javát a magyar olvasó közönségnek hozzáférhetővé teszi. Az Egyetemi Könyvtár állagának ilyen irányú fokozottabb kiegészítését az intézménynek a Tanács alá helyezése jelentékenyen előmozdítaná, mert a Tanács többek között már csak a nemzetközi könyvcseré szervezése útján is a könyvtárat becses külföldi anyaggal fogja gyarapíthatni.

A budapesti tudományegyetem tanácsa és karai a szünetidő folyamán alig lennének összehívhatók és így az egyetemet a könyvtár ügyének tervezett megoldására nézve nem hallgathattam meg. Mivel egyrészt az egyetem meghallgatása nélkül az ügyet a jólszerzett jogokra való tekintettel eldönteni még törvényhozási úton sem lenne méltányos, másfelől a nagy gyűjtemények igazgatásának reformja sürgős, azért választja a javaslat azt a megoldást, illetve iktatja be e szakaszba azt a záradékot, hogy a törvény a könyvtárra csak az esetben nyer alkalmazást, ha ehhez az egyetem hozzájárul.

Ez eset bekövetkeztével is természetesen a kapcsolat az egyetem és a könyvtár között számos vonatkozásban fennmaradna, így különösen a könyvrendelés és kikölcsönzés terén.

A 11. §-hoz

Az Országos Levéltár, a Nemzeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár sok értékes régi iratot őriz és személyzete, mint jeleztem, felemelt díjszabások mellett, továbbra is másolatokat fog készíteni. Tekintettel ez intézetek és személyzetük jelentőségére, bízvást kimondható, hogy az őrizetükben lévő iratokról kiállított másolatok hiteles másolatok jellegével bírnak.

A törvény természetszerűleg a Tanács szervezetének csak alapvonásait állapítja meg, a részletek a szervezeti szabályzatban nyernek majd feldolgozást. Szükségessé fog válni továbbá, hogy a Tanács a fennhatósága alá kerülő nagy közgyűjtemények számára, a törvény rendelkezéseinek szem előtt tartásával, az egyes intézetek különböző természetével ugyan számolva, de egyébként lehetőleg egyöntetű szervezeti szabályzatokat dolgoztasson ki.

A szakasz III., IV. és VII. pontjaiban foglalt átmeneti rendelkezések nem igényelnek bővebb indokolást.

Intézmények minden gyökeres átszervezésénél, még a bíróságoknál is, a törvényhozó korlátolt időre meg szokta adni a felhatalmazást arra, hogy a személyzet egyes tagjai hivatalból megfelelő elbánás alá legyenek vonhatók. Ezt a felhatalmazást kéri a javaslat az intézetek személyzetének összlétszámba való egyesítése időpontjára korlátozva a vallás- és közoktatásügyi miniszter számára.

A vidéki közgyűjtemények, különösen a vidéki múzeumok ügye, törvényhozási rendezést igényel. Egységes országos múzeumi politika szempontjából arra kell törekedni, hogy szerteszórva ne pár túlsúfolt, de kevésbé látogatott szoba képviselje a vidéki közgyűjtemény fogalmát, hanem egész vidékek anyagát felölelő regionális közgyűjtemények jöjjenek létre élükön egy-egy olyan szakszerű tisztvisselővel, aki tennivalóit főhivatás és nem mellékfoglalkozásképpen látja el. A vidéki muzeális kérdésnek ily irányú megoldása az érdekeltekkel még előzetes tárgyalásokat igényel. Ezért a kérdésnek e része nem oldható meg ennek a törvénynek keretében, hanem a vidéki közgyűjtemények ügyéről külön javaslatot szándékozom annak idején a törvényhozás elé terjeszteni.

A 12. §-hoz

A Tanács és az egyes intézetek szervezeti szabályzatainak kibocsátásán, illetve jóváhagyásán kívül a vallás- és közoktatásügyi miniszter kötelessége a szükséges végrehajtási rendelet megalkotása s általában a törvény végrehajtásáról való gondoskodás.

1923. évi I. törvénycikk indokolása a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról

Általános indokolás

A Magyar Tudományos Akadémia - eltérően a többi európai hasonló intézettől - nem állami, nem fejedelmi, hanem nemzeti alapítás. Nemzeti áldozatkészség teremtette elő vagyonát is, melyet az Akadémia híven őrzött és részben szép palotájának építésére fordított, részben állampapírokban és záloglevelekben helyezett el. Pénzünk elértéktelenedése folytán az Akadémia ekként elhelyezett kereső vagyona és annak hozadéka annyira csökkent, hogy ez utóbbi még az igazgatási költségek fedezésére sem elégséges...

Magyarország kormányzójának kedvezményezésére javaslatba hozom, hogy az Akadémiát az 1923/24. költségvetési évtől kezdve az állam állandó támogatásban részesítse. E támogatás két irányú lenne. Egyfelől megszabott rendes évi államsegélyben részesülne az Akadémia, másfelől ténylegesen szolgáló állandó alkalmazottai a főtitkár, az osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével az 1922. évi XIX. törvénycikkkel alkotott Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzetének összlétszámba vétetnének fel.

A másik alapvető gondolat, amely a javaslatban kifejezésre jut, az 1907. évi LX. törvénycikkkel a törvényhatóságok (vármegyék és törvényhatósági joggal felruházott városok) részére hatáskörük oltalmára biztosított közigazgatási bírói jogvédelemnek két magasrendű közművelődési önkormányzati testre, az Akadémiára és a Gyűjteményegyetemre való kiterjesztése. A javaslat amellet, hogy az 1907. évi LX. tc. rendelkezéseinek alkalmazásával

megtalálja a módját annak, hogy a miniszternek vagy a miniszter közegének sérelmes rendelkezése ellen az önkormányzat lényeges alkotó elemét képező garanciális panaszjogot e két tudományos önkormányzati szervezetünk is ugyanoly mérvben és módon gyakorolhassa, mint a törvényhatóságok, egyben törvényes biztosítékot is nyújtsanak az Akadémiának arra nézve, hogy a javaslatban megállapított államsegély törvényellenes ki nem szolgáltatása esetén a minisztert az államsegély folyósítására bírói úton köteleztethesse.

1924. évi XI. törvénycikk indokolása **a középiskoláról**

Általános indokolás

Ez a törvényjavaslat sem jelent középiskoláink szervezetére nézve egészen új irányt. Az iskolaszervezeti reformok története - a legutolsó években is - azt tanúsítja, hogy e téren csak olyan újítás tud igazán gyökeret verni és életképesen működni, mely a történeti folytonosságot megőrzi, szervesen csatlakozik a múlthoz.

A javaslatban foglalt újítások két alapgondolaton nyugsznak:

I. a középiskolai típusok differenciálásának gondolatán,

II. valamennyi középiskolai típus egyenlő jogosításának eszméjén a főiskolákra való belépés szempontjából.

I. A törvényjavaslat az eddigi gimnázium és reáliskola közé egy új középiskola-típust iktat be: a reálgimnáziumot. Ezzel a középiskolák differenciálásának álláspontjára helyezkedik, szemben az egységes középiskolának gondolatával, azon megfontolás alapján, hogy tartalmi szempontból az általános műveltségnek különféle színezete lehet. A nemzeti tárgyaknak (magyar nyelv és irodalom, történelem stb.) azonosoknak kell lenniök, de a többi művelődési javaknak (modern nyelveknek, matematikának, természettudományoknak) a tantervben érvényesülő hangsúlya már eltérhet. Igaz ugyan, hogy az emberi szellem törvényei egységesek, de viszont az egyéniségek sokfélék: az egyéni hajlamokat elnyomni nem szabad. A kultúra értékes javai az emberiség szellemi fejlődésének mai fokán rendkívüli nagy mértékben megszorodtak s így lehetetlenné vált, hogy egyfajta középiskola mindezeknek a javaknak egyforma mértékű közvetítésére vállalkozzék. De másrészt számolnunk kell a tanulók korlátozott lelki befogadóképességével is. A kultúra egysége csak szintetikus eszmény, amelynek azonban nem felel meg reális lelki egység: egy tudat a kultúra teljes tartalmát nem tudja minden irányban befogadni. Ennek erőszakolása az egységes középiskolában, amely az összes értékes műveltségi javakat fel akarja ölelni, a legnagyobb mértékű túlterhelésre vezetne. De a differenciálás mellett szól az a művelődés-pszichológiai szempont is, hogy az egyén lehetőleg olyan iskolafajba juthasson, amelynek műveltségi javai összhangban vannak az egyén sajátos lelki képességeivel s hajlandóságaival. Azután meg kell gondolnunk azt is, hogy minden fejlődés szétkülönítés. Annál tökéletesebb egy szervezet, minél több szerv áll az egyes sajátos funkciók tekintetében rendelkezésre. Tehát az iskolaszervezetnek is differenciálódnia kell, hogy a társadalmi élet különféle szükségletei és az egyéni képességek a nekik megfelelő iskola-típust megtalálhassák. Emellett a nemzeti jellegű tárgyaknak valamennyi típusban való azonossága eléggé biztosítja a nemzet felnövekvő, vezető rétegének lelkében a műveltség egységének szükséges mértékét. Viszont a közműveltség teljes azonossága és uniformitása belső elszegényedést jelent.

A különböző középiskola-típusok nem jelentenek nehézséget a pályaválasztás szempontjából sem mert még mindig igen tág teret engednek a pályaválasztó egyéniségének. Ha később a tanuló olyan pályára érez hajlamot, amelynek inkább a másik iskolatípus műveltségi anyaga felel meg s valóban tehetsége s ambíciója van az utóbbira: mindig átléphet a megfelelő különbözőzeti

vizsgálatok útján a másik típusba. Különbözik az összes középiskola-típusoknak a főiskolákra lépés szempontjából való egységes jogosítása (16. §) az itt felmerülő nehézséget erősen enyhíti. Végül meg kell gondolnunk azt is, hogyha többféle iskolatípus van is, ez még nem jelenti azt, hogy az egyes típusoknak a főiskolára való speciális előkészítés volna a rendeltetésük. Bármely középiskola-típusnak feladata elsősorban az önálló szellemi munkára való nevelés a tudományos képzés segítségével, azaz oly lelki készség, szellemi érettség kialakítása, hogy azután a tanuló az ismeretek bármely szakterületén csakhamar otthonos tudjon lenni. Az elmének erre a formális kiképzésére, mintegy logikai kicsiszolására, a gimnázium, a reálgimnázium s a reáliskola művelődési anyaga egyaránt alkalmas.

A középiskola további differenciálásának helyességét a nyugateurópai államok példái is eléggé megerősítik. Így a franciáknál, bár egyazon iskola keretében, mégis négyféle tanulmányi irány érvényesült. Ezt az 1923 május 5-én elrendelt reform az alsó tagozatra nézve megszüntette ugyan, de a felső tagozatban három tanulmányi irány maradt meg. A belgáknál a legújabb intézkedés a kezdettől, való négyes tanulmányi szétágazódást megtartotta. A németeknél a gimnázium és a reáliskola közé már egy félszázaddal ezelőtt beékelődött a reálgimnázium s az utóbbi évtizedekben a gimnáziumnak és a reálgimnáziumnak különféle válfajai támadtak "reformgimnázium" és "reformreálgimnázium" címen, sőt a világháború óta újabb középiskolai típusok vannak keletkezében. Az olaszoknak is többféle középiskolatispusuk van. Svájc a változatosságnak mintaképe, mert minden kantonban más az iskolaszervezet.

Ami már most a tervezett iskolatípusokat illeti, a következő szempontokra kell figyelemmel lennünk:

1. Szükség van mindenekelőtt olyan középiskolára, amely gondoskodik arról, hogy a történeti multtal való kapcsolat intenzív tudata ne szakadjon meg. Soha sem lesz művelt állam, amely a történeti multtal teljesen szakíthatna. A történeti kultúrának ez az iskolája a *humanisztikus gimnázium*, amelynek műveltségi anyagában a görög és latin nyelv s irodalom foglalja el a központi helyet. A görögöt tanítanunk kell, mert a világkultúrának minden szála másfélezer éves időszakán keresztül Hellas felé vezet s minden modern kultúrnép műveltségének közös őst a görögökben tiszteli. Természetesen a klasszikus gimnáziumok számának viszonylag kevésnek kell lennie.

2. Szükség van továbbá oly középiskolai típusra, amely nem megy vissza mai műveltségünk eredeti forrásáig, a görög kultúráig, hanem történeti horizontja szűkebb, mert csak a hozzánk közelebb eső latin műveltség gyökereihez nyúl vissza, amely tehát mintegy redukált gimnázium. Ez a típus a *reálgimnázium*, amely az antik kultúrának csak római felével foglalkozván, a görög helyett egy modern nyelvet és irodalmat (a német a gimnáziummal közös), tehát a franciát, vagy az angolt, vagy az olaszt vezet be. Nem kell rámutatni arra a rendkívüli fontos szerepre, amelyet a latin a még mai, modern műveltségünkben is részint nyíltan, részint észrevétlenül játszik. Az antik kultúrával összeolvadt kereszténység Róma nyelvét másfélévezredre Nyugat egyetemes nyelvévé tette, amelyben ennek egész szellemi-történeti élete kifejezést nyert. Bár a renaissance főképp a görögségre ment vissza, a latin nyelv megtartotta elsőrendű szerepét a tudományban, irodalomban s az iskolában. Minthogy a latin, különösen nálunk, úgyszólván tegnapig az irodalmi s az állami élet nyelve volt, ennek ismerete nemcsak az európai, de a magyar nemzeti történeti tudatnak is elemi feltétele, mondhatnánk; a latin nálunk nemzeti tárgy. Mélyebb történeti jellegű kultúra latin nélkül el nem gondolható. Aki bármely tudományban mélyebbre szánt, az a latinra bukkan, nemcsak a szellemi tudományokban: történelemben, jogban, teológiában, filozófiában, hanem a matematikában, természettudományokban s ezek számos technikai elágazásaiban (pl. az orvostudományokban) is. A XIX. század elejéig, nálunk majdnem a közepéig, a tudományos irodalom túlnyomó részének nyelve a latin volt. (Bél Mátyás, Katona, Révai, a Bolyaiak stb.) A

tudományos terminológia ma is az. A modern kultúrnyelveknek (franciának, olasznak, angolnak, amelyek közül egyet a reálgimnázium szintén tanít) ismerete a latin nélkül, tudományos szempontból, gyökértelen. Csak a latin segítségével lehet az európai s a mi nemzeti kultúránkat fejlődésében felfogni, benső lényegében megérteni. Jellemző, hogy az 1923 május 5-én elrendelt új francia középiskola-szervezet az alsó négy osztályban minden tanulóra nézve kivétel nélkül kötelezővé teszi a latint, a III. és IV. osztályban pedig a görögöt. Az angolok, belgák, németek stb., azaz valamennyi nyugati nép szívósan ragaszkodik a latin tanításához, minden ellenkező tanítással szemben.

Ismeretes az a törekvés, mely nálunk a latinnak a középiskolából való kiküszöbölését évtizedek óta követeli. E tekintetben ha egyéb nem, már az is gondolkodóba ejthet bennünket, vajjon miért éppen mi akarjuk a nyugateurópai népekkel szemben a klasszikus nyelvek kiküszöbölését megkezdeni? Mi alapon követelhetnők magunknak éppen ennek a fontos és nemzetközi kultúrproblémának megoldásában az elsőséget? Mindezt, bár a reálgimnázium természetének megfelelően redukált mértékben, a latint ebben az iskolafajban is tanítani kell.

3. Végül szükség van oly típusra is, melyben egészen a modern kultúra érvényesül: a modern nyelvek, a matematika és a természettudományok. Ezt a tanulmányi irányt képviseli a *reáliskola*. A reáliskolának középiskolájuk szervezetébe való beiktatása eleve megcáfolja azt a vádat, hogy minden középiskolai tanulóra rákényszerítjük a latint, illetőleg a görögöt s az antik világ túlzó előtérbeállításával elzárjuk előlük a tisztán modern műveltség kapuit.

Léon Bérard francia közoktatásügyi miniszter ez évi rendeletével a középiskola négy alsó osztályára nézve megvalósította az egységes középiskola gondolatát, úgy azonban, hogy a latin nyelv mind a négy osztályban, a görög nyelv pedig a mi harmadik és negyedik osztályunknak megfelelő osztályban kötelező tantárgy. Az egységes középiskola gondolatának ez az érvényesülése bizonyára minálunk is felvetteti a kérdést, nem térhetnénk-e át mi is legalább ilyen egységes alapépítmény formájában, vagyis korlátozottan, az egységes középiskola rendszerére? Mi azonban a francia példát nem utánozhatjuk. A franciának ugyanis ahhoz, hogy anyanyelvét öntudatosan beszélje, különösen hogy helyesen írja, a latin nyelv ismeretére multhatatlanul szüksége van s azonfelül a latinnal közeli rokon francia nyelvet anyanyelvként beszélő gyermek a latin nyelv tanulásánál koránt sem küzd akkora nehézségekkel, mint a magyar gyermek, aki anyanyelvével egy egészen eltérő grammatikai rendszert sajátít el, mellyel a latin nyelvtan csak nehezen állítható párhuzamba, ezenfelül a latin szókincs megszerzése is a magyar gyermekre nézve sokkal nehezebb. Mindezt minálunk a latin nyelvet, vagy éppen a görögöt azokra nézve, akik reális pályákra lépnek, kötelezővé tenni nem szabad. A magyar köztudat sohasem nyugodnék bele abba, hogy a középiskola felső tagozatába, V-VIII. osztályában reáliskolába menő ifjú a középiskola alsó négy osztályában négy évig latint és két évig görögöt legyen kénytelen tanulni. Hiszen az ilyen rendszer azzal a következménnyel járna, hogy a klasszikus nyelvek tanulásával járó nehézségekkel, a kezdet nehézségeivel a gyermek kénytelen lenne megküzdeni; fáradságainak gyümölcsét azonban: a klasszikus auktorok olvasását már nem élvezhetné, ami a középiskola felső négy osztályában történik igazi haszonnal.

Hogyha tehát mi magyarok áttérnénk az egységes alsó tagozat rendszerére, az semmi esetre sem történhetné úgy, hogy ott a latint vagy éppen a görögöt is tanítsuk, hanem az egy latin- és görögmentes alsó tagozat lenne, amely már kezdetben is alig különböznék a polgári iskola négy osztályától, idők folyamán pedig azzal kétségtelenül teljesen összeolvadna. Így egy tanértékre csekélyebb jelentőségű alapépítményhez jutnánk, ami közművelődésünk szintjének visszaeséséhez, vagyis odavezetne, hogy elmaradnánk a nyugateurópai művelt nemzetek mögött.

A három típus voltaképpen eddig is megvolt, csakhogy két intézménybe szorítva, mert hisz a mai gimnázium latin-görög ágazatában a humanisztikus gimnáziumot, görögpótlós irányban

pedig (igaz, hogy modern nyelv nélkül) a reálgimnáziumot képviseli. Most az utóbbit, mint egységes típust, kellően átszervezve önállósítjuk. Ez szükségessé teszi az 1890. évi XXX. törvénycikknek hatályon kívül helyezését, mely a görög helyébe az európai tantervek történetében példátlanul álló tantervi intézkedéseket léptetett életbe.

Az 1890. évi XXX. tc. ugyanis a görög nyelv és irodalom helyett szabadon választható két tárgyat vett fel. Az első ilyen tárgy a magyar irodalom bővebb ismertetése, kapcsolatban a görög remekírók műveinek ismertetésével magyar fordításban s a görög irodalom- és művészettörténet alapvonalai. A másik ilyen tárgy pedig a rajz, mértani és szabadkézrajzi elemekkel. E két tárgy tanítása nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, mert a maga tarkaságában nem nyújtott egyenértéket a görög nyelvért és irodalomért. Figyelemmel arra, hogy nyelvünk elszigeteltségénél fogva legalább két modern nyelv megértése reánk, magyarokra nézve a művelődésnek úgyszólván nélkülözhetetlen előfeltétele, azért a görög nyelvnek egyenértékeként csupán egy modern nyelvet fogadhatunk el. Ha pedig a latin és máris tanított német nyelv mellé még egy második modern nyelvet iktatunk be tantervünkbe, akkor voltaképpen eljutottunk a reálgimnázium típusához, mely a külföldön is mintegy közbülső helyet foglal el a humanisztikus gimnázium és reáliskola között.

Ehhez képest javaslatom lényege az új reálgimnáziumi típus megalkotása a latin nyelv mellett két modern nyelvvel, mint kötelező tantárggyal. Középiskoláinknak túlnyomó része előreláthatóan reálgimnáziummá fog átalakulni s így teljes mértékben számolok a szülőknek azzal a kívánságával, hogy gyermekeik már a középfokú oktatás során is nemcsak jellem- és értelemfejlesztő, hanem az életre közvetlenül hasznos ismereteket is nyerjenek. Viszont ott, ahol helyben legalább két középiskola van, a gimnáziumot igazi humanisztikus tanintézeté kívánom átszervezni, melyben a görög nyelv és irodalom ismét minden tanulóra nézve kötelező tárgy lesz, mert minden nemzetnek feltétlenül szüksége van magasabb humanisztikus történeti képzettségű fejekre.

II. A szóbanforgó törvényjavaslatnak a középiskolai típusok újabb differenciálása mellett másik alapgondolata az egységes jogosítás. Ez annyit jelent, hogy ezentúl, ha a törvény életbelép, mindenki, aki bármely középiskolát végzett, minden korlátozás nélkül rendes hallgatónak bármely főiskolára felvehető. Tehát senki sem lesz az érettségi után pályaválasztásában korlátozva azért, mert tíz éves korában olyan középiskolába jutott, amely éppen lakóhelyén vagy ahhoz közelebb volt található. Az egységes jogosítás már 1896-tól kezdve a magyar tanügyi közvéleménynek egyetemes óhaja. A millenniumi tanügyi kongresszus már kérte életbeléptetését; több miniszteri rendelet (utoljára 1814-ben) hangoztatta az egyenlő jogosítás elvét; ugyanakkor már a törvényjavaslat is elkészült ilyen irányban. Németország, Franciaország, Ausztria már régen életbeléptette.

Ez intézkedés ellen kétségkívül komoly ellenvetések tehetők. Így pl. a reáliskolát végzett tanuló a latin vagy görög nyelv ismerete nélkül nem boldogulhat a római jog, a jogtörténet, az orvostudományok terén, vagy a bölcsészeti kar egyes tanulmányi ágaiban (históriai, filológiai, filozófiai szakstudiumokban). Az ilyen tanuló azonban utólag is megtanulhatja azt, amit nem tud. A reáliskola már eddig is úgy segített a hiányon, hogy a latin nyelvet rendkívüli tárgyként bevezette; hasonlóképp a gimnazista és reálgimnazista hiányait az ábrázoló geometria terén pótolni lesz hivatva az e típusokba bevezetendő ilyen irányú rendkívüli tárgy. A főiskolák külön e célra berendezett tanfolyamokkal fogják e hiányokat pótolni, amint az eddig is részben megtörtént. Egyébként az idevágó esetek száma nem lesz nagy: átlag mindenki olyan szakra megy, amelyre magában eddigi tanulmányai alapján hajlamot érez: a realista aligha iratkozik be teológusnak vagy klasszikus filológusnak. E tekintetben kissé liberálisabb felfogást kell tanúsítanunk s kissé

jobban megbízunk az egyéni vállalkozásban. Aki igazán törekszik valamely célra, meg fogja találni önmagában azt az erőt, mely a cél elérését biztosítja.

Részletes indokolás

A 8. §-hoz

A 8. § abban tér el a jelenlegi törvényes állapottól (1. az 1883. évi XXX. tc. 5. §-át), hogy a rajz technikai része alól való felmentést csak a gimnáziumban engedi meg (abban a föltevésben, hogy az illető testi fogyatkozásban szenvedő tanuló, aki rajzolni nem tud, a reáliskolába nem vehető fel); további újítás az, hogy a felmentés jogával (a miniszter, illetőleg a felekezeti főhatóság helyett) az iskola igazgatója bizatik meg.

A 9. §-hoz

A 9. § lényegesebb újítás az eddigi rendelkezésekkel szemben. Kimondja ugyanis, hogy az a tanuló, aki már *egynél* több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, javítóvizsgálatra semmi esetre sem bocsátható. Eddig ugyanis a két tárgyból bukott tanuló is tehetett miniszteri, illetőleg főigazgatói engedéllyel javítóvizsgálatot. A javaslat szigorító intézkedését az ilyen tanulók további tanulmányi eredményére vonatkozó szomorú tapasztalatok eléggé indokolják. Az ilyen tanulók ugyanis a hiányokat rendszerint nem tudták pótolni és így további tanulmányaik folyamán is folyton megújuló nehézségekkel voltak kénytelenek küzdeni és ezzel a középiskolába nem való elemek számát fölöslegesen szaporították.

A 14. §-hoz

E nyilvános összefoglalásokat, amelyek a vizsgálatokból abban különböznek, hogy a tanulóknak ezeken adott feleletei nincsenek befolyással a tanulóknak felsőbb osztályba való lépésére, vagy bizonyítványuk érdemjegyeire, azok a régi tapasztalatok indokolják, hogy a vizsgálatok egyrészt lélektanilag károsan befolyásolják a tanulókat, másrészt könnyen helytelen elbírálásra vezetnek.

1924. évi XXVII. törvénycikk indokolása a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről

Általános indokolás

Az 1924. évi XI. tc. a középiskolák új szervezetét állapította meg. A szervezeti módosítással kapcsolatban azonban szükségessé válik a középiskolai tanárképzés reformja is. Az egyes iskolatípusok szervezete és tanterve ugyanis csupán üres keret, melyet csak a szaktárgyaiban és a tanítási gyakorlatban kellően képzett s hivatásáról tudatos tanár képes lélekkel megtölteni. A jó középiskola a jó tanárképzésen alapul. Az 1883:XXX. tc. IV. fejezete csak a középiskolai tanárok képesítésének feltételeit szabályozta, de a törvény erejével nem gondoskodott a középiskolai tanárok képzéséről. A mai középiskolai tanárképzőintézetek szervezete egy 1872-iki miniszteri rendeleten alapszik, mely azóta több módosításon és kiegészítésen ment keresztül. Jelenleg az egyetemek bölcsészeti kara mellett áll fenn egy-egy középiskolai tanárképzőintézet, mely arról törekszik gondoskodni, hogy a középiskolai tanári pályára készülő főiskolai hallgatók a hivatásuk szempontjából megkívánt szakszerű elméleti képzettséget és gyakorlati készséget tervszerű tanulmányi rendben megszerezhessék. Az elméleti képzettség célját szolgálják az egyetemi előadások, másrészt a tanárképzőintézet megbízásából az egyetemi tanároktól és más szakelőadóktól tartott külön előadások és gyakorlatok; a tanítási gyakorlatba való bevezetésre pedig a fővárosban a gyakorló-gimnázium és más középiskola szolgál. A tanárképzőintézet tagjai kötelesek a kijelölt előadásokat hallgatni, szakjuknak megfelelő gyakorlatokban tevékenyen résztvenni s a főkollégiumokból kellő előmeneteli jegyet fölmutatni. A tanárképzőintézetnek régebben nem csekély számú és értékű ösztöndíjai arra sarkalták a tanárjelölteket, hogy a

tanárképzőintézet tagjaivá legyenek s itt kellő eredményt érjenek el. Ma azonban az ösztöndíj oly csekély, hogy minden vonzóerejét a különben általában szegénysorsú tanárjelöltekre egészen elvesztette.

Eddig bármely tanárjelölt középiskolai tanári képesítést nyerhetett pusztán az egyetemi előadások hallgatása alapján, anélkül, hogy a sajátos tanári hivatásra külön előkészítő tanárképzőintézet tagja lett volna. A jelen törvényjavaslat leglényegesebb tervbe vett intézkedése, hogy ezentúl középiskolai tanárságra képesítést csakis az nyerhet, aki egyetemi tanulmányai mellett a középiskolai tanárképzőintézetnek négy éven át tagja volt s a kijelölt tanárképzőintézeti előadásokban és gyakorlatokban eredményesen részt vett (4. §), másrészt ezenkívül még legalább egy évet valamely nyilvános középiskolában, elsősorban a tanárképzőintézettel kapcsolatos gyakorlóiskolában kellően szervezett tanítási gyakorlattal töltött (6. §). Ezen intézkedés következtében a tanárképzőintézet annyira fontos hatásköre nemcsak arra a néhány tanárjelöltre fog kiterjedni, akik jószántukból az intézet tagjaiul jelentkeznek, hanem valamennyire. E rendelkezésnek középiskoláink tanulmányi színvonalának emelésére vonatkozó döntő jelentősége bővebb indoklásra nem szorul.

Minthogy többször felmerült az a gondolat, hogy a tanárképzőintézet az egyetemtől egészen különválasztassék, szükségesnek tartom, hogy a tanárképzés két irányának: az elméleti és a gyakorlati képzésnek természetét e törvényjavaslat céljainak megfelelően kissé részletesebben megvilágítsam.

Az *elméleti* tanárképzést csakis az egyetem végezheti. Az igazán jó tanár (a nem pusztán mesterember) csakis tudományosan képzett egyén lehet, aki behatóan ismeri szaktárgyainak tudományos anyagát és módszereit. Ilyen készülségre pedig csakis az egyetemi előadások és gyakorlatok alapján tehet szert. A tudósképzés és a tanárképzés egyáltalán nincsen ellentétben egymással, az utóbbinak az előbbi természetes és szükségképi alapja. Ha a tanárképzést mereven különválasztanók az elméleti tudományos képzéstől, ez a legkárosabb visszahatással volna középiskolai tanárságunk szellemi színvonalára, egyben mélyen leszállítaná középiskolai oktatásunk színvonalát is.

Az elméleti tudományos képzést azonban ki kell egészíteni a sajátos középiskolai hivatásra előkészítő *gyakorlati* képzéssel. A tanárképzőintézet a szaktudományi képzéssel párhuzamosan gondoskodik oly előadásokról és gyakorlatokról, melyek a középiskolai tanítási anyagot s ennek didaktika kezelését ölelik fel. Az így felkészült tanárjelölt az egyetemet elhagyva a tanárképzőintézet gyakorló középiskolájába kerül, ahol szaktárgyainak speciális tanítási módszereit kiváló szaktanárok vezetése alatt megismeri és begyakorolja, egyszersmind gyakorlati útmutatásokat kap a középiskola tanulmányi és fegyelmi rendjére vonatkozóan. Jelenleg, kellő törvényes kötelezettség hiányában, a tanárjelölteknek egészen jelentéktelen töredéke kerül ki a gyakorló-gimnázium szakszerű gyakorlati vezetése alól, mert az 1883:XXX. tc. 61. §-ának 3. pontja megengedte, hogy a tanárjelölt akkor is elnyerhesse tanári oklevelét, ha a főiskolai négy évi tanulmány után még egy évet egyetemen töltött, vagy még egy évig magántanítói gyakorlatot folytatott. A legtöbb tanárjelölt, mielőtt az egyetemet elvégezte, azonnal valamely középiskolában óraadó vagy helyettes tanári állást vállalt, anélkül, hogy valaha szaktárgyainak módszeres tanítására vonatkozóan valami mintát, vagy útmutatást kapott volna. Ez az oka annak a majdnem egyetemes tapasztalatnak, hogy a középiskolai tanárok egy részével szemben a polgáriskolai és tanítóképzői tanárok, akik a tanítás gyakorlatában kötelezőleg vesznek részt, a tanítás metodikájában és a nevelés tudatosságában nagyobb készséget tanúsítanak. Ennek a fonák helyzetnek óhajtók véget vetni a törvényjavaslat 6. és 13. §-ának rendelkezésével.

Ezért szükséges valamennyi tanárképző székhelyén gyakorló-középiskola felállítása is. Minthogy azonban ez az állam jelen pénzügyi viszonyai miatt egyelőre azonnal nem valósítható

meg, szükségessé válik az iskolafenntartók kötelezése arra, hogy középiskoláik a gyakorlati tanárképzés céljára igénybe vehetők legyenek. Éppen a vidéki egyetemi városokban, melyek a tanárképzők székhelyei is, a kiváló felekezeti középiskolák mellett csak egy-egy állami reáliskola van (Szegeden állami gimnázium is, de saját épület nélkül, a reáliskola épületébe beszorítva). Ez szükségessé teszi, hogy amíg gyakorlóközépiskola felállítható lesz, a tanárképzőintézetek elnöksége a gyakorló-tanárjelöltek szakszerű didaktikai vezetésével a nem állami középiskolák egyes kiváló tanárait bízta meg.

Azonban a tanárképzőintézetek tanulmányi szervezetének ez az átalakítása, mely ezentúl valamennyi tanárjelöltet tervszerűen megszabott és elmélyedő munkára kötelez, csakis akkor teremtheti meg közművelődésünk számára a maga igazán értékes gyümölcseit, ha az általában szegénysorsú, sokat nélkülöző, idejüket magántanításra és nevelősködéssre elfecsérelni kényszerült tanárjelölteket anyagilag hathatósan támogatjuk. A támogatás helyes formája nem az ösztöndíj, amelynek elnyerése után a jelölt továbbra is megtarthatja magánóráit, hanem az internátusi elhelyezés (9. §). A szakszerű vezetés és kellő fegyelmi rend alatt álló tanárképző internátusra már megvan a jól bevált mintánk Budapesten a harminc év óta sikeresen működő báró Eötvös József-kollégiumban. Addig is, míg pénzügyi helyzetünk ilyen kollégiumok felállítását megengedi, a már meglévő főiskolai internátusok keretében külön kell gondoskodnunk tanárjelöltek ellátásáról. Ezt különösen sürgőssé teszi az új középiskolai törvény, mely főképp a reálgimnáziumban és a reáliskolában a modern nyelvek tanítását előtérbe állítja. Kiváló modern nyelvi tanárok kiképzése most különös feladatunkká vált.

A jelen törvényjavaslat új intézkedései a tanárképzőintézetek és a tanárvizsgáló bizottságok sok évtizedes működésének tanulságain alapulnak. Közművelődésünk színvonalát, mely nagy mértékben a nemzet művelt rétegét nevelő középiskoláink értékétől függ, csak úgy tudom biztosítani, ha a tanárképzésnek e javaslatban célbavett reformja a törvény erejével megvalósul. A középiskolák szervezetének az 1924. évi XI. tc. által végbevitt átalakítása mintegy külső reformnak tekinthető: középiskoláinknak igazi belső reformja azonban lényegében a jó tanárképzésen sarkallik. A jó tanár maga a jó iskola, bármily rossz legyen is a szervezet és a tanterv; a rossz tanár már maga rossz iskolát jelent, akármilyen jó is a szervezet és a tanterv.

Részletes indokolás

Az 1. §-hoz

Az 1-3. § a tanárképzőintézet vezetőségének és tanári testületének eddig bevált, jelenlegi szervezetét állandósítja. Szándékomban van a tanítás elméletében és gyakorlatában kiváló középiskolai tanárokat, a tanárképzőintézetek javaslatára, ez intézetekbe szolgálattételre berendelni, hogy az egyetemi előadásokat az egyes szaktárgyak anyagának főképp didaktikai célzatú tárgyalásával s a megfelelő gyakorlatokkal kiegészítsék. Az e célra alkalmazott tanárok nem okoznak új pénzügyi megterhelést, mert helyüket a középiskolákban oly tanárok foglalhatják el, akik néhány állami gimnáziumnak megszüntetése folytán felszabadulnak. Jelenleg ugyanis olyan helyeken is vannak gimnáziumaink, ahol semmiféle közművelődési jelentőségük nincsen, csakis a szellemi proletáriátust tenyésztik, létjoguk és fenntartásuk tehát egyáltalán nem indokolható.

A 4. §-hoz

Szükséges, hogy külön szabályoztassék a kötelezettség olyan tanárjelölteknél, akik 1. valamely másnemű hazai főiskolákban végezték tanulmányaikat vagy ezek egy részét (pl. a katolikus vagy protestáns teológia elvégzése után lesznek tanárjelöltek s teológiai tanulmányaik alapján egy-két év beszámíttatik nekik, vagy 2. akik tanári pályájukra egyéb főiskolai intézményekben is készülnek (pl. a báró Eötvös József-kollégiumban, a szerzetes tanítórendek tanárképzőintézeteiben): 3. akik tanulmányaik egy részét külföldi egyetemen végzik. Ezekre

nézve az egyébként kötelező tanárképzőintézeti előadások és gyakorlatok korlátozását a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön állapítja meg.

Az 5. §-hoz

Az 5. § hangsúlyozni óhajtja, hogy a tanárjelöltek számára kijelölt előadások hallgatása és a megfelelő gyakorlatokban való részvétel csakis azokra kötelező, akik középiskolai tanári képesítést kívánnak nyerni, de ez a rendelkezés a többi egyetemi tanulóknak tanulási szabadságát, melyet az 1848. évi XIX. tc. 2. §-a biztosít, egyáltalán nem érinti.

A 6. §-hoz

A 6. § minden tanárjelöltre nézve kivétel nélkül kötelezővé teszi, hogy főiskolai tanulmányainak elvégzése után legalább egy évet mint gyakorló tanár szakszerű vezetés alatt tanítási gyakorlattal töltsön, mielőtt tanári alkalmazást nyerne. E célra a vidéki tanárképzőintézetekkel kapcsolatban is, úgy, ahogy Budapesten 1872-ben, egy-egy gyakorló középiskolát kell felállítani. Minthogy ezt pénzügyi viszonyaink egyelőre nem engedik meg, a tanárképzőintézetek elnöksége gondoskodni fog arról, hogy mind az állami, mind a nem állami középiskolák egyes kiváló tanárai bizassanak meg azzal, hogy a hozzájuk beosztott tanárjelölteket a tanítás módszereibe gyakorlatilag bevezessék. Nem teszem fel ugyan, hogy a községi és felekezeti hatóságok, melyeket az állam középiskoláik fenntartásában erkölcsileg és anyagilag oly hathatósan támogat, elzárkóznának az elől, hogy iskoláikat és tanáraikat a gyakorlati tanárképzés céljaira az állam közérdekből igénybe vegye, mégis szükségesnek tartom, hogy ilyen irányú kötelezettségük a törvény erejével is kimondassék. Ez semmi anyagi terhet nem jelent rájuk nézve, viszont tanáraik nemes becsvágyát fokozza, az iskola methodikai tudatát és tanulmányi színvonalát növeli, másrészt lehetővé teszi, hogy maguk a nem állami iskolák is jobban kiképzett tanárookra tegyenek szert.

A 8. §-hoz

A 8. § a vallás- és közoktatásügyi miniszterre bízta annak tüzetes szabályozását, vajjon a tanárképzőintézet tagjaira nézve az egyes szakcsoportokban milyen egyetemi és tanárképzőintézeti előadások és gyakorlatok kötelezők, milyen formában történik a számonkérés? stb. Mindez törvénnyel nem szabályozható, mert idővel az egyes szakcsoportok követelményei módosulhatnak.

A 9. §-hoz

A jogi rendezés korántsem oldja meg teljesen a középiskolai tanárképzés kérdését, mert ez nemcsak pedagógiai, hanem egyúttal diákszociális probléma is. Még a békében is az volt tanárképzésünk legnagyobb baja, hogy a bölcsészethallgatók túlnyomó része rendkívül szerény anyagi viszonyok között élt, magántanítással volt kénytelen a kenyerét keresni, magukra az egyetemi tanulmányokra csak maradék idejét szentelhette, a kenyérkereset és a tanulmányok kettős súlya alatt idegrendszerében egyszer megrokkanna, mint fáradt, sőt meghasonlott ember hagyta el az egyetem padjait. Sokkal mostohábbá vált a helyzet az összeomlás után, melynek folytán a magyar értelmiség példátlan megélhetési válságba jutott s gyermekeinek iskoláztatására anyagilag úgyszólván képtelenné vált. A törvényjavaslatban foglalt szervezeti reformot tehát diákszociális intézkedéseknek kell kiegészíteniök.

E részben a Budapesten fennálló Eötvös kollégium szolgál mintául, amely internátussal egybekötött nevelőintézet felállítása óta vált kielégítőbbé a budapesti középiskolai tanárképzés s mely intézet nemcsak szakképzett középiskolai tanárokat, hanem számos kiváló fiatal tudóst is nevelt már a magyar kultúrának. Fokozatosan hasonló intézményeket kell szerveznünk Debrecenben, Pécsen és Szegeden.

Ilyen intézmények szervezésére utal a 9. §, mely az ország mostoha pénzügyi helyzete következtében csak fokozatosan lesz végrehajtható s egyelőre be kell érünk azzal, hogy

Budapesten, Debrecenben, Pécsen és Szegeden a közoktatásügyi tárca által fenntartott vagy segélyezett főiskolai internátusokban megfelelő számú hely tartassék fenn a bölcsészethallgatók számára s hogy ezekhez az internátusokhoz a tanulmányok vezetésére és felügyeletére tapasztalt erők kirendeltessenek.

Ezt újabb pénzügyi megterhelés nélkül lehetővé teszi néhány középiskolának megszüntetése, aminek következtében számos középiskolai tanár rendelkezésre fog állani.

A tanárjelöltek ilyen hathatós támogatása mellett remélhető, hogy nem fog tovább tartani az az aggasztó csökkenés, amely a középiskolai tanári pályára készülő ifjak számában most észlelhető.

A 13. §-hoz

A 13. § megszabja a tanári vizsgálatokra való bocsátás feltételeit. Az 1. pont levonja a 4. §-nak a tanárvizsgálatokra vonatkozó következményét. A 2. pont az 1883:XXX. tc. 61. §-ának 2. pontjával szemben a megkövetelt filozófiai tanulmányok közé beiktatja még az etikát is, mint amely a pedagógiának a nevelés végső céljait kitűző alapvetése. Minthogy az 1924. évi XI. tc. 16. §-a mind a három középiskolai típusnak az érettségi vizsgálatot sikerrel letett tanulóit egyformán jogositja az összes főiskolákra rendes hallgatóként való belépésre, szükségessé válik annak megállapítása, vajjon mennyiben követelhetnek meg a tanárvizsgálatra jelentkezőktől az egyes szaktárgyak tudományos természetére szerint bizonyos előzetes tanulmányok? E kérdést külön miniszteri rendelet fogja szabályozni. A 3. pont a 6. §-nak a gyakorló tanári évre vonatkozó követelményét, mint a tanári képezés feltételét újra megállapítja.

1924. évi XXVIII. törvénycikk indokolása a tanítók, óvók és a nem állami tanárok ellátásának rendezéséről

Általános indokolás

Az elemi népiskolai tanítók és óvók nyugdíjügyét eddig az 1875. XXXII. és az azt kiegészítő 1891. évi XLIII. törvénycikk szabályozták. Ezek a törvénycikkek azonban már elavultak s revíziójuk már régóta megoldásra vár. A rendezést szükségessé teszi egyrészt az a körülmény, hogy érvényt kell szerezni annak a törvényes álláspontnak, hogy az állami tanító, állami tisztviselő, aki nyugdíj szempontjából az állami nyugdíjtörvény rendelkezései alá sorolandó, de szükséges e rendezés másrészt azért is, mert ugyanakkor, amikor az állami tanítók a sok tekintetben kedvezőbb állami nyugdíjtörvény alá kerülnek, gondoskodni kell a nem állami tanítók nyugdíjügyének hasonló rendezéséről is.

Legcélszerűbb megoldási módul az ezen javaslatnál érvényre is juttatott az az eljárás kínálkozott, hogy midőn az állami tanítók az 1912. évi LXV. törvénycikk alá soroltnak, ugyanakkor a nem állami tanítók az állami nyugdíjtörvényhez hasonló kedvezményeket biztosító 1914. évi XXXVI. törvénycikk hatálya alá oszthatnak be. Ez által biztosítható a tanítók részére is az, hogy: *a)* az özvegy már a férj öt évi szolgálata után nyugdíjat kap, *b)* az árva 24 éves korig kapja a nevelési járulékot, sőt a nyomorék gyermekek azontúl is (életjáradék címén), *c)* a hátrahagyottaknak temetési járulék is biztosítatik, *d)* a 21. illetve 20. életév betöltése előtti szolgálat is figyelembe vétetik abban az esetben, ha egyéb feltételek (szabályszerű alkalmazás, állampolgárság, képezés) megvannak.

Részletes indokolás

A 4. §-hoz

Az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézet központi személyzete a kommun alatt tétlenségre volt kárthatva. Ehhez járult az, hogy egyes területrészek elcsatolása következtében az ottani állampénztárakkal való érintkezés is megszakadt s csak hiányos zárszámadás lett volna készíthető. Később a hónapról-hónapra ismétlődő nyugdíjrendezés oly nagy munkát rótt a

számvevőségre, hogy az egyes évi számadások lezárása kellő időre nem történhetett meg. De az évi számadások külön-külön leendő bemutatása a nyomdaárak nagy emelkedése következtében indokolatlan nagy terhet is rótt volna az amúgy is anyagi nehézségekkel küzdő nyugdíjintézetre s bár a zár számadás 1918. évi június 30-áig terjedőleg készen van, a nemzetgyűlés felhatalmazását kérném ahhoz, hogy az 1916/17. és az 1917/18. évi zár számadások adatai, nemkülönben az azt követő öt évi időtartam alatti változtatásokat feltüntető jövedelmi és tehertételek egy kimutatásba foglaltnak legyenek elkészíthetők és az 1925. évi június hó 30-áig a nemzetgyűlésnek bemutatandók. Tájékoztatásul megjegyezni bátorkodom, hogy a tárca-zár számadások hasonló, több éves összevonására az 1920. évi XXVII. törvénycikk adott felhatalmazást.

A megszüntetett "Országos tanítói nyugdíj- és gyámintézet" vagyona értékpapirokból, ingatlanokból és ingókból állt. Ingatlanai a budapesti V., Hold-utca 17. számú ház, a debreceni és a kecskeméti országos árvaházak épületei, a Magyarországtól elcsatolt területen fekvő csízi gyógyház, míg ingóságait a felsorolt épületek felszerelése alkotják. Minthogy a nem állami tanítók nyugdíjterhet és a volt tanítói árvaház további fenntartását az 1914. évi XXXVI. törvénycikk alapján fennálló nyugdíjintézet veszi át, indokoltnak vélem, hogy az árvaházi épületek és a megszünt tanítói nyugdíj- és gyámintézet esetleges tőkemaradványa ezt a nyugdíjintézetet illesse.

Az 5. §-hoz

Az 1914. évi XXXVI. törvénycikk annak idején az állami nyugdíjtörvény kedvező intézkedéseinek figyelembevételével készült, de nem terjesztett ki egyes oly alkalmazottakra, akikhez hasonló állást betöltő állami alkalmazottak nyugdíjjogosultak. Nem bírnak pl. nyugdíjra való igénnyel ezidőszerint a tanítóképzőintézeteknek tanári vagy tanítói oklevéllel bíró nevelői, nevelőnői, a fő- és középiskolák altisztjei, az internátusi (árvaházi) altisztek. Úgy ezeket, mint az alább felsorolandó kérdéseket a kormány rendeleti úton óhajtja szabályozni. Ezek a kérdések a következők: 1. a megszüntetett "Országos tanítói nyugdíj- és gyámintézet" köteles tagjaival szemben már igazoltnak minősített szolgálati megszakítások biztosítása, 2. a theol. akadémiák tanárainak lelkészi évei, 3. a tanítói nyugdíjintézet kötelékébe már felvett hitoktatók nyugdíjjogosultságának további biztosítása, 4. nyugdíj folyósítása méltányosságból állásvesztés - azon helyről való elmozdítás - esetén, 5. a beszámítható javadalom mértéke, 6. az alkalmazottak és a fenntartók hozzájárulásának mérve, 7. az országos árvaház fenntartásának terhe, 8. a temetési járulékok nagysága, 9. a megszűnő felekezeti jogakadémiák alkalmazottainak azonnal végelbánás alá vonhatása, 10. a 30 év alapján nyugdíjazott tanárok lakbérnyugdíja, 11. a nyugdíjintézet kezelési költségei, kapcsolatban az állami hozzájárulás mértékének az állami költségvetésben leendő megállapításával.

1925. évi I. törvénycikk indokolása gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtáráról

Általános indokolás

A magyar társadalom a XIX. század elején a kultúra és tudomány fejlődésének hasonlíthatatlanul alacsonyabb fokán s a mainál semmivel sem jobb gazdasági viszonyok között saját erejéből valósította meg - a külföldön uralkodói kezdeményezésre és állami eszközökkel létrehozott tudományos intézményeket. Gróf Széchenyi Ferenc elhatározása, mellyel könyv- és éremgyűjteményét 1802-ben Országos Széchenyi Könyvtár néven a nemzetnek adományozta, a példaadás hatalmas erejével hatott a kor főúri és nemesi társadalmára, mely élén József nádorral, herceg Grassalkovich Antallal, gróf Széchenyi Ferencnével, gróf Széchenyi Lajossal, gróf Illésházy Istvánnal, gróf Csáky Lászlóval, gróf Brunszvikné Majthényi Annával, Pyrker János

László egri érsekkel s a vármegyék nemességével nagyértékű gyűjtemények adományozásával és pénzbeli adományokkal tette lehetővé, hogy az Országos Széchenyi Könyvtár egyetemes nemzeti közgyűjteménnyé alakuljon át, ami a Magyar Nemzeti Múzeum létesítését statuáló 1808-ik évi VIII. törvénycikkkel elvileg már teljesebbé ment.

A rendi Magyarország országgyűlése felismerve az Országos Könyvtár, illetőleg a Nemzeti Múzeum alapításában és gyarapításában megnyilvánuló hazafias áldozatkészség kulturális tudományos és nemzeti jelentőségét, a nagylelkű alapító és adományozó érdemeit a nemzet hálája jeléül az 1807:XXIV., 1808:VIII., 1827:XXXV. és 1836:XXXVIII. törvénycikkekben törvénybe iktatta.

1867 óta a közgyűjtemények fenntartása és fejlesztése elsősorban állami feladatnak tekintett, de azért a Magyar Nemzeti Múzeumnak a magyar társadalommal való állandó kapcsolata sohasem szakadt meg. A jótevő maecenasok egész sora gyarapította nagyértékű gyűjteménytárgyak adományozásával és pénzbeli ajándékokkal a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeit. A kisebb adományokról nem szólva, néhai József főherceg, Semsey Andor, Haynald Lajos, gróf Zichy Jenő, Delhaes István, gróf Apponyi Sándor, Mészáros Károly, gróf Festetich Rudolf, Hermann Antal, báró Liphay Béláné, báró Révay Ferenc, báró Wodianer Albert, báró Bésán József, gróf Rédey Lajos, Bittnitz Lajos, legújabbán, mióta szomorú államgazdasági viszonyaink újra a társadalom áldozatkészségére utalják kultúrintézményeinket, Todoreszku Gyula özvegye s egy magát megnevezni nem kívánó székely hölgy nagyszerű adományaikkal a gyűjtemények egy-egy addig elhanyagolt vagy szegényebb részének korszerű kifejllesztését tették lehetővé.

E nagyértékű adományok sorában is messze kimagaslik a Múzeum régi jótevőjének, gróf Apponyi Sándornak jelen adománya. A gyűjtemény, melyet a legnagyobb magyar bibliofil folyó évi szeptember hó 15-én teljes érvényű jogi formák közt kiállított, halálesetre szóló ajándékozási okirattal a Nemzeti Múzeumnak adományozott, az egész világon páratlanul álló, gazdag gyűjteménye a szakkörökben "Apponyiana" néven ismert magyar szerzőktől külföldön megjelent, a magyar vonatkozásokat tartalmazó XV-XVIII. századi könyveknek, aprónyomtatványoknak, térképeknek és metszeteknek, köztük igen sok unikumnak, melyeket értékesen egészít ki gróf Apponyi más irányú kisebb bibliofil gyűjteménye s a könyvek tudományos feldolgozásához szükséges nagyértékű segédkönyvtár. A Bibliotheca Apponyiana az adományozó 65 év óta idehaza és külföldön nagy anyagi áldozattal, következetesen és céltudatosan egyirányban folytatott gyűjtő munkájának eredménye. Egy minden szép és nagy dolog iránt fogékony magyar mágnás gyűjtő munkájával és a maga anyagi eszközeivel oly feladatot oldott meg, ami a Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának feladata lett volna, ha az ehhez szükséges anyagi eszközökkel rendelkezik. Gróf Apponyi Sándornak az az elhatározása, hogy ezt, a mai gazdasági viszonyokról nem is szólva, a könyvek értékelésében bekövetkezett változások miatt soha többé össze nem gyűjthető, felbecsülhetetlen értékű gyűjteményt a magyar történettudomány és az egyetemes nemzeti kultúra szempontjait tartva szem előtt, nemzetének ajándékozza, a napoleoni háborúk utáni válságban nemzetükbe lelket öntő nagy Széchenyiekhez méltó, a mai viszonyok közt többszörösen szükséges példaadásra buzdító hazafias és kulturális cselekedet, mely mindenképpen méltó arra, hogy a XIX. század elején történt nagy adományokhoz hasonlóan mindenen emlékezetére törvénybe iktattassék.

1925. évi III. törvénycikk indokolása
a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvénycikk kiegészítéséről
Általános indokolás

A testnevelésről szóló 1921:LIII. tc. 8. §-a szerint az állam köteles Nemzeti Stadiont létesíteni. Minthogy az Országos Testnevelési Alap rendelkezésére álló összegek nem elégségesek arra, hogy ennek a kötelezettségnek az állam belátható időn belül eleget tegyen, gondoskodnunk kell más bevételi forrásról, melyből egyrészt a Nemzeti Stadion felépíthető és fenntartható legyen, másrészt az olimpiai játékokra való kiküldetések költségei a jövőben fedezhetők legyenek. A Magyar Olimpiai bizottságot a jövőben meg kell kímélnünk attól, hogy az olimpiai kiküldetésekhez szükséges költségek nagy részét társadalmi úton legyen kénytelen előteremteni. Az e §-ban megállapított járulékok ezen kiadások fedezésére fognak szolgálni.

Az egyes sportszövetségek saját hatáskörükben eddig is rendszeresen progresszivitás nélkül 10%-ot vontak le a sportmérkőzések nyers bevételéből az olimpiai kiküldetések céljára. Így a jelen § tulajdonképpen csak a meglévő állapotnak méltányosabb alapon való törvényes szabályozása volna. Ezeket a járulékokat azonban nemcsak a sportmérkőzések után, hanem az embersport céljaira rendelkezésre álló sportpályákon kivételesen rendezett egyéb mutatványok (színielőadások, bikaviadatok stb.) jövedelme után is be kell szolgáltatni. Ezenkívül gondoskodni kellett arról is, hogy más, eredetileg nem ember-sport céljait szolgáló helyen (pl. cirkuszban) rendezett akár amatőr, akár professzionista sportmérkőzés (pl. birkózóverseny) után is a megfelelő járulék befizetését biztosítsuk.

A sportok harmonikus fejlődése és együttműködése megkívánja, hogy szükség esetén az egyes sportágakban a nyilvános szereplés a sportot űzők érdekében is szabályoztassék. A sportolók fizikumát az év minden szakában egyforma intenzívítással igénybevenni úgy orvosi, mint sportszempontról sem szabad, ezért a szükséghez képest az egyes sportágakban esetleg hivatalosan is meg kell állapítani a pihenési időszakokat.

1925. évi XLV. törvénycikk indokolása

Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar emlékének törvénybeiktatásáról

Általános indokolás

Száz évvel ezelőtt, a hosszú szünet után Pozsonyba 1825. szeptember 11-re összehívott országgyűlésen indult meg Magyarország újjáalakításának nagy munkája.

A reformkorszak elején kezdte meg fáradhatatlan tevékenységét Széchenyi István gróf, aki azután nemzetünk érdekében oly sok téren annyit alkotott.

Amikor Széchenyi István gróf elhunyt, alkotmányunk fel volt függesztve és így a törvényhozás nem foglalkozhatott az ő emlékének megörökítésével; a társadalom megnyilatkozása azonban a gyászban kétség nélkül méltó volt a magyar nemzethez és a legnagyobb magyarhoz: utóbb közadakozásból szobra is felállított, de szintén nem törvény rendelése alapján.

Most, amikor száz év telt el Széchenyi István gróf közéleti tevékenységének megkezdése óta, elérkezett az alkalom arra, hogy azzal a férfiúval szemben, akit a nemzet már régen a legnagyobb magyar nevére méltónak talált, a törvényhozás is ünnepélyesen kifejezze háláját azáltal, hogy emlékét törvénybe iktatja.

1925. évi XLVI. törvénycikk indokolása

a Magyar Tudományos Akadémia érdemeinek törvénybe iktatásáról és állami támogatásának felemeléséről

Általános indokolás

Az akadémiák európaszerte íróknak és tudósoknak az állam által létesített és támogatott önkormányzati szervezetei. Az utolsó századokban majdnem kivétel nélkül az uralkodók, vagy

hatalomban lévő államférfiak kezdeményezésére és bőkezű támogatásával alakultak és még a kis német fejedelemségek is becsületbeli kötelességüknek tartották, hogy egyetemeken kívül akadémiát is létesítsenek. Akadémiánk ettől az általános európai típustól lényegesen eltér, mert ha az 1825. évi diétán jött is létre, valójában nemzeti társadalmi alapítás. Ennek magyarázata megvan a nemzet akkori politikai helyzetében. Az Akadémia számára autonómiája ezért volt féltékenyen őrzött kincs, mert a múltban a kormányokra idegen tényezők is befolyást gyakorolhattak és így a magyar művelődés függetlenségét féltette az állami befolyástól. Ez a törekvés mindvégig megvolt és az Akadémiát ennek fenntartására vagyoni helyzete képesítette.

A nagy háború következtében azonban két körülmény állott elő, amelyek a helyzetet megváltoztatták. Egyfelől az Akadémia a pénz elértéktelenedése következtében elvesztette kereső vagyonát, másfelől az önállóvá lett magyar állammal szemben a multbeli bizalmatlansági okok nem forognak fenn.

Az Akadémia hazafias kötelességet teljesített azzal, hogy készpénzvagyonának jelentékeny részét évek hosszú sora óta állami papírokban helyezte el, az 1914-18. években pedig egész készpénzvagyonán hadikölcsönkötvényeket jegyzett.

Az Akadémia vagyonában és az általa kezelt, az alapítók által többnyire záloglevelekben és hadikölcsönkötvényekben átadott alapítványok tulajdonában levő értékpapírok értéke: 1913. december 31-én 4,934.988 arany K. 33 f. volt, ami 1925 szeptember 25-én kb. 65.000 arany K-t ért.

Ez a vagyoncsökkenés az Akadémia kereső vagyonának jövedelmét is arányosan csökkentette. Jelesül az Akadémiának a háború előtti utolsó évben (1913-ban) összes jövedelme volt: kamatokból 5.372 arany K 25 f, értékpapírokból 177.279 arany K 03 f, házbérből 86,770 arany K 67 f, könyvek eladásából 15.887 arany K 08 f, összesen: 285.309 arany K 03 f.

Ezzel szemben 1924-ben az Akadémia összes rendes bevétele 309,392.838 papírkorona, vagyis 20.626 aranykorona volt.

Ennek a súlyos anyagi helyzetnek felismerése, valamint az Akadémia fényes múltjának és nagy feladatainak helyes értékelése vezette Magyarország Kormányzóját, amikor 1922. évi június hó 28-án kelt magas kéziratával utasította a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az Akadémia megfelelő állami segélyezése iránt tegyen javaslatot. E kezdeményezése eredményeként jött létre az 1923. évi I. tc. a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról, amely kettős módon kívánt az Akadémia anyagi helyzetén segíteni. Részére egyrészt 12,000.000 korona rendes segélyt biztosított az állammal szemben való elszámolás kötelezettsége nélkül, másrészt állandó alkalmazottai (a főtitkár, az osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzetének összlétszámába felvette és ezáltal illetményeiket az állam terhére elvállalván, azok terhétől az Akadémiát mentesítette.

Ez az utóbbi rendelkezés állandó nagy könnyítést jelent az Akadémiára nézve s az alkalmazottakra is kedvező, mert az állami alkalmazottak illetményeinek fokozatos javításában ők is automaticamente részesülnek. E járandóságok összege ezidőszere 22.530 aranykoronára rúg.

A 12,000.000 papírkoronányi államsegély azonban a pénz értékének csökkenése miatt tovább hanyatlott és az újabb költségvetésekben történt emelése is teljesen elégtelen volt az Akadémia feladatainak megoldására. Nagyon elmaradt a körülöttünk fekvő államok akadémiáinak állami támogatása mögött is, amelyek közül például a bukaresti Akadémia az 1925. évre 1,000.000 lei államsegélyt élvez.

Az Akadémia fennállásának 100 éves fordulója olyan alkalom, hogy a magyar állam nem mulaszthatja el az Akadémia kiváló érdemeinek törvénybe iktatását és okosan cselekszik, ha egyúttal hálája jeléül az állampolgárok hazafias áldozatkészségéről javuló anyagi helyzetében igyekszik a Tudományos Akadémiát is államsegélyének méltó felemelése útján abba a helyzetbe

hozni, hogy hivatását újból teljes mértékben betölthesse. A háború előtt az Akadémia évi 100.000 K segélyt kapott és ezért az államsegély mérvét legalább ekkora összegben kívánatos megállapítani. Az állami pénzügyek szanálása miatt előírt keretekben ezt csak fokozatosan lehet megtenni. Ezúttal a centennárium alkalmából egyszeri nagyobb segély megszavazását kérem és annak összegét 3.000.000.000 papírkoronában javaslom megállapítandónak. Egyúttal kívánatos az Akadémia rendes évi segélyének későbbi emelését már most kimondani, annak foka azonban végleg csak az államháztartás és a pénzügyi stabilizálódása után lesz az Akadémia érdekében is kívánatos.

1926. évi XXIV. törvénycikk indokolása a leányközépiskoláról és a leánykollégiumról

Általános indokolás

Több mint ötven éve vár hazánkban a középfokú leányoktatás ügye a törvény útján való rendezésére. A törvényhozásban 1873-ban a költségvetési vita során Molnár Aladár szóba hozta ugyan s az országgyűlés örömmel is fogadta a felsőbb leányiskola alapításának eszméjét, de Trefort miniszter 1875-ben a kezdeményező lépést csak rendeleti úton tette meg a budapesti m. kir. állami felsőbb leányiskola megalapításával.

Nincs azonban nagy okunk e késés miatt a szégyenkezésre. Hiszen a nyugati államok, amelyek mint egyebekben, közoktatásügyi berendezésünkben is mintáink szoktak lenni, szintén csak a mult század utolsó évtizedeiben jutottak el odáig, hogy a nőnevelés ügyének rendezését államilag vegyék kezükbe. Törvényhozás útján azonban a nőnevelés kérdését a legtöbb állam még nem rendezte.

A XIX. század közepéig a legtöbb államban a középfokú leánynevelés a felekezetek vagy magánosok kezében van. Az apácák tartanak fenn internátusokat, ahol főképp a nemesi osztály leányait nevelik; pl. nálunk az orsolyiták, az angolkisasszonyok, a Notre-Dame-apácák szereztek nagy érdemeket a régi magyar leánynevelés körül. A protestánsok szintén tartottak fenn leánynevelő intézeteket; a mult század első felében főképp Fáy András buzgólkodására lendült fel a protestáns leánynevelés.

Amikor a XIX. század közepén nagyobb erővel lép föl a nőmozgalom, megindul a vita a férfi- és női nem egyenlőségéről vagy különbözőségéről. S amint az eredetileg művelődési kérdés átcsap a kenyérkérdésbe is, egyre többen követelik a nők számára a magasabb képzést és ennek jogán az ő sajátos természetüknek megfelelő élethivatások betöltésére való jogosítást, sőt a férfiakkal való teljes egyenjogúságot is.

Az efféle követelések természetesen a nők iskolázásában lényeges változásokat vonnak maguk után, holott egyelőre még a meglévő középfokú leányiskolákban sem található szilárdabb egyöntetűség. Hiszen eddig az ilyen iskolákat a városok, felekezetek, magánosok alapították és tartották fenn meglehetősen tarkaságot mutató külső és belső berendezéssel. Az államok a hetvenes évekig nem igen törődtek a középfokú leányneveléssel, csak a fiúiskolákra volt gondjuk. Hogy a német leánynevelés szilárdabb szervezetet nyerjen, hosszabb előkészítő mozgalom után 1872. szeptember 30-án összeült Weimarban a felsőbb leányiskolák vezetőinek és egyes államok képviselőinek első gyűlése s ennek alapvető határozataiból indult ki a német felsőbb leányiskola újjászervezése, amelyet a német államok egymásután fogadtak el, illetőleg tettek kötelezővé.

Az alapvető határozatok szerint a felsőbb leányiskola nem akar szak- vagy hivatásra készítő iskola lenni, hanem azt az általános műveltséget törekszik megadni növendékeinek, amely képessé teszi őket a rájuk várakozó feladatokra. Az irányadó tanítástervet, amely lehetővé teszi, hogy az e szerint működő felsőbb leányiskolák helyett foglalhassanak a felsőbb tanintézetek

sorában, 1873-ban a porosz kultuszminiszter elismeri s bár törvényhozásilag jóideig kell még várnia az ügynek elintézésre, körülbelül egy évtizede nyugvópontra juttatja a felsőbb leányiskolák munkáját.

Hazánkban is ebben az időben, valószínűleg éppen a németországi mozgalmak hatása alatt, ébred fel a törekvés a középfokú nőnevelés ügyének állami rendezésére. Legalább erre mutat a magyar felsőbb leányiskola feladatának a weimári határozatra emlékeztető meghatározása. Nem is igen vehettük volna máshonnan a mintát, hiszen Európa többi államaiban sehol sem volt a középfokú leányoktatás ügye ennyire előhaladott állapotban.

Franciaország, ahonnan a németek kétízben is kaptak régebben kezdeményező lökést, újabb irányt jelentő eszmét nem szolgáltatott jóideig a középfokú leánynevelés ügyének fejlesztésére. Csak 1867-ben *Jules Simon* javaslatára történt komolyabb kísérlet az eleminél magasabb leánytanítás állami szervezésére. *Duruy* közoktatási miniszter felhívta a főigazgatókat, hogy rendszeresítsenek a leányok részére olyan tanfolyamokat, amelyekben irodalmat, modern nyelveket, természettudományokat és rajzot tanítanak. Ilyenek létesültek is, de a legfőbb helyen pár évi vergődés után megszűntek.

Végre *Camille Sée* javaslatára megszületik az 1880. évi december 21-iki törvény a leányok középfokú oktatásáról, amely a francia radikálizmus első előretörését jelenti a közoktatásügy terén. A törvény alapján kiadott két rendelet (1881 július 28. és 1882 január 14.) szervezi meg az új intézményt, amely két tagozatból áll: első háromévfolyamos (a 12-15. életévben levő leányoknak) csupa kötelező tárgyak tanításával és középiskolai tanulmányok végzéséről szóló bizonyítvánnyal (*certificat d'études secondaires*) zárul, a második kétévfolyamos (15-17 éves leányoknak), melyben a tárgyak egyrésze fakultatív. Az ötödik év végén a tanulók megfelelő vizsgálatl a *diplôme de fin d'études secondaires*-t, vagyis a középiskolai tanulmányok bevégzéséről szóló diplomát szerezhetik meg.

Olaszországban csak 1861-ben állítottak Milanóban s 1866-ban Turinban felsőbb leányiskolát, előbb három évfolyammal, 1871-től pedig négy évfolyammal, amelyek növendékeiket a tizenkettedik életév betöltése után vettek fel.

A svájci és ausztriai leánynevelésügy fejlődése körülbelül a németországinak útját követte, Angliának és Oroszországnak e fajta viszonyai pedig oly távol állottak a magyarországiaktól, hogy egyikből sem vehetett példát *Molnár Aladár*, amikor a hazai felsőbb leányiskolát megszervezte.

Természetesnek találjuk tehát, hogy az iskola feladatának megjelölésében és tantervének összeállításában annak a népnek a felfogásához csatlakozott, amelynek iskolaügyét abban az időben legfejlettebbnek látta.

Az *első magyar felsőbb leányiskola* megnyitásáról szóló hivatalos értesítés szerint "ezen nyilvános tanintézet célja alkalmat nyújtani arra, hogy benne társadalmunk nőtagjai nemük sajátlagossága és a társadalmi viszonyok által feltételezett, de egyszersmind oly mérvű általános műveltséget szerezhessenek, amely egyfelől élethivatásukra szükséges, másfelől megfelel azon általános műveltségnek, melyet a férfiak saját életcéljaik érdekében gimnáziumi és reáliskolai középiskoláinkban nyerhetnek."

E sorok azt mutatják, hogy megteremtői ezt az intézményt középiskolai jellegűnek és olyan iskolának szánták, mely a leányoknak megfelelő magas színvonalú általános műveltséget adjon, tekintet nélkül más iskolafajokra, vagyis ideális, öncélú intézménynek tervezték.

Az iskola első szervezete a tanítás anyagát három tanfolyamba foglalta. Az előkészítő tanfolyam megfelelt az elemi iskola 6-ik osztályának, mert eredetileg a felsőbb leányiskola az elemi iskola hat osztályát végzett tanulók számára volt szervezve, de az elemi iskola V. és VI. osztálya még nem nyílt meg mindenütt.

Az előkészítő tanfolyamot követte a négy évre terjedő középiskolai tanfolyam, teljesen befejezett tantervvel s végül a kétéves továbbképző tanfolyam, mindenik osztályában befejezett tantervvel.

Ez a hét évre terjedő iskola, mely legalább tizedik évüket betöltött leányokat vesz fel, a következő rendes tárgyakat tanította: magyar, német és francia nyelvet és irodalmat, történelmet, természettant és vegytant, természetrajzot és embertant, földrajzot, számtant, háztartástant gazdasági ismeretekkel, neveléstant, rajzot és geometriát, testgyakorlatot, éneket, női kézimunkát. Rendkívüli tárgy volt az angol nyelv és a szabadkézi rajz. A heti órák száma a testgyakorlaton kívül 24 volt.

Szép tanítási terv, amely valóban meg is adhatta volna túlterhelés nélkül azt az általános műveltséget, amelyet megalkotói eléje tűztek. De ez az iskola akkor már nagyon ideális volt. Mert a múlt század hetvenes éveinek egyre szegényedő művelt magyar középosztályában mindjobban fogyott azoknak a szülőknek száma, kik az iskolától csak műveltséget vártak. Lassankint oly ismeretek s főként olyan bizonyítványok kezdtek kívánatosakká válni, amelyek megélhetést nyújtó életpályákat nyitnak meg a leányok előtt is. Az iskola végre is kénytelen volt alkalmazkodni az élet követelményéhez, ha nem akart teljesen elnéptelenedni, s egyre jobban közeledett más iskolák (polgári iskola, tanítóképző-intézet) tanítástervéhez. Ez természetesen mindjobban eltérítette eredetileg kitűzött céljától és tanítása színvonalát is jelentősen süllyesztette.

Közben azonban a megélhetési viszonyok nehezedésétől is sarkalt nőmozgalom olyan irányban is térhódításra törekedett, amely viszont a felsőbb leányiskolai tanítás szintjének emelését kívánta.

Németországban ugyanis a nyolcvanas évek vége felé a női mozgalmak kivítették, hogy az orvosi és a tanári pálya a nők előtt is megnyílt. Ehhez természetesen érettségi bizonyítványra volt szükségük. Hogy ezt megszerezhessék, 1889-ben a felsőbb leányiskolát végzett nők számára kétéves reáliskolai kiegészítő tanfolyamot, majd 1893-ban gimnáziumit szerveztek próbaképpen, ami szükségessé tette a nők tudományos képzésének szabályozását. Ez meg is történt a porosz minisztérium 1894 május 31-i rendeletével. Igaz, hogy a nők tudományos képzésének megszervezésében Németországot is megelőzte Anglia és Olaszország.

Az angol Girls Public Day School Company és a Church School Company című részvénytársaságok célja már a múlt század hetvenes éveiben az volt, hogy iskolákat alapítsanak és tartsanak fenn, amelyekben a leányok ugyanabban az egységes és alapos képzésben részesüljenek, mint a fiúk a legjobb gimnáziumokban. Az olasz Coppino miniszter pedig már 1879-ben törvényjavaslatot nyújtott be leánygimnáziumok állítására. Külön leánygimnázium ugyan ma is kevés van Olaszországban, de a fiúgimnáziumokba már a nyolcvanas évek elejétől járhattak a leányok rendes tanulókként.

A magyarországi női törekvéseket csak a német példa erősítette meg annyira, hogy ennek hatása alatt *Wlassics Gyula* miniszter 1895 november 18-án királyi rezolúciót eszközölt ki, mely szerint az egyetemek orvosi, bölcsészeti és gyógyszerészeti tanfolyamaira nők is felvehetők legyenek s intézkedett arról is, hogy egyelőre mint magántanulók a fiúgimnáziumokban érettségi vizsgálatot tehessenek. Ezen intézkedések nyomán a felsőbb leányiskolák mellett már 1896-tól kiegészítő gimnáziumi tanfolyamok nyíltak meg, amelyek 1901 óta fokozatosan önálló leánygimnáziumokká alakultak át.

E leánygimnáziumok egységes és organikus szervezés híján különböző gimnáziumi típusok formájában létesültek, tanterveik is folytonos változásoknak voltak alávetve, úgy hogy belőlük normatív leányiskola nem tudott kikristályosodni.

Ezért a vallás és közoktatásügyi minisztérium 1916-ban a leányközépiskolák ügyének rendezésére általános kötelező szervezeti szabályzatot és tanítástervet léptetett életbe. E szervezet közös négy osztályú alapra három különböző típusú iskolát épít fel:

- a) három osztályú felső leányiskolát,
- b) három osztályú felső kereskedelmi leányiskolát és
- c) négy osztályú leánygimnáziumot.

E típusok közül 2-2 egy intézet keretében egymás mellett is felállítható. Főiskolai tanulmányokra csak a gimnáziumi tagozat elvégzése jogosít.

Tantervi nehézségek és a magas óraszám miatt azonban már két év múlva, 1918-ban módosítani kellett az eredeti tanterveket. De ezek a változtatások sem tudták az új leányközépiskolai szervezet életképességét biztosítani, mert a felső leányiskolai és a kereskedelmi leányiskolai tagozatok rohamosan elnéptelenedtek és ma már teljesen elszorvadtak. Az 1924/25. iskolai évben már csak három, magánosok által fenntartott felső leányiskola működött Budapesten és egy nem állami felső kereskedelmi leányiskola vidéken.

Ez a körülmény, meg a világháború által teremtett új viszonyok is, amelyek más államokat (Német-, Francia-, Angol-, Olasz-, sőt Oroszországot is) szintén tanításügyüknek a mai gazdasági és társadalmi helyzetnek megfelelő, többé-kevésbé gyökeres átszervezésére kényszerítettek, halaszthatatlanná teszik, hogy a fiúközépiskolákra vonatkozó 1924:XI. törvénycikk megalkotása után sorát ejtsük a leányközépiskolák korszerű megreformálásának is. A reform útjára vonatkozólag az elmúlt ötven esztendő tapasztalatai arra taníthatnak meg bennünket, hogy a leányközépiskolák ügye azért nem tudott eddig véglegesen dülőre jutni, mert szabályozása rendeletek útján történt s éppen ez a körülmény könnyen módot adott újabb és újabb változtatásokra, melyek ez iskolákban a bizonytalanságot állandósították, az iskolai élet nyugodt folyamatát minduntalan megzavarták.

Szükségesnek mutatkozik tehát, hogy a leányiskolák ügye is törvényben szabályoztassék, mert e törvény a maga állandóságával időt enged az egyes iskolatípusok megszilárdulására, mintegy kikristályosodására.

Az 1916-iki leányiskolai szervezet alapján felállított leányközépiskolai típusok sorából megállapítható, hogy különböző jogosítású leányiskoláknak egyazon szervezetben való egyesített felépítése nem vezet célhoz. Viszont az a mai helyzet, hogy tudniillik az egyetlen megmaradt leányközépiskolai típusba, a leánygimnáziumba zsúfolódtak össze a magasabb iskolát kereső tanulók valamennyien, akár van szükségük, szándékuk és tehetségük egyetemi tanulmányok végzésére, akár nincs: veszedelmes a leánynevelés eredményességére nézve és arra int, hogy a leányiskolák újjászervezésében az eddigétől elváló, új csapásra kell térnünk. Azt kell tennünk, - amint már a fiúiskoláknál meg is történt - amit a külföld tett újabb időben eszközölt tanterv-változtatásai alkalmával: az egyéni tehetségek és hajlamok különféleségéhez képest a női ifjúságnak is módot és lehetőséget kell nyújtanunk arra, hogy ki-ki megtalálja azt az iskolafajtát, amely tehetségeit legalkalmasabban fejleszti ki a lehető legtökéletesebb fokra, annak veszedelme nélkül, hogy az iskolatípusok közt fennálló eltérések felsőbb tanulmányaik végzésében akadályoznák őket. Természetesen arra is ügyelnünk kell, hogy a leányok testi és lelki akaratának a fiúkétól való különbözősége az új iskola-berendezés során megfelelő figyelemben részesüljön.

Ennélfogva a csatolt törvényjavaslat rendelkezései a következő alapelveken épülnek fel:

1. az iskolafajok szétkülönítése;
2. az egyenlő jogosítás a főiskolákba belépés szempontjából;
3. a női egyéniség figyelembevétele a tanítandó tárgyak megállapításában.

Az iskolatípusok szétkülönítésének és az egyenlő jogosításnak elvén épült fel a fiúközépiskolákról szóló 1924:XI. törvénycikk is. Kétségbe nem vonható, hogy a nők lelki

hajlamai és képességei épúgy megoszlanak, mint a férfiakéi. Nem felelhet meg tehát művelődési igényeiknek a ma egyedül álló leánygimnázium, hanem differenciálódnia kell a női iskolaszervezetnek is, hogy a társadalmi élet különféle szükségletei és az egyéni képességek a nekik megfelelő iskolatípust megtalálhassák. Ezért állítok a *gimnázium* mellé egy új leányközépfiskolafajtát, a latinmentes *leánylíceumot* amely a modern nyelvekben és természettudományokban rejlő művelődési elemekre fogja vetni a súlyt. A nemzeti jellegű tárgyaknak mindenik típusban való azonossága mindenesetre eléggé biztosítani fogja a műveltség egységének szükséges mértékét.

Éppen ezért a különböző típusok nem jelentenek nehézséget pályaválasztás tekintetében, mert főiskolai tanulmányok végzésére mindenik jogosít s ha időközben a tanuló oly pályára érezne magában hajlamot, amelynek inkább a másik iskolatípus műveltségi anyaga felel meg, különbözeti vizsgálat alapján mindig átléphet a kívánatosabb típusba. Különbözet is a típusok különfélesége nem jelenti azt, hogy egyiknek vagy másinak a főiskolára való speciális előkészítés volna a rendeltetése. Bármelyik középfiskolai típusnak feladata elsősorban az önálló szellemi munkára való nevelés a tudományos képzés segítségével, azaz olyan lelki készség, szellemi érettség kialakítása, hogy azután a tanuló az ismeretek bármely szakterületén csakhamar otthonosan tudjon mozogni. Az elmének erre a formális kiképzésére a leánygimnázium és leánylíceum művelődési anyaga egyaránt alkalmas.

A szétkülönítés végrehajtásában azonban más útra léptek, mint amelyet a nyugati államok követtek s mint amellyel az 1916-iki leányközépfiskolai szervezet megpróbálkozott.

Poroszországban, amelynek a nőnevelés ügyében tett intézkedései nagyrészt általánosan irányadónak tekinthetők az egész Németbirodalomra nézve, már a felsőbb leányiskolák újjászervezésére vonatkozó 1908. évi határozatok a leánylíceumot tekintették alapiskolának a leányok magasabb képzésének céljára. Ezt fejlesztik ki felsőlíceummá két irányban (2 évfolyamos nőiskola és 3 évfolyamos tanítónőképző), másrészt ennek 4-ik, illetőleg 3-ik osztályára építik fel az öt évfolyamra terjedő főreáliskolai, illetőleg a hat évfolyamos reálgimnáziumi és gimnáziumi tanfolyamokat. S az egységes iskola ezen elvi alapján megmaradt az 1924. évi reform is, sőt szaporította az elágazási lehetőségeket, amennyiben a mindenféle iskolafaj céljára alapul szolgáló Grundschule hetedik évfolyamából (13 éves korban) is átléphetnek a tanulók főreáliskolába és az újonnan szervezett német felsőiskolába (Deutsche Oberschule), amelynek jellemzője a német kultúrának és két idegen nyelvnek (egyik esetleg a latin) behatóbb tanítása.

A francia leányközépfiskola ma két ágra oszlik: egyik a tulajdonképpeni felsőleányiskola (section diplôme), a másik a tudományos főiskolákra előkészítő (section baccalauréat). A bifurkáció megvan mind a hat osztályon keresztül, de a közösen tanult tárgyak nagy száma a két tanulmányi ág közt a kapcsolatot szorosabbá teszi. Az V. évfolyamtól kezdve a tanulmányok a section baccalauréatban ismét három irányra szakadnak, ú. m. latin-görög, latin-természettudományi és modern nyelv-természettudományi irányra. S ez mind egy intézet keretében talál helyet. A VI. osztály (vagyis a lycée I.) elvégzése után következik az egyetemen az érettségi vizsgálat első része, melynek sikeres kiállása után már csak két csoportra oszolván (filozófiai s matematikai osztály) készülnek elő a tanulók az érettségi vizsgálat befejező részére.

Az 1923. évi olasz középfiskolai reform egyöntetűen szabályozza fiúkra és leányokra nézve a gimnáziumok és líceumok tanítástervét, de külön líceumot is állít azon leányok számára, akik nem akarnak egyetemet végezni, sem valami szakképzésre szert tenni. Ebben az iskolában nem tanítanak természettudományokat s mivel az 5. osztályos gimnáziumban sem szerepelnek a tárgyak közt természettudományok, az ilyen iskolákon keresztülmenő leányok elesnek az idevágó ismeretek megszerzésének lehetőségétől.

A svájci iskolák is a furkációs rendszer nagy változatosságát mutatják, a szerint, amint francia vagy a német irányt követik.

A szétkülönítést az itt felsorolt módon talán olcsóbban lehet megoldani, mert egy-egy iskolaépületben sokféle típust lehet összpontosítani, de a hazai tapasztalatok alapján meg vagyok győződve, hogy az iskola rendje, nevelési és tanítási érdekei inkább a mellett szólanak, hogy az egységes alpból való kiágazások helyett a teljes egészükben bizonyos irányban haladó külön típusú iskolák a kedvezőbbek.

A furkációs rendszer mellett ugyanis az alsó tagozatban vagy olyan ismereteket tanítanak, amelyek a tanulók egy részére a felsőbb osztályokban feleslegesnek bizonyulnak, vagy az alsó tagozat tanítási színvonalát leszállítják a polgári iskoláéra, azzal, hogy az egyes típusok sajátos tárgyai kiszorulnak belőle s egészen a felső tagozatba torlódnak, ami túlterhelést okoz, amint az 1916-iki szervezet leánygimnáziumban történt.

A szétkülönítés természetesen nem állhat meg az egyetemi tanulmányokra készülő leányok számára alkalmas típusok megszervezésénél. Szükség van még egy középfokú leányiskolatípusra, amelyben olyan vagyonosabb leányok nyerhetnek magasabb fokú nevelést, akik nem szándékoznak egyetemi tanulmányokat végezni, hanem a család, a háztartás és az előkelőbb társadalmi élet keretében óhajtanak műveltségükhöz illő, hasznos tevékenységet kifejtteni.

Egy ilyen iskola, a régi felsőbb leányiskola újjászervezett formája, amelyet *leánykollégiumnak* nevezhetnénk, volna hivatva arra, hogy a középiskolai oktatást kereső leányok zömét magába fogadja, mert ennek elvégzése az átlagos tehetségeknek sem okozna nehézséget s tanítása alkalmazkodnék a családi és társadalmi életre való nevelés szükségleteihez.

Mai helyzetünkben, amikor mindenkinek hazánk anyagi és erkölcsi megújodásán kell elsősorban dolgoznia, szinte elképzelhetetlenül fontos feladat vár a leendő anyákra. Olyan nőiskolára van főképpen szükségünk, amely az elméleti ismeretek terén minél mérsékeltőbb igényekkel lép fel növendékeivel szemben, de annál nagyobb súlyt vet az érzelmi életnek nemzeti irányban való lehető tökéletes kifejlésztésére.

A női lélek egyéniségéből és a férfi nemétől eltérő természetéből folyó különbségeknek természetesen a nők számára alkotott iskolák tanítástervében is kifejezésre kell jutniok. Ez a felfogás eddig igen kevésbé érvényesült, mert leányközépiskoláink tanítástervei mennyiség és minőség szerint is nagyjából ugyanazokat a tárgyakat ölelték fel, amelyeket a fiúközépiskolában találunk. Ilyenformán a női lélek speciális szükségletei jórészt kielégítetlenek maradtak. Pedig a leányközépiskolák nem lehetnek a fiúkénak pusztá másolatai.

Annak a műveltségnek, amelyet az egyetemre előkészítő leányközépiskolának nyújtania kell, nem szabad alsóbbrendűnek lennie, mint amelyet a fiúközépiskola ad, de nem szükséges a tantárgyak teljes azonosságát követelnünk. Elég az egyenlő értékűséget kívánnunk az anyag megválasztásában s ilyen feltétellel a leányközépiskolában helyet foglalhatnak olyan tárgyak is, melyek a nőnevelésnek specifikumai, mint a művészetnek ismertetése, rajz, ének és kézimunka.

Még a fiú- és leányközépiskolában közös tárgyaknál is, főleg az olvasmányok megfelelő kiválogatásával, ki lehet emelni a női lelket közelebről érdeklő elemeket. Mindezeknek a szempontoknak az érvényesítése kitünteti az iskola női jellegét a fiúiskolával szemben.

Részletes indokolás

A törvényjavaslat címéhez

Reá kell mutatnom először arra a körülményre, hogy a törvényjavaslat kettős címe felesleges szószaporításnak tűnhetik fel némelyek előtt.

Első tekintetre ugyanis mind a három tervezett iskolatípus magán viseli a középiskolának közönséges értelemben vett ismertető jeleit: mindenik az iskolázás középső fokát jelzi az elemi és a főiskola közt, mindenik nyolc évfolyamra terjed, tanítandó tárgyaik is majdnem teljesen

azonosak, mindenik ún. n. általános műveltséget ad, sőt, amint a javaslat 16-ik és 31-ik §-ából ki fog tűnni, mindenik előkészít főiskolai tanulmányokra is. Csakhogy a törvénynek, amely jogosításokat ad, pontosan fel kell tüntetnie már a címben is az intézmények különböző jellegét. Már pedig a leánygimnázium és leányliceum különbség nélkül minden főiskolára, tehát az egyetemi tanulmányok végzésére is minősítést ad, míg a leánykollégium az utóbbira nem, minélfogva a fiúközépiskolák analógiájára a női típusok közül is csak azokat lehet szorosán vett középiskolák közé sorolni, amelyeknek minősítő joga egyetlen főiskolával szemben sincs korlátozva.

E mellett több tárgyban az anyag terjedelme és a tanítás módszere a leánykollégiumban nem üti meg azt a mértéket, amely a magasabb tudományos képzés alapjának megvetéséhez szükséges. Jogosult tehát a címben való megkülönböztetés.

A "középfokú leányiskola" egységes cím alá nem foglalhatnók mind a három típust, mert ennek a fogalma sokkal tágabb körű: ideszámíthatnók esetleg a polgári leányiskolát, sőt egyéb középfokú szakiskolákat is. Különben amit némelyek szemében veszít az iskola az előkelőbb hangzású "középiskola" cím hiánya miatt külső tekintélyben, annak kárpótlását a praktikus gondolkodó szülők megtalálják a hozzáfűződő jogosításokban.

Az 1. §-hoz

Az 1. §-ban a leányközépiskola fajainak megállapításánál felmerülhetne az a gondolat, hogy miért elegendő a nők részére két középiskolai típus, holott a fiúk számára az 1924:XI. tc. három típust állapít meg. Ebben annak a megfontolása vezetett, hogy a leányoknak humanisztikus gimnáziumra, melyben a görög tanulása kötelező, nincs szükségük: igen kevés tanulóra számíthatna ez a típus, hiszen a holt nyelvek tanulása a leánygyermek érdeklődésétől még távolabb esik, mint a fiúétól. A reálgimnáziumi típus teljes mértékben kielégíti a női nemnek a klasszikus műveltség megismerésére irányuló igényeit s ha valakinek későbbi magasabb tanulmányai szempontjából a görög nyelv ismeretére is szükséges lesz, az ilyenek érdekéről gondoskodik a javaslat 4. §-a és a tanításterv azon intézkedése, hogy a görög irodalom remekeinek ismertetése a magyar és a modern irodalmak tanítása során alkalmas megosztásban helyet talál.

Hogy a klasszikus irányú műveltséget, legalább a latin nyelv és irodalom tanításával, meg kell hagynunk a női középiskola egy típusában is, az az 1924:XI. tc. indoklásában részletesen kifejezett okok alapján jelen alkalommal további bizonyításra nem szorul.

A leányközépiskola feladatának meghatározásában különös súlyt vetettek arra, hogy "az egyetemi tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára is képessé tegye" a tanulókat.

Itt talán némelyek előtt még ma is megokolásra szorul az a kérdés, vajjon szükség van-e a nőknek egyetemi képzésére?

Több mint harminc évi hazai s még hosszabb időre visszatekintő külföldi tapasztalat ugyan feleslegessé tehetné ezen a téren a vitatkozást, de mégis szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy nézetem szerint a nő szellemi alsóbbrendűségéről szóló felfogás nem megokolt. Abból, hogy a nő szellemi hajlamai eltérőek a férfi nemétől, nem következik, hogy képességei alsóbbrendűek a férfiakéinál. Ellenkezőleg, ha a nőt a maga szellemi képességeinek megfelelő irányban kapcsoljuk be a kulturális életbe, ezt csak gazdagabbá és többoldalúvá tesszük s nagy kultúrpolitikai hibát követnénk el, ha a magyar nemzet felében, a négymillió magyar asszonyban rejlő szellemi kincset nem gyümölcsöztetnők súlyos helyzetben levő hazánk javára. S ha tekintetbe vesszük, hogy a mai Európában is nőket nemcsak képviselőkké választanak, hanem miniszteri, államtitkári és egyetemi tanári székbe is emelnek, különös színben tűnnénk fel az egész világ előtt, ha nyolcmillió ország létünkre szembe akarnánk helyezkedni az általános európai felfogással. Különben is most csak a tényleges állapot törvényes rendelkezéséről van szó.

A 2. §-hoz

A 2. § a leánygimnázium rendes tárgyait részletezi. E szakasznál az eddigi érvényben levő tárgyak tanításával szemben az a módosítás, hogy a latin nyelv oktatását már a III. osztályban kívánom megkezdeni, hogy így ez iskolafaj sajátos gimnaziális természete jobban kidomborodjék s felső tagozatában véget vessünk a túlterhelésnek, mely főképpen abból eredt, hogy a latin nyelv és irodalom tanítása a mai leánygimnázium négy felső osztályában zsúfolódott össze. S ez az intézkedés annyival is kívánatosabb, mert az eddigi tapasztalatok szerint négy évi tanulási idő nem volt elegendő a tantervileg kitűzött célok elérésére, különösen a grammatikai ismeretek megszilárdítására.

A latin nyelv tanításának a III. osztályban való megkezdése maga után vonja, hogy a francia nyelve feljebb tolódik az V. osztályba, így természetesen jóval kevesebb idő jut számára, mint eddig. De ebbe bele kell nyugodnunk, mert a latin nyelv sokkal jellegzetesebb és fontosabb tárgya a leánygimnáziumnak, mint a francia, amelyben a tanulók nagy része az iskolán kívül is tökéletesítheti és tökéletesíti is magát.

A 3. §-hoz

A leánylíceum, amelyben a latin nyelv helyébe a francia, esetleg angol vagy olasz nyelv és irodalom lép, nem másolata a fiúreáliskolának. Ez kezdetben a műegyetemre való előkészítés céljára volt megszervezve s főtengelyébe az elméleti természettudományokat állították. A leánylíceumot azonban - a női lélek esztétikai irányú érdeklődésének megfelelően - a modern nyelveknek (köztük a magyarnak is) a gimnáziuminál nagyobb óraszámú és a művészeti tárgyaknak nagyobb mértékű érvényesülése jellemzi, míg a természettudományok ebben az iskolafajban sem lesznek jelentékenyen magasabb óraszámúval képviselve, mint a leánygimnáziumban. Ilyenformán, mivel a leányközépiskolák nagyobb részét leánylíceummá szándékozom átszervezni, nőnevelésünk művelődési iránya a jövőben főképp irodalmi-művészeti lesz.

A 2. és 3. § gondos áttekintése után feltűnhetik, hogy az egyik sajátos női tantárgy, a kézimunka, mindkét középiskolai típusból kiszorult. E tárgy tanítása a középfokú leánytanítás fejlődésével egyre jobban csökkent. A németországi felsőbb leányiskolákban még a múlt század harmadik évtizedéig hetenkint 8 órát is lefoglalt osztályonként e munkaidőből, míg 1870-ben már csak heti 2 órával szerepel az órateremben. Mikor pedig a leányok egyetemre készítő tanfolyamaik, a "Studienanstaltok" megnyíltak, a kézimunka tanítása kimaradt belőlük. Nálunk a leányközépiskolák ma érvényes szervezete szerint az alsó tagozatban szerepelt e tárgy, de most, hogy egészségi okokból az alsó négy osztály heti óráinak számát 28-ra csökkentjük, a kézimunka, hacsak más, fontosabb tárgyak óraszámát nem akarjuk apasztani, nem talál időt az iskolai tanítás keretében. Ezt a feladatot tehát ez a különben sem gyakorlati célú iskola kénytelen a család hatáskörébe utalni. Egyébként az utóbbi időben, a gépmunka korszakában, a szülők nagy részében az a felfogás alakult ki, hogy miután a kézimunkákat úgymajdnem kizárólag üzletekben vásárolják, felesleges ezzel a szemet és testtartást rontó munkával gyermekeik épségét veszélyeztetni.

A 4. §-hoz

A görög nyelvnek a rendes tárgyak közé iktatását, ámbár a leánygimnáziumban az egyetemi tanulmányok szempontjából kívánatos volna sokakra nézve, a furkációs iskolarendszer teljes mellőzésének elvi álláspontja nem engedi, mert csak a második modern nyelv helyett lehetne fakultatív tárgyként bevezetni az V. osztálytól kezdve. De ez a szakasz, valamint a 16. § második bekezdésének rendelkezése biztosítja a görög nyelv tanulásának már a gimnáziumi tanfolyam idején való lehetőségét, illetőleg később való pótlását. Szintén a későbbi egyetemi tanulmányok

esetleges érdekei okolják meg a leánylíceumban a latin nyelvnek és irodalomnak rendkívüli tárgyként való tanítását.

Az 5. §-hoz

A tanítási órák számának az eddigi alászállítását a leánygyermeknek kisebb munkabírása okolja meg.

A 7. §-hoz

A 7. §-nak a leányközépiskola felállítására, illetve átszervezésére vonatkozó intézkedése meg akarja akadályozni, hogy a különféle iskolatípusok a való szükségletnek meg nem felelő számban és arányban legyenek az ország egyes vidékein elhelyezve. Ugyanezt célozza a tanulandó második idegen nyelv megállapítására vonatkozó rendelkezés felvétele a 8-ik szakaszba.

A 9. §-hoz

A 9. § biztosítja azt, hogy csak I-VIII. osztályig kifejlesztett teljes leányközépiskolák állhatnak fenn, aminek ellenkezőjére különben a nőnevelés terén, amióta megszüntették az ú. n. másodrendű (négyosztályos) felsőbb leányiskolákat 1901-ben, nem is volt példa.

A 10. §-hoz

A 10. § meg akarja őrizni mindenik iskolatípusnak a jelen javaslatban kialakított jellegét, amit a másfajta intézettel való kapcsolatba hozás veszélyeztetne s el akarja azt a hátrányt is kerülni, amelyet különböző típusok kombinálásából származó nagynépességű iskolákban a nevelés és tanítás érdeke szenvedhetne.

A 12. §-hoz

A 12. §-ban a felvételt azért kötöm a betöltött 10. életévhez, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a fiatalabb leányokat a fokozottabb mértékű középiskolai tanulás nagyon elcsigázza.

A 13. §-hoz

A 13. §-ban érintett kérdés, hogy tudniillik tanítsanak-e a férfiak középfokú leányiskolában, régóta vita tárgya. Már 1886-ban a berlini nők és anyák köréből a porosz közoktatásügyi miniszterhez intézett s kizárólag nők által szerkesztett petíció (Die höhere Mädchenschule und ihre Restimmung), bár teljes számban felsorakoztatja azokat az okokat, amelyek alapján a nők számára túlnyomó érvényesülést követelnek a leányiskolákban, mégis elismeri, hogy a férfiakat nem lehet a tanításból kizárni, mert jobban megállják helyüket ott, ahol kiváltképpen értelmi tanításról van szó, mint pl. a grammatika, számtan, természettudományok, földrajz tanításában. Azóta e tekintetben felforgató változások nem történtek. Sőt hazai tapasztalatok szerint is az iskolai élet nyugodt menetének s bizonyos fokig a tanítás zavartalan folytonosságának biztosítására is a betegségekkel szemben nagyobb ellenállást tanusító férfitanárok közreműködésének csak üdvös hatását lehet érezni.

A 14. §-hoz

A 14. § azon nőtanárookra vonatkozik, akik még a régebbi rendszer idején csak polgári iskolai oklevél alapján nyertek alkalmazást a felsőbb leányiskolában, akik azonban a gyakorlatban nemcsak a gimnáziumi alsó tagozatában, hanem sokszor a felső osztályokban is tanítottak és tanítanak, de illetményeik dolgában a polgári iskolák tanárnőivel esnek elbánás alá, holott a tanítónőképzők férfi- és nőtanárai a 11,890/1906. sz., a kereskedelmi középfokú iskolák férfi- és nőtanárai a 44,001/1905. sz. min. rendelet alapján ugyanolyan képesítés mellett az átszervezés alkalmával a középiskolai képesítésű tanárokkal illetmények tekintetében is egyenlő elbánásban részesültek.

A 15. §-hoz

A 15. § a magyar nőmozgalom régen sürgetett kívánságának tesz eleget, ami egyébként a többi európai állam joggyakorlatának is megfelel, amikor a leányközépiskolai érettségi bizonyítványt egyenlő értékűnek nyilvánítja a fiúközépiskolai érettségi bizonyítvánnyal az egyetemre és egyéb

főiskolákra való felvétel és a hivatalokra való minősítés szempontjából. Azt a korlátozást is megszünteti, amely szerint a nők ezideig csak legalább jórendű érettségi bizonyítvány alapján nyerhettek felvételt az egyetemre. Azonban mégis szükséges, hogy amennyiben a nőknek egyes egyetemi karokra vagy főiskolákra való felvétele aggodalmasnak látszik, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek joga legyen a felvételt rendeleti úton korlátozni.

A 17. §-hoz

A II. fejezet 17. §-ával kezdődnek a leánykollégiumra vonatkozó rendelkezések. Ennek az iskolatípusnak felállítását a már említett szempontokon kívül a következő tényleges okok is javasolják. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a gimnáziumba beiratkozott leányoknak csak mintegy harmadrésze törekszik az egyetemre. Pl. az 1924/25. iskolai évre a leánygimnáziumok I. osztályába 1752 tanuló iratkozott be, míg ugyanakkor a VIII. osztályt csak 557 tanuló látogatta, vagyis a gimnáziumba beiratkozott tanulók kétharmadrésze a nyolc év alatt elmaradt és vagy más iskolafajban folytatta tanulmányait vagy beérte azzal a bevégtelen, fogyatékos műveltséggel, melyet az iskolától való megválásáig szerzett. Ez a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a leányok ama részének, amely a leányközépiskola szellemet és testet megerőltető munkáját nem bírja ki, de a polgári iskolában nyerhetőnél magasabbfokú műveltséget óhajt szerezni, szüksége van olyan iskolatípusra, amely a női lélek sajátos gondolat- és érzelmi világával összhangzó műveltséget és a nő természetes hivatására szükséges ismereteket és készségeket nyújt.

A 18. §-hoz

Amint a 18. §-ból kitűnik, a leánykollégium tanítástervében a nemzeti tárgyakon kívül erősebben hangsúlyoztatnak azok a tárgyak, amelyek ennek a típusnak női jellegét kidomborítják, ú. m. művészet, kézimunka és iparművészet, rajz, háztartástan és gazdaságtan, ének. Ellenben a különben mind a nyolc osztályon végighúzódnó mennyiségtan nem haladja meg a fiúközépiskolák I-V. osztályának anyagát.

A 20. §-hoz

A 20. § megállapítása szerint a rendes tárgyak heti óraszámja az első és második osztályban 24, a többiben 28, mely óraszám mellett elvégezhetik a tanulók a mérsékeltén kiszabott tanítási anyagot. Így nyolc osztály keretében orvosolható lesz a mostani hétosztályos felsőleányiskola magas heti óraszámából (I-VII. osztályban 30-30 óra) származó túlterhelés is.

A 21-29. §-hoz

A 21-25. szakasz azonos az 5-10. §-sal, a 26-29. § azonos a 11-14. szakasszal.

A 30. §-hoz

A leánykollégium növendékei a nyolc évi tanfolyam alatt annyi művelődési és közismereti anyagot szerezhetnek meg, hogy ebből a tanfolyam bevégeztével bizonyos jogosítással összekötött érettségi vizsgálatot tehetnek. Ennek mintáját megtaláljuk a mostani felső leányiskola záróvizsgálatában, de megvan a német Oberlyzeumban is. A vizsgálati utasítást a középiskolai érettségi vizsgálati szabályzat figyelembevételével, de a követelmények megfelelő mérséklésével fogom kiadni.

A 31. §-hoz

A 31. §-ban foglalt minősítések alkalmasak arra, hogy megszüntessék a szülők idegenkedését ettől a nem középiskolának nevezett típustól s így lassankint hozzá szokják a magyar középosztály, hogy ne járassa a leánygyermekéit olyan iskolába, amely ezeknek akár testi, akár szellemi erejét felülmulja. Így hasznára válik ez az iskola a tanulóknak maguknak, mert nem kell erejüket felülhaladó munkával küzdeniök; hasznára válik a másik két iskolafaj növendékeinek is, akiknek számát nem szaporítják kellő eredményre való kilátás nélkül s végül hasznára válhatik hazánknak az erejükhöz mért nemzeti munka kifejtésével.